L-73

ființa românească
revistă de cultură

I, N.° 1

PARIS

FUNDATIA REGALA UNIVERSITARA CAROL I

1963

3 Oct 1963

COMITETUL NATIONAL ROMAN
CUMANIA NATIONAL COMMITTEE

ființa românească
revistă de cultură

I, N.° 1

PARIS
FUNDATIA REGALA UNIVERSITARA CAROL I
1963

fiinţa românească

revistă de cultură

ANUL 1963

COMITETUL DE REDACŢIE:
Mircea ELIADE, Vintilă HORIA, Virgil IERUNCA
Emil TURDEANU, V. VENIAMIN

ADMINISTRAŢIA:
INSTITUT UNIVERSITAIRE ROUMAIN CHARLES Ier.
13, Avenue Mac-Mahon, Paris XVIIe

COLABORATORI:

Alexandru ARC — Stefan BACIU — Ion BARBU — Antoaneta BODISCO — George CIORANESCU — J. CRISTU
Mircea ELIADE — I. FILIMON — Vintilă HORIA — Virgil IERUNCA — Nicolae LABIS — Monica LOVINESCU
Grigore NANDRIS — Mihai NICULESCU
Ion PARVULESCU — Mircea POPESCU
A. ROMANESCU — Yvonne ROSSI-GNON — Mihai TACUTU
Emil TURDEANU

Publicaţiile pentru recenzii şi note se vor adresa fie unuia dintre membrii Comitetului de Redacţie, fie, în două exemplare, la sediul Fundaţiei: 13, avenue Mac-Mahon, Paris XVIIe

O nouă revistă vine să sporească activitatea exilului românesc. Ea pleacă din adâncul trăirii noastre într'o comuniune sufletească indestructibilă cu fraţii de acasă, cu durerile lor, cu dorurile lor, şi se îndreaptă spre zările de speranţă ale Libertăţii ce va trebui să vie. Drumul ei e un arc de curcubeu: creşte din noianul de încercări sub care se sbate astăzi poporul român şi tinde, peste vitregii şi vremi trecătoare — distilându-le amarul — spre o lume de dreptate şi de omenie, într'o liberă comunitate a popoarelor civilizate.

FIINŢA ROMANEASCA e dragostea noastră de a păstra, la răspântiile grele unde ne găsim, cuvântul întremător ca pâinea cea de fiecare zi, al graiului părintesc. FIINŢA ROMANEASCA e mai ales un fel de a simţi şi de a fi, cu urechea plecată peste răsunetul celor două milenii de creştere şi de luptă a poporului român pentru împlinirea unităţii şi a neatârnării sale,

cu sufletul cutremurat de drama fără pereche a impilării de astăzi, cu toată credința ațintită spre triumful demnității omenești și al perenității neamului.

FIINȚA ROMANEASCA e Țara în exil, care vrea să afirme, între celelalte țări ale lumii occidentale, dreptul poporului român la o viață demnă și la o creație liberă.

Ion Barbu

O INSURUBARE IN MAELSTROM

Câștigate pulsuri! Câmp de săbii
Tencuirii sclave garanții.
Lege egalând lunula năvii
Tâmplelor de apă ce reții

Aule! Exalte stări concave
Din răpita climă Edgar Poë
Orgi! Si locuind acele grabe
Cer înrudit, străin ca un halo.

Viol aici, dar laudă și ordin
Intâi, când lacunar un gând născu
O, însuși larva rodului sfânt, Odin
Prin fluvialul, falsul fosfor, "Tu".

(1946)

Poem inedit

Ştefan Baciu

NAUFRAGIU

Seara, când deschid fereastra spre mare,
Imi intră în odaie păsări de sare
Şi simt cum sub piele, ca şerpi se strecoară
Peşti de sticlă, peşti de uitare şi sfoară.

Intinsă pânză de vele-i perdeaua
Şi farul celest şi-l pâlpâe steaua,
Odaia simt cum cu mine plutește
Ieşind în larg. Şi vâslesc voinicește,

Trec plăji cu palmieri, trec plăji cu naiade,
Simt noaptea cu plete de besnă cum cade
Şi valul se-apropie, şi valul se sparge,
Mă ţin spăimântat de vis şi catarge.

Ochianu-l întorc scrutând depărtarea
Şi'n sticlă izbeşte cu braţele-i marea,
Colaci de salvare arunc în vâltoare,—
Mă arde frigul şi spaima mă doare.

Deodată încep să plâng şi să cânt:
Odaia se'ntoarce cu pletele'n vânt.

Grigore Nandriş

INTALNIRI CU BRANCUSI

Intr'o zi de vară, marţi 17 Iulie 1951, găsindu-mă la Paris, la un Congres, am telefonat dintr'o cafenea din Cartierul Latin, întrebând când aş putea vedea pe Brâncuşi. Fără să aştepte explicaţiile mele, cine sunt, de unde viu, ce vreau, o voce moale de bătrân mi-a răspuns scurt: «Vino azi după masă, la ora patru. Ştii cum ajungi aici?» Era vocea lui Brâncuşi, care mi-a explicat în două cuvinte cum să ajung în Impasse Ronsin.

Prin căldura dogorîtoare de după-amiază, am ajuns în cartierul Institutului Pasteur, unde am întârziat puţin la umbra platanilor din bulevardul Montparnasse, ca să nu mă înfăţişez înaintea orei indicate.

Am intrat într'o fundătură largă; la stânga mea au apărut, faţă 'n faţă, două case joase cu un singur rând de ferestre. Iţi aduceau aminte de colţuri dintr'o gospodărie de sat românesc, cu casă, şură, grajd, îngrămădite într'o singură curte. Căutând intrarea atelierului, am descoperit o săgeată albă pe zidul unei case, care arăta spre Brâncuşi. N'a trebuit s'o urmez, căci la umbra din faţa intrării am zărit un bătrân cu barba căruntă, odihnindu-se pe o buturugă. Când m'a văzut, s'a ridicat, sprijinindu-se într'o bâtă ciobănească. O pălărie moale de pânză albă îi acoperea capul. Purta haine de pânză cenuşie şi, în picioare, nişte saboţi. Cu mişcări încete m'a condus în studio, fără să ţină seama de scuzele mele şi de rugămintea mea, sfioasă, să rămână la căldura soarelui de vară.

Am schimbat laolaltă doar câteva cuvinte. I-am spus de unde vin. M'a întrebat cum de—am ajuns la Londra. Apoi m'a luat la un capăt al atelierului ca să-mi arate lumea sa misterioasă creată din metal lucios, din piatră, din lemn. Desvelea încet metalul luminat de soarele de vară ce pătrundea în atelier. Aveam în faţa mea un sacerdot din viţa lui Zamolxe, îndeplinind un ritual sacru. Il urmam cu teamă religioasă, ascultându-i cuvintele puţine ca pe nişte formule liturgice. Pe piedestalul ei se roteşte *Lebăda*, în forme reduse la cele etern valabile; *Peştele* înnoată într'un fluid

nevăzut — e orice peşte cu toate atributele necesare elementului pentru care a fost creat — iar *Pasărea Măiastră* trece prin infinitul aerian, cum trebue să şi-o imagineze orice minte de om. Aici e *Stâlpul de hotar*, solid înfipt în pământ, cu un ochi puternic pe o latură, pentru a veghea la marginile patriei sale tracice. Stâlpii de cerdac ai caselor din Carpaţii copilăriei lui şi a mele, au luat forma *Coloanei infinite*. Imi arată cu o mişcare lină, ca un gest întins peste culmile Carpaţilor, *Poarta de lemn*, poate vis al porţii casei părinţilor, unde a stat de-abia până la vârsta de 11 ani. Se opri mai îndelung lângă *Oul* perfect şi-mi explică în cuvinte demoale, care cădeau ca cei dintâi stropi ai unei ploi de vară, că acesta este cel mai desăvârşit lucru al creaţiei, începutul şi sfârşitul a toate. Am întrezărit atunci înţelesul apariţiei frecvente a formei ovale în sculptura lui Brâncuşi. Aceasta formă îl apropie şi mai mult de misterul infinitului, de Creatorul cel dintâi. Şi m'am gândit la confirmarea filologică a acestui sens al *oului:* lat. *ōuum*, gr. *ōon;* în toate limbile indo-europene cuvântul e derivat dela verbul «*a fi, a exista*», deci el exprimă ideea *vieţii originale, a existenţei*, principiul *fiintei* însăşi.

După ce am trecut în revistă toate operele din atelier, ne-am întors în partea dinspre intrare, unde se găsea un pătul cu o cuvertură pe care erau împrăştiate tot felul de suluri de hârtie, fotografii, schiţe. S'a aşezat pe acest «divan» şi m'a poftit să iau loc pe un colţ. Dela operele sale, conversaţia a trecut la lucruri familiare. L-am întrebat dacă nu socoteşte că ar fi bine să iasă câteva zile din căldurile de vară ale Parisului. Mi-a răspuns simplu: «Nu, nu mă duc in vacanţă. E prea multă lume pretutindeni. Mai bine acasă. Sunt liniştit şi mănânc ce vreau».

Ca să prelungesc conversaţia, îi spun că poate fi fericit că nu şi-a trăit viaţa în zadar. M'am sfiit îndată de această opinie banală, dar el a continuat încet şi serios, pe un ton grav: «Nu, nu sunt fericit, căci abia sunt la începutul înţelegerii creaţiei artistice». Nu s'a gândit niciodată la glorie; arătând spre atelierul plin ca un muzeu de lucrul mâinilor sale, îmi spune: «Ce înseamnă toate acestea faţă de infinit ? Toate se vor pierde în cataclismul istoriei. Dacă vor regăsi *Muza adormită* — care se legăna pe soclul ei neted — vor arunca-o ca pe o piatră fără valoare».

Imi spune că a lucrat patruzeci de ani la *Pasărea Măiastră*. Odată,la New York, la o expoziţie, a surprins o femeie stând în genunchi lângă *Pasărea* lui. Femeia plângea şi se ruga. El a trecut mai departe, ca să n'o tulbure. «Aceasta —adăoga el — a fost cea mai mare răsplată ce am primit-o în toata viaţa mea».

Imi povesti apoi incidentul cu vameşii americani, care îi opriseră operele trimise pentru o expoziţie, socotindu-le ca metal introdus prin contrabandă. A urmat un proces. Pornit la luptă, s'a apucat

să înveţe limba engleză, dar a câştigat procesul înainte de a termina învăţătura. Adăoga apoi, apăsat, că fără înţelegerea şi ajutorul Americanilor, el nu ar fi isbutit în cariera lui artistică.

Mi-a atras atenţia asupra unui cap de femeie ce se găsea într'un colţ al atelierului. Il văd şi acum acel cap, caricatură eternă în care nasul şi ochii luaseră formele altor părţi anatomice. Imi spune cu acelaş ton încet, că a prezentat acest cap la expoziţie, dar înainte de vernisaj a fost învinuit de Matisse de obscenitate. A fost un mic scandal; a intervenit poliţia. I s'a dat dreptate şi i s'a propus să-l înlăture doar în ziua vizitei oficiale, dar el şi-a retras obiectul cu totul dela acea expoziţie. Imi explică simplu: «Eu nu am avut de gând să o fac aşa cum e. Am cioplit şi aşa a ieşit».

Este atât de indiferent faţă de publicitate, încât nu cunoaşte nici numele celor ce au scris despre el. Constat aceasta, când îi pomenesc de un autor american, care s'a ocupat de opera lui.

Ii spun incidental că la Expoziţia de curând organizată în Londra, pe malul drept al Tamisei, obiectul simbolic al timpului este o formă oblongă montată la intrare ca o rachetă gata să pornească în infinit. Pare o imitaţie a Pasării lui. Imi răspunde cu acelaş calm: «Pot să imite. Nu vor reuşi». Aduc vorba despre câţiva sculptori care sunt consideraţi ca făcând parte din şcoala lui. Ridică doar din umeri, fără sa spună nimic.

In convorbirea noastră i-am pronuntat numele româneşte: *Brâncuş*, dar el m'a corectat, cerându-mi să-l numesc *Brancusi*, căci aşa îşi zice, altfel nimeni nu i-ar putea rosti numele. Dealtfel, îmi spune că şi în actele româneşti numele lui e ortografiat cu un —*i* la urmă. Şi, ca să mă convingă, se ridică şi merse încet într'o cameră de lângă atelier, de unde se întoarse cu o cutie de carton, în care se găseau hârtiile sale personale. Imi arătă mai multe certificate în care numele lui era scris în ortografie veche românească: Brâncuşi. El a eliminat doar semnele diacritice, care încurcau pe străini.

Lângă acea cutie cu acte, în care îşi păstra şi paşaportul francez, a început iarăşi convorbirea despre familii. L-am întrebat dacă mai are pe cineva în ţară şi mi-a spus că tatăl său a murit încă de pe când era el acasă (adică, înainte de 1904). Mama şi un frate au murit după plecarea lui din ţară. Are o soră, dar nu ştie dacă mai trăieşte. O nepoată a studiat chimia şi a ajuns inginer, dar nici despre ea nu mai ştie nimic. E singur.

Când şi-a părăsit satul din Carpaţi, avea 11 ani. Din certificatul lui de naştere, pe care mi-l arată, se vede că s'a născut la 21 Februarie — adică, dupa stilul nou, la 4 Martie — 1876, în comuna Peştişani, cătunul Hobiţa, din judeţul Gorj. Brâncuşi insistă asupra cătunului de munte ca loc al copilăriei, iar nu asupra comunei Peştişani. Imi spune că acel cătun e la vreo 20 de kilometri de Tismana, cea mai veche ctitorie monahală din Oltenia.

Depănându-şi încet amintirile, îmi povesteşte cum a fugit din sat să meargă la învăţătură, şi cum a ajuns la Craiova. Aici locuia în pivniţa unui dogar sărac, care-l ţinea pentru lucrul ce i-l făcea. Era priceput la cioplit şi făcea lucruri trebuitoare. Deşi la Craiova era o şcoală inferioară de meserii, nu a putut obţine o bursă, căci trecuse de vârsta reglamentară. In pivniţa dogarului trăia mai mult flămând. In timpul liber, a meşterit o vioară. Directorul şcoalei de meserii a fost impresionat de iscusinţa băiatului dela munte şi a arătat vioara unui inspector, care venise din Bucureşti. Inspectorul a cerut să vadă pe băiatul-meşteşugar şi împreună cu directorul şcoalei l-a căutat în pivniţa dogarului. Inspectorul a început să-l laude pentru lucrarea lui, dar el s'a pus pe plâns şi abia a putut spune printre suspine că-i e foame. Impresionaţi, inspectorul şi directorul au hotărît să-i dea un ajutor, contribuind fiecare cu jumătate, şi să-l primească în şcoală, deşi era trecut de vârsta legală de 15 ani. Cu acest ajutor a terminat Brâncuşi şcoala inferioară de meserii din Craiova.

S'a prezentat la un concurs şi a câştigat o bursă pentru Şcoala Superioară de Meserii din Bucureşti. Când a ajuns însă la Bucureşti, a dat peste alte greutăţi. Era acum de vârsta armatei şi i se cerea să-şi facă serviciul militar. A obţinut printr'un concurs dreptul la un singur an de serviciu şi amânare pentru studii. Obiectul prin care a câştigat acest concurs a fost un cap de bătrân (Jupiter?) a cărui fotografie mi-a şi arătat-o. Luat de povestea vieţii lui, n'am avut timp să dau multă atenţie acestei vechi fotografii.

Mi-a arătat de asemeni diploma de absolvire a Şcoalei de Belle Arte din Bucureşti, semnată de Mirea. A părăsit ţara în 1904. Cu economiile ce-şi făcuse din bursă, a ajuns la München. Aici s'a găsit iarăşi fără mijloace de trai şi fără putinţa de a-şi continua studiile pentru care venise în Germania. Aflând că se făceau nişte construcţii la Zürich şi că se căutau pietrari, a pornit la drum pe jos. Dar, ajuns la Zürich, a aflat că şi de această dată vine prea târziu: nu mai erau locuri. Se duce atunci, tot pe jos, la Bâle. De foame putea răbda, dar nu avea unde dormi, iar în Elveţia legea bagă în închisoare pe cei ce dorm sub cerul liber. Dela o societate de binefacere a obţinut o mică sumă de bani cu care să-şi plătească culcuşul peste noapte.

Ajunge dela Bâle la Paris hoinărind şi câştigându-şi hrana zilnică muncind pe unde putea. Aici îl aştepta însă aceeaşi mizerie crâncenă şi aceeaşi luptă cu viaţa neîndurată. Imi povesteşte pe îndelete cum a trebuit să spele farfurii într'un restaurant, lucrând dela 5 dimineaţa până la 10 seara, într'un subsol adânc unde soarele nu pătrundea niciodată. Istovit de mizerie, căzu bolnav. Ca să-i vină în ajutor, colonia română l-a angajat ţârcovnic la biserica din rue Jean de Beauvais: avea grija lumânărilor, curăţa biserica şi, îmbrăcat cu odăjdii, ajuta la serviciul religios. Pentru aceasta era plătit cu 25 de franci pe lună. Un suflet înţelegător de Român, Doctorul Gerota, a mai adăogat 25 de franci, şi astfel a mai scăpat de mizerie şi şi-a putut continua pregătirea artistică. Acestea se întâmplau între anii 1905 şi 1910.

Prin 1913, mizeria a fost înfrântă. Imi povesteste întâmplările care l-au scos la suprafaţă: o comandă a bustului Domnişoarei Pogany, care trăeşte acum undeva prin Australia,—nu ştie nimic precis despre ea, sau nu vrea să-mi spună. A primit apoi o comandă pentru un monument la un mauzoleu al unei familii din Buzău. In sfârşit, expoziţia din New-York l-a scos din anonimat; îmi arată un program al acestei expoziţii şi îmi povesteşte incidentul cu vama. In definiţia operei de artă a funcţionarilor vamali, opera sa nu intra, căci «nu imita natura».

Am urmărit cu deosebit interes comentariile lui Brâncuşi despre monumentul funerar din Buzău. Ne găseam lângă o copie în platru a acestui monument intitulat *Rugăciune:* un nud de fată tânără îngenunchiată, cu trăsături ascetice, cu mâinile aduse la piept, pentru închinare. După ce a creat acel înger îngenunchiat, nu i-a mai plăcut, căci şoldurile erau prea pline. S'a gândit că sentimentul religios al oamenilor dela Buzău va fi jignit de formele anatomice naturaliste ale îngerului. S'a apucat deci să taie din acele «*beef-steak*»-uri — cum le numea — şi, după ce a tot tăiat şi a tot cioplit, a văzut cât de mult a putut îndepărta, fără ca ideea să sufere. M'a impresionat explicaţia aceasta expusă firesc, fără insistenţe teoretice, de creatorul artei moderne abstracte. Ea mi-a stârnit gânduri care nu ştiu dacă au vreo legătură cu desvoltarea concepţiei lui Brâncuşi despre artă, dar pe care nu mă pot opri să le notez. Mi-am adus aminte că pictura bizantină nu cultiva frumuseţea anatomică a corpului omenesc, ca pictura apuseană. In concepţia răsăriteană, corpul omenesc este vasul purtător al darurilor dumnezeeşti. Acest potir trebue să strălucească prin ceea ce conţine, nu prin forma lui materială. Brâncuşi spunea, în felul lui pragmatic, că o broască e mai frumoasă decât un nud omenesc.

Un alt gând s'a îmbinat apoi cu cel dintâi, ajutându-mă să înţeleg arta abstractă a lui Brâncuşi. El, creatorul, nu-mi explica tainele meşteşugului său, ci doar mă îndemna să privesc, să contemplez. Mi se părea că descopăr ceva comun între aceste forme de artă înfiorătoare, care dădeau o viaţă stranie atelierului din Impasse Ronsin, şi arta ţăranului român, care a abstractizat în creaţiile sale artistice elementele naturii, dându-le o putere magică. Cusăturile , covoarele, sculptura în lemn, ceramica artei populare româneşti, sunt abstracţie, lipsită aproape cu totul de elementul naturalist, antropomorfic sau zoomorfic, pe care îl cultivă arta altor popoare. Toate elementele geometrice au, în arta ţăranului român,

un sens magic, cosmic, asemenea ritmului dansurilor sale, care nu sunt numai prilejuri de distracţie, ci comunicare ritmică cu alte puteri, fără să degenereze în acrobaţie. De ce să căutăm, atunci, sursele lui Brâncusi în arta Negrilor, cu care ea poate avea unele puncte întâmplătoare de contact, datorite universalismului uman, şi să nu asociem creaţiile lui Brâncuşi cu originile lui conştiente sau subconştiente?

Cu aceste gânduri am ieşit, după vreo două ore, din magia atelierului din Impasse Ronsin, îndreptându-mi paşii spre bulevardele pline de lume ale Parisului. Ce lăsasem în urmă mi se părea real şi permanent. Sgomotul din jurul meu era iluzia trecătoare a vieţii, ca acei nori albi pe cerul înalt al verii, după care vor veni alţi nori mânaţi de alte vânturi. Brâncuşi a căutat formele eterne ale existenţei.

Intram într'o altă lume, cu sentimentul că m'am împărtăşit cu taina unui mag, întrupat într'un ţăran traco-roman din Carpaţi, care a coborît la Paris ca să aducă un mesagiu ce nu era al lui, ci al unei puteri nepământene. Vorba lui, mişcările şi privirea lui sfredelitoare, îmi aminteau de atâţia bătrâni cu care am stat de vorbă pe prispa casei lor de munte, la poarta grădinii de sub poalele Carpaţilor, când se lăsa înserarea, lângă hatul ogorului, când îşi odihneau coasa sau sapa mai trudite decât ei de munca ogorului. Avea aceleaşi mâini bătătorite ca fraţii săi de pe coastele Carpaţilor. Brâncuşi era pentru mine acelaşi bătrân înţelept, trăind mai mult în adânc decât la suprafaţă, ca unul din acei munţi, desprinşi din eternitatea de ghiaţă a ploilor, rătăcitor în largul oceanelor. Ochiul omenesc vede numai ce e deasupra orizontului. Dimensiunile lui nevăzute se adâncesc în fundul apelor.

Vorba înceată a lui Brâncuşi, fraza lui franceză fragmentată, contrastau isbitor cu viaţa ce fierbea în jurul insulei sale fermecate din centrul Parisului. Un scepticism ancestral însoţea în surdină credinţa aprinsă din acest octogenar, căci la despărţire, încercând iarăşi să îngaim pe româneste o apreciere a creaţiei sale, mi-a răspuns, tot pe româneşte, cu o vorbă din lumea copilăriei: «Toamna se numără bobocii» — şi în vreme ce eu mă îndreptam spre ieşirea din atelier, Brâncuşi a pus mâna pe un instrument greu si s'a apucat să cioplească un bloc de marmoră asezat în faţa patului pe care se odihnise cât a stat de vorbă cu mine.

Am lăsat în urma un uriaş în luptă cu munţii de piatră şi de metal, din care căuta să scoată scânteia vieţii eterne.

II

Sâmbătă, 5 Aprilie 1952, găsindu-mă la Saint-Rémy-lès-Chevreuse, i-am telefonat lui Brâncuşi că sunt în trecere prin Paris şi că aş dori să-l vizitez. Mi-a răspuns că a fost greu bolnav, că a avut o intoxicatie de tutun, dar că ar vrea totuşi să mă vadă.

Pustnicul sihăstriei din Impasse Ronsin mă aştepta întins la soare pe un pătul de scânduri, lângă peretele atelierului. Când m'a simţit apropiindu-mă a clipit din ochii ce-i ţinuse închişi din pricina soarelui, şi s'a ridicat să mă conducă în atelier. In zadar l-am rugat, şi de data aceasta, să nu se lipsească de binefacerile soarelui.

Mi-a arătat mâinile puţin cojiite şi gălbui din pricina intoxicaţiei cu tabacină, apoi începu ritualul desvelirii sculpturilor din atelier. Le mişca încet pe soclul lor şi numai arareori îmi întrerupea contemplarea, cu câteva cuvinte. Imi defilează pe dinaintea ochilor comori cunoscute şi necunoscute, prezentate de creatorul lor: *Peştele, Lebăda, Capul Muzei Adormite, Cucurigu.* S'a oprit, şi de data aceasta, mai mult lângă *Noul Născut* şi mi-a vorbit despre perfecţia liniei oului, despre celula primă a vieţii: «Aici e totul ...», a încheiat.

Dintr'un colţ al atelierului îşi arunca puterea magică *Pasărea Măiastră,* în dreptul divanului se găsea un bloc la care cioplise de curând, căci pe jos erau răspândite sfărâmături de piatră. S'a aplecat şi, luând o astfel de fărâmă, mi-a dat-o drept amintire, fără nicio explicaţie. O păstrez şi astăzi, ca pe un talisman. *Coloana infinită* a cerut un calcul tehnic tot atât de complicat ca şi calculele cerute de construcţia piramidelor sau de desfăşurarea bolţii Sfintei Sofia. Toată realizarea ei, dela calculul abstract până la desăvârşirea, ridicarea şi fixarea ei verticală, ca o rugăciune ce se îndreaptă spre cer, este opera lui Brâncuşi. El singur a ridicat-o între pământ şi cer, fără ajutorul tehnic al nimănui. Dacă proectul *Templului Indian* ar fi fost realizat, el ar constitui astăzi încă una din minunile acestei lumi. Imi vorbeşte despre călătoria lui în India, de unde s'a întors fără să poată ridica templul *Pasării Măiestre,* pentrucă cel ce îl chemase se îmbolnăvi şi muri.

Am stat apoi de vorbă pe divanul larg acoperit cu hârtii în desordine. A scos dintre cartoane o fotografie şi mi-a vorbit despre *Poarta* dela grădina publică din Târgu-Jiu, despre masa şi scaunele de piatră, şi despre *Coloana infinită* ridicată de el acolo, aproape de copilăria sa. Pe nesimţite, discuţia alunecă pe povârnişul politic. A fost singura data când Brâncusi ridică vocea cu mânie: «Ce-au făcut din ţara noastră!» Revolta lui împotriva năvălitorilor, cari au cucerit Europa, ajutaţi de egoismul şi de neînţelegerea oamenilor politici,

exprimă o adâncă durere şi o nesfârşită înţelegere pentru cei ce pătimesc în ţara lui sub ocupaţie străină.

Ceea ce apare străinilor ca extraordinar şi mistic în personalitatea lui, devine pentru noi simplu şi firesc când îl situăm pe Brâncuşi în mediul din care s'a desprins. Brâncuşi a rămas munteanul trac, născut nu departe de Sarmisegetuza, reprezentând una din cele mai vechi civilizaţii europene, munteanul ce nici până azi nu s'a asimilat cu diferitele curente istorice ce au bătut din toate părţile asupra Carpaţilor. Şi-a schimbat acest muntean limba tracă în latină, şi-a schimbat Brâncuşi limba maternă cu franceza, dar nici unul nici altul nu şi-au schimbat fiinţa. Brâncuşi a rămas munteanul trac şi aceasta surprinde pe străini. Cunosc un singur caz paralel, în compatriotul său Ion Creangă, care a turnat în cuvinte ceea ce Brâncuşi a cioplit în piatră, metal, lemn şi marmoră.

Caut să provoc vreo mărturie cu privire la intenţiile sale de viitor. Imi spune că are de gând să alcătuiască un catalog al lucrărilor sale. Dar lucrul e greu, căci multe opere şi-au schimbat proprietarul de mai multe ori şi nu mai ştie unde se găsesc. Ii sugerez un ajutor benevol în această întreprindere necesară. Fără să refuze, vorbeşte de întâlniri viitoare şi-mi spune să revin cu soţia şi cu băiatul.

L-am văzut apoi din nou în ziua de 27 August 1952, când m'a primit, împreună cu fiul meu, şi a oficiat acelaşi ceremonial al desvelirii sculpturilor şi al explicărilor laconice.

Am străbătut, condus de creator, pentru ultima dată prin acel codru de mistere. Treceam dela un monument de artă la altul ca în poveştile copilăriei, dus de Făt-Frumos, în rătăcirile pela Sfânta Vineri şi pela Sfânta Duminică. Mărturisesc că fiorul nelămurit ce mă stăpânea în faţa acelor mistere era dublat de teama de a nu strica farmecul cu vreo vorbă nechibzuită, care ne-ar fi aruncat pe pământul realităţii. Când am ieşit din sânul misterioaselor păduri de argint, şi de aramă, unde mă purtase *Pasărea Măiastră*, mă simţeam din nou pe pământ. Mobilele nearătoase de lemn, cioplite, colţurile neglijate ale atelierului, uşile, ferestrele, totul părea familiar. Aveam impresia că am intrat din nou în lumea copilăriei, că am fost trimis după ceva la bunicul din deal, cu pomătul plin de toate roadele dorite, din care el îţi dă de toate dacă ştii să aştepţi, dar să te ferească Dumnezeu să întinzi mâna şi să culegi singur vreuna, sau chiar să îndrăzneşti să-i ceri!

III

Ultima dată i-am auzit vocea la telefon. Luni, 12 Septembrie 1955, treceam prin Paris, venind din Provence, unde îmi petrecusem vacanţa cu familia. Am telefonat lui Brâncuşi. Mi-a răspuns cu o voce moale, înceată, aproape stinsă. Imi spuse că stă în pat, cu o coapsă fracturată, că are dureri, dureri mari. Mă întrebă cât stau la Paris. La răspunsul meu că plec a doua zi, îmi spuse că regretă că nu mă poate vedea şi că speră să ne vedem când voi fi din nou la Paris. Aveam însă presimţirea că e ultima dată că-i mai aud glasul stins, dureros. I-am urat sănătate şi mi-am exprimat convingerea că îl voi găsi în curând refăcut. Am auzit la telefon numai suflarea grea a omului în suferinţă şi tânguirea bătrânului care simţea că se duce. Nu voiam să prelungesc convorbirea pe care el nu se arăta dispus să o întrerupă şi am adăogat întrebarea dacă aş putea face ceva pentru el, dacă i-aş putea fi de vreun folos. A răspuns cu un oftat stăpânit: «Mais qu'est-ce que vous pouvez faire? C'est mauvais, je souffre!»

Aşa s'a încheiat ultima mea convorbire cu Constantin Brâncuşi.

IV

> Ştiţi că totdeauna presupunem că există o singură formă esenţială, care corespunde fiecărei categorii de obiecte particulare, cărora le dăm acelaşi nume ...
>
> ..... In firea desăvârşită a lucrurilor, Dumnezeu a creat o singură formă esenţială de pat, fie pentrucă el a voit aşa, fie pentrucă vreo necesitate l-a oprit să creeze mai mult decât una; în orice caz el n'a produs mai mult decât o formă şi nici nu se poate produce mai mult decât o singură formă.
>
> ..... Şi, eu presupun că Dumnezeu a ştiut aceasta, dar fiindcă el a voit să fie creatorul real al unui pat real, şi nu doar un tâmplar, care face un pat oarecare, el a hotărît să facă unica ultimă realitate.
>
> Plato. *Republica. Teoria Artei.*

Despre Brâncuşi, iniţiatorul sculpturii noi, s'a scris mult, înainte şi după moartea lui, care i-a venit în ziua de 19 Martie 1957. S'au scris articole, studii, monografii, şi nici un manual modern de istoria artelor plastice nu-i va putea trece numele sub tăcere.

Incă din 1922, când abia reuşise să-şi impună numele şi concepţia lui originală despre sculptură, poetul şi criticul de artă Ezra Pound îl definea cu aceste cuvinte: «Revolta lui Brâncuşi împotriva retoricului şi a colosalului a produs în el o revoltă împotriva monumentalului, sau cel puţin ceea ce e, în clipa de faţă, o revoltă împotriva unui fel de soliditäţi. Căutarea etericului a produs *Pasărea* sa, care stă nesusţinută pe baza ei redusă». Şi mai departe: «Brâncuşi a descoperit mai multe feluri de retorism şi a purces pe calea purificării. Atunci când el este verbal inteligibil, definiţia lui este categorică în sensul că, orice ar fi arta, ea nu este nicidecum o *criză de nervi*».

Chiar acest critic, însă, deşi intuia mesagiul surprinzător de original al sculptorului vizionar, ezita să dea o definiţie a noului fenomen, care ieşea cu totul din calea obişnuită: «Brâncuşi a întreprins o nebunească explorare încercând să toarne toate formele într'una singură. (Această întreprindere este cu mult mai anevoioasă decât arta lui Gaudier, care a desvoltat un fel de *formă-fougue* sau *formă-sonată* prin combinarea de forme). Explorarea lui Brâncuşi este tot atât de îndelungată ca şi contemplarea universului de către un budist sau contemplarea iubirii divine. — tot atât de vastă şi chiar tot atât de paradoxală ca şi însemnările finale din *Divina Commedia*» (*The Little Review*, Autumn 1921, *Brancusi*, p. 5).

In ezitarea lui Ezra Pound de a defini arta lui Brâncuşi transpira jena faţă de prietenul său căruia îi era silă de publicitate. Indiferenţa lui Brâncuşi faţă de lume nu izvora dintr'un sentiment de pseudo-modestie sau dintr'un complex de inferioritate, cum ar zice unii psihologi, ci din adâncul firii lui, care aparţinea unei alte lumi decât aceea în care trăia. Şi poate şi din alt motiv: Brâncuşi nu ascundea melancolia scepticismului că nu a reuşit să rupă cătuşele firii omeneşti şi să se avânte cu totul în infinitul spre care simţea că, la capătul vieţii, abia a făcut un pas. Aceasta a fost mărturia pe care, dacă am înţeles-o deplin, mi-a făcut-o într'una din întâlnirile noastre: «Abia acum înţeleg ce este arta».

Frica mea de a nu fi înţeles pe deplin înţelesul cuvintelor lui Brâncuşi, m'a făcut să refuz până acum de a folosi notele pe care le-am luat după fiecare întrevedere cu el. Ochii lui căprui şi vii, ca de viezure, urmăreau ca două săgeţi de foc de câte ori mă gândeam numai să comunic altora impresiile unor convorbiri ce nu erau destinate publicităţii. Nu e mai bine oare să nu se ştie nimic despre omul care ne-a adus un mesagiu dumnezeesc, decât să încercăm a-i desveli fiinţa umană? Ce importanţă are faptul că *Pasărea Măiastra* a fost creată de Brâncuşi sau de Dumnezeu, prin mâna unui om care a readus la unitatea cea dintâi, la conceptul cosmic pur, diversitatea formelor accesorii? Cândva, mai târziu, se va putea pune întrebarea dacă un om ca Brâncuşi a existat într'adevăr, aşa cum erudiţii îşi exercită de secoli isteţimea critică negând sau afirmând existenţa lui Homer. Şi încă, opera lui Homer trăeşte într'un material pe care-l puteau folosi numai fiinţele omeneşti, pe când opera lui Brâncuşi va putea fi atribuită acţiunii naturii: ploii, vântului, trăsnetului, soarelui. Brâncuşi însuşi se gândea la această aventură posibilă a operii lui, când îmi spunea fără regret şi fără răutate, arătându-mi capul *Muzei Adormite* în studioul său: «Peste câtva timp, cine ştie, vor da cu piciorul în el ca într'un bolovan netrebnic găsit in ruinele vremurilor».

Brâncuşi a liberat sculptura, încătuşată de-a lungul secolelor de elemente irevelante. Sau, după cum îmi spunea chiar el, a căutat formele pure ale unui cosmos al său, degajat de gravitaţia terestră. Acest Prometeu al Carpaţilor a liberat arta plastică de aderenţele inutile ce o ameninţau în epoca maşinismului. De aceea este considerat iniţiatorul unei epoce noi în istoria artelor. Geniul lui înseamnă în desvoltarea artelor plastice mai mult decât a însemnat Plato în desvoltarea gândirii omeneşti. Lumea ideilor platonice a fost izvorul proaspăt al gândirii omeneşti de-a lungul secolelor; concepţia creatoare a lui Brâncuşi a deschis o perioadă noua în istoria artelor plastice.

Nu vreau să afirm că Traco-Latinul din Carpaţi a vrut să-şi exprime ironia copilărească faţă de gânditorul prea înţelept când a reprezentat pe Socrate printr'un cap de lemn, spart şi gol. Dar ne putem întreba: ce a căutat ţăranul din Carpaţi în acest cap gânditor de înţelept? Şi ce a găsit în capul filosofului grec?

Nu pot crede nicio clipă că Brâncuşi a urmărit o teză. El a găsit ideea în materie, fără s'o pună acolo, aşa cum îmi explica într'un colţ al atelierului său, opera care l-a adus în conflict cu Matisse. O lucrare ce apare pentru viitor simplicitatea însăşi, reprezintă poate douăzeci de ani de cercetări şi de calcule şi mai mulţi ani de execuţie. Suprafeţele sculpturilor sale sunt rezultatul unor calcule îndelungate pentru a stabili relaţiile unice posibile între ele. Brâncuşi nu a elaborat decât vreo 17 teme din cosmosul său. Unii critici constată că nu toate operele lui Brâncuşi sunt geniale. Desigur, numai Dumnezeu este perfect în toate. Ceea ce înfruntă însă eternitatea, este concepţia lui Brâncuşi despre artă.

Am fost uimit într'o zi, trecând prin sala de sculptură egipteană dela British Museum, de asemănarea dintre *Broasca ţestoasă* a lui Brâncuşi, cioplită în lemn vârtos de păr, noduros, şi cărăbuşul imens de granit verde din dinastia XXV egipteană. Acest cărăbuş era pentru Egipteni simbolul puterii creatoare şi al reînnoirii vieţii. Cu toată asemănarea între concepţia de artă care a realizat acest scarabeu şi între realizarea broaştei lui Brâncuşi, nu ne putem gândi la o legătură directă între ele. Aceeaşi închipuire a omului a creat opere asemănătoare la o distanţa de mii de ani. De aceea, şi

relaţia ce se face uneori între arta lui Brâncuşi şi arta primitivă a Negrilor, trebue privită cu rezerve.

Brâncuşi îşi găsea, printr'o intuiţie genială, concepţia proprie despre cosmos chiar în materialul acestui cosmos. De aceea el repeta, poate cu ironie: «Eu cioplesc şi opera apare singură». Biruinţa lui, nu este biruinţa tehnicei moderne, ci a geniului omenesc. Ceva mai mult, el a îndepărtat cu desăvârşire tehnica din acţiunea sa creatoare, încât toate sculpturile sale sunt opera mâinilor sale. Dela blocul de piatră, buturuga de lemn sau metalul îndărătnic în forma lui brută, până la înălţarea lor pe soclu sau ridicarea lor spre cer, prin puterea braţelor sale, toate sunt opera mâinilor sale. Brâncuşi nu a folosit ucenici sau tehnicieni care să-i împlinească gândul schiţat de el.

Poate că e bine să mai ţinem seamă de un lucru, când privim opera lui Brâncuşi: Românul, credincios legii strămoşeşti până la capătul vieţii, nu a făcut niciun chip religios cioplit şi nici nu a gâdilat emoţiile superficiale ale celor mulţi prin înfăţişarea frumuseţii corpului omenesc. El a rămas credincios tradiţiei din care a făcut parte dela început. *Rugăciunea* din 1907 nu contrazice această caracteristică fundamentală. Dimpotrivă, dacă am înţeles puţinele lui cuvinte în faţa machetei, această sculptură i-a deschis drumul spre abstracţiune.

Puţini sculptori au rezistat ispitei vremurilor în care trăiau, refuzând să facă concesii comenzilor scump remunerate. Brâncuşi nu a creat decât ceea ce a vrut el, şi cum a fost inspirat de tăria geniului său. A eliminat compromisul impus în viaţă creatorilor de artă de contingenţele trecătoare ale existenţei umane. Acei ce l-au cunoscut mai bine mărturisesc că era în stare să curme şi cele mai vechi prietenii, când i se părea că cineva ar fi voit să-i impună legi în împărăţia lui sau să-i ştirbească autenticitatea.

Am adus aceste mărturii despre Brâncuşi, pe care am avut privilegiul să-l întâlnesc câteva clipe. Acele întâlniri au fost mai mult momente de tăcere şi de contemplare decât de convorbire. Ar fi păcat ca martorii mai favorizaţi ai vieţii lui Brâncuşi să plece din viaţă fără să înregistreze orice amănunt autentic din existenţa lui închinată cu totul creaţiei artistice.

I-a trebuit acestui astru să-şi înalţe traiectoria sus deasupra orizontului, ca să cadă din Hobiţa Carpaţilor gorjeni în Metropola Luminii, şi aici flacăra lui să ardă luminos, ca să poată fi văzută departe peste orizontul larg al pământului. De aceea, orice mărturie, şi cea mai modestă, va aduce viitorului un alt punct de pe care a fost observat de către muritori.

Yvonne Rossignon

CU CE VERS?

Cu ce vers, cu ce slovă să-Ţi cânt
lângă leagănul sărac, Impărate?
Dulce, în adâncul meu înfloreşte
tăcerea minunată a tainei

Somnul, primul tău somn de copil
al pământului încremeneşte suflarea
şi leagă jocul vântului prin frunze de ger,
pe şesuri deschise dincolo de auz şi de simţ,
unde dorm zăpezile liniştii şi rugăciunile mute.

Tremură pe arcuşuri subţiri de lumină
cântecul slăvilor, svonul uşor
ca de borangic moale al aripilor de îngeri,
şi iarăşi purcede, călătoare de basm,
steaua legendei Tale să însemne în an
drum nou de nădejde şi pace.

Tu dormi, şi te'nvălue privirea Fecioarei
şi taina durerilor lumii. Te leagănă
în înalte tăceri bătrânele clopote
peste veac încleştat, peste negre cetăţi
unde înfloreşte 'ntre pietre
răscumpăratul sânge al robilor.

Şi lângă ieslea Ta, ca atunci,
întunecimea şi frigul . . .
şi mila dobitoacelor, ca o boare
caldă de vară peste trupul Tău înfăşat
cu minunata lumină a harului.

Doar mila dobitoacelor, Impărate!
Primește-mă, Doamne, lasă-mă să-Ti suflu
cu boul și măgarul pe mânuțele reci,
pe picioruşele de zambile pălite.

Să-Te învălue, Doamne,
dragostea mea fără cuvânt,
să Te apere, să Te legene, să Ti se închine
ca un crai cu daruri lângă leagănul sâfnt.

A Romanescu

CANDELA CELOR VII

Lumânare, lumânări
o mie într'una, niciuna într'o mie
nu mai sânt

Nu s'au stins; nu se mai văd
atât

Sânt prea departe luminile
ființei necuprinse
temelie de neant.

Sătul, sătui . . ., de pământ?
de ce? de nimic nicicând.

Mircea Eliade

DINTR'O CARTE DE AMINTIRI

Incepusem *Romanul adolescentului miop* mai de mult, dar de abia în iarna 1923-24 l-am «văzut» întreg, dela un capăt la altul. De data aceasta, eram sigur ca voi izbuti să-l termin, sigur, mai ales, că va fi o carte excepțională, care va face mult zgomot și prin care mă voi putea răzbuna împotriva profesorilor, a premianților, a fetelor frumoase și superficiale ,care nu știuseră să mă descopere. Mă socoteam pregătit să scriu un roman. Publicasem vreo cinzeci de articole și schițe literare în diferite reviste, colaboram regulat la revista liceului, *Vlăstarul*, și devenisem chiar redactorul responsabil: adunam materialul, îl duceam la tipografie, rămâneam ceasuri întregi lângă culegător, ca să mă conving că descifrează corect anumite manuscrise. Și, apoi, dispuneam de un *Jurnal* voluminos; mi se părea că dacă voi ști cum să utilizez aceste materiale, romanul ar putea fi gata în câteva luni.

Era mai mult decât un roman autobiografic. Voiam să fie în acelaș timp un document exemplar al adolescenții. Imi propusesem să nu inventez nimic, nici să nu înfrumusețez, — și cred că m'am ținut de cuvânt. Chiar scrisorile de dragoste ale fetelor erau autentice; transcrisesem pur și simplu câteva din scrisorile primite de Dinu Sighireanu. Capitolele în care descriam Societatea noastră «Muza», petrecerile la prieteni, dificultățile cu Papadopol și Banciu erau alcătuite urmând în deaproape *Jurnalul* și uneori transcriind pasagii întregi. Țineam cu orice preț ca dialogurile să fie «autentice», ca fiecare personagiu să folosească exclusiv vocabularul lui specific. Valoarea pe care o acordam eu *Romanului adolescentului miop* era, în primul rând, documentară. Imi spuneam că pentru întâia oară un adolescent scria despre adolescență, și scria întemeiat pe «documente». Când, câțiva ani după aceea, au început să apară în *Viața Românească* fragmente din al doilea volum din *La Medeleni*, am simțit că nu mă înșelasem. Adolescenții lui Ionel Teodoreanu nu erau cei pe care-i cunoscusem eu. Aparțineau unei alte lumi, care

mă fermeca şi mă înduioşa totodată, dar pe care o simţeam definitiv depăşită. Adolescenţii mei erau într'adevăr de-atunci şi de-acolo, din Bucureştii primilor ani de după război, anii jazzului şi ai lui *La Garçonne*. In afară de inevitabila auto-flatare (căci scriam şi ca să mă răzbun), romanul era cât se poate de «realist». Nu mă sfiam să închin un lung capitol descoperirilor erotice, şi aproape tot ce credeam eu şi colegii mei despre sex, dragoste, Dumnezeu, sensul existenţii şi toate celelalte probleme care ne frământau, se afla notat acolo, fără fard, aproape în stare brută.

Asta era, de altfel, marea mea ambiţie: să arăt că noi, adolescenţii de atunci, nu eram asemenea fantoşelor pe care le întâlnisem sporadic în literatură; eram treji spriritualiceşte şi trupeşte, dar lumea în care ne-ar fi plăcut să intrăm nu mai era lumea părinţilor noştri. Voiam altceva, visam la altceva, — deşi singurul care părea a şti ceva precis despre acest «altceva» era autorul romanului.

Subiectul era destul de simplu: un elev al Liceului Spiru-Haret scria despre el şi despre colegii, prietenii şi profesorii lui. Cei care mă cunoşteau ghiceau dela început că liceanul eram eu, pentrucă vorbeam despre mansardă, despre insectar, despre cărţile care-mi plăceau, despre sperantele mele de a ajunge într'o zi savant, pianist sau scriitor. Erau capitole fără legătură între ele: despre melancoliile care mă copleşeau câteodată în amurg (bunăoară, când priveam de la ferestruica mansardei strada pustie sau auzeam, Duminicile, cântecul depărtat al vreunei servitoare); despre orele de Germană şi tot ce-mi trecea prin minte ascultându-l pe Papadopol explicându-ne *Die Räuber;* despre Societatea noastră «Muza» şi atâtea fete care-mi plăceau şi mă intimidau totodată. Dar mai ales pagini, nenumărate, de mărturisiri; ce-aş fi vrut să fiu, ce mi-ar fi plăcut să fac; analize nesfârşite ale stărilor mele sufleteşti (de exaltare, de indiferenţă, de oboseală, detaşare, etc.), portretele prietenilor mei, subiecte de nuvele şi romane pe care îmi propuneam să le scriu, şi cu ale căror personagii îmi plăcea să stau de vorbă (cred că închinasem un capitol întreg convorbirilor cu Nonora, personajul unei nuvele pe care nu izbuteam s'o termin, pentrucă îşi schimba subiectul pe măsură ce-o scriam.)

Şi totuşi, din capitolele acelea desperechiate şi scrise în stiluri diferite (unele lirice şi de o teribilă tristeţe, altele aproape humoristice, altele aspre, vehemente) se deslușea repede «subiectul»: un adolescent care simte cum depăşeşte adolescenţa, e sfâşiat de melancolie că epoca aceasta (care, i se părea, ar fi putut fi plină de beatitudini) se duce, şi totodată e nerăbdător să se vadă cât mai repede eliberat de ea, ca să-si poată începe «adevărata viaţă». Toată cartea e străbătută de o curioasă ambivalenţă: autorul insistă de câte ori poate că adolescenţa e un moment esenţial; că *această* adolescenţă —a lui, a prietenilor lui — constitue un fenomen spiritual nou, ne

mai întâlnit până atunci, şi, ca atare, meritând să fie prelungit, ca să poată fi corect analizat şi interpretat; iar pe de altă parte, se arată exasperat de dificultăţile adolescenţii, în primul rând de melancoliile regretele şi timidităţile care i se părea că o alcătuesc.

Dar, în afară de toate acestea, ce supapă de siguranţă a fost pentru mine cel de atunci acest roman! Mai bine chiar decât în *Jurnal* (căci speram că voi putea *publica* romanul) mă descărcam, scriindu-l, de toate eşecurile şi umilinţele. De ani de zile, mă prezentam cu regularitate la Concursurile «Tinerimii Române», şi nu dobândisem nici măcar o menţiune. Imi amintesc de Concursul din clasa VI[a]. Nu mai ştiu ce subiect ni se dăduse, dar scrisesem atât de «inspirat», şi recitind manuscrisul fusesem atât de entuziasmat, încât nu mă îndoiam că voi obţine «Premiul I cu cunună». N'am vrut să cred când nu mi-am găsit numele pe lista premianţilor din Liceul nostru. Eram sigur că la mijloc e o eroare. In Duminica aceea m'am dus la Ateneu, ca să asist personal la distribuirea premiilor. Când s'a ajuns la clasa VIa, inima a început să mi se bată. «Premiul I cu Cunună» îl câştigase un alt Mircea: Mircea Ionescu, dela Liceul Matei Basarab. Ştiam asta mai de mult, căci numele premianţilor fuseseră publicate în «Universul», dar până în ultima clipă crezusem că era o greşală de tipar.

Furia mea nu mai cunoştea margini. Cred că l-am urît pe Mircea Ionescu (era şi el miop, şi mi păruse chiar mai urît ca mine). Simţeam că nedreptatea asta nu trebuie îngropată într'un Jurnal intim, ci merită să fie denunţată public. Am pornit îngândurat spre Şosea. Era într'o Duminică de Mai, către apusul soarelui, ceasul de care mă temeam mai mult căci atunci mă ispiteau melancoliile şi tristeţea. Dar de data aceasta nu mai mi-era frică. Sângeram. Ce mă umilea mai mult, era nedreptatea — pentrucă *ştiam* că Mircea Ionescu nu putuse scrie mai bine mine. Paginile acelea inspirate le consideram printre cela mai reuşite din câte scrisesem până atunci. Şi credeam că nu mă pot înşela, pentrucă atâtea alte schiţe, nuvele, esseuri fuseseră găsite bune şi publicate.

Am umblat aşa, surpat în mine însumi, câteva ceasuri. Când am ajuns acasă se întunecase deabinelea. In noaptea aceea am inceput să scriu un nou capitol din roman. Cred că l-am intitulat: «Mircea Ionescu, Premiul I cu cunună». Aşa am izbutit să mă inseninez, şi am adormit împăcat. Recitindu-l mai târziu, mi s'a părut admirabil. Dar câtva timp în urmă Ionel Teodoreanu a publicat în «Adevărul Literar» un fragment din *La Medeleni*, intitulat «Mircea Ionescu» — şi atunci am renunţat la acest capitol.

N'a fost, dealtfel, singurul capitol sacrificat. In cursul acelor ani adăogam şi eliminam necontenit pagini sau chiar capitole întregi.

Romanul era aproape terminat, dar recitindu-l la răstimpuri, mi se părea ca n'am spus tot, sau n'am fost destul de «autentic», şi cercetând din nou caietele din Jurnal, corectam sau introduceam alte noi pasagii. Mă trudeam mai ales să evoc voluptatea descoperirilor intelectuale; să arăt, bunăoară, că a înţelege imposibilitatea unui Dumnezeu antropomorf era o experienţă tot atât de excitantă ca şi descoperirea dragostei fizice. Incercam să descriu, cât mai precis şi mai amănunţit, procesul de gândire; bunăoară, ce se întâmpla în mintea mea când am citit prima dată că «timpul şi spaţiul sunt percepţii apriorice»; sau, ce se întâmplă când închid ochii şi-mi astup urechile, şi îmi spun: Sunt eu-însumi, sunt eu, numai eu, dar cine e acest eu-însumi, care din mine e cel pe care-l cred eu-însumi?

Voiam, deasemenea, să arăt cât de *vii* sunt cărţile, ce extraordinară experienţă descoperind la anticari o carte pe care o căutam de ani de zile. Uneori, asemenea descoperiri deveneau şi mai dramatice datorită împrejurărilor în care fuseseră făcute. Astfel, îmi amintesc cum, într'o după amiază de vară, am găsit la anticar un volum răzleţ din *Operele morale* ale lui Plutarc, şi am descoperit acolo acel misterios tratat *De Pythiae oraculis.* N'am mai avut răbdare să ajung până acasă. M'am oprit în Cişmigiu, şi pe o bancă, pe nerăsuflate, l-am citit. Şi apoi m'am trezit că apunea soarele, şi de odată *De Pythiae oraculis* mi s'a părut depărtat şi inutil, şi toată opera lui Plutarc, ca şi toate operele, dealtfel, toate cărţile pe care le iubeam, toţi autorii pe care-i admiram, şi numai o singură întrebare revenea, obsedantă, în minte: La ce bun? La ce-ţi foloseşte să ştii de ce Pythia nu mai răspunde în versuri?

Parca lumea întreagă se prefăcuse atunci în cenuşe, şi mă aflam într'un univers de umbre şi deşertăciuni, fără sens şi fără speranţe, un univers în care toate lucrurile se revelau zadarnice şi goale pe dinlăuntru. In acele nesfârşite clipe de deznădejde încercam să mă regăsesc şi să găsesc un răspuns la întrebarea: La ce bun? La ce bun *De Pythiae oraculis?* Pe bancă, cu volumul lui Plutarc aşezat pe genunchi, mă trudeam să zâmbesc, îmi ştergeam îndelung ochelarii cu batista, şi cautam răspunsul. — Ca să-ţi fac Dtale în necaz, şopteam. Dtale, ăstuia care mă întrebi! ... Simţeam că nu era răspunsul care se cuvenea, dar mă încăpăţânam. — Aşa, tocmai pentrucă tratatul lui Plutarc e inutil şi absurd, de aceea merită să-l citesc. Şi pentrucă nimic nu are sens, îmi bat joc şi de sens şi de fără sens, şi fac ceva care vreau eu, chiar dacă nu are niciun sens... Dar simţeam că toate acestea erau strigătele neputinţei, simţeam cât sunt de false, pentrucă, în acele clipe, nu mai voiam nimic; nu voiam, în niciun caz, să citesc pe Plutarc.

Pe nesimţite, Cismigiul se adâncea în umbră şi în răcoarea florilor proaspăt stropite. Oamenii nu mai erau aceiaşi. Plecaseră pensionarii, ordonanţele, guvernantele cu copii. Nu se aprinseseră încă

becurile, şi cei care veneau acum se îndreptau spre teii în floare. Treceau mai ales perechi tinere, studenţi, ofiţeri. Se auzeau parcă tot mai apropiate tramvaiele coborînd spre Bulevardul Elisabeta. Continuam să zâmbesc şi ghiceam că mă înşelasem, că, deşi nu ştiusem cum să răspund, lumea avea un sens, că Plutarc merita să fie citit, că *De Pythiae oraculis* era o adevărată descoperire.

In acea noapte am însemnat toate acestea, cât am putut mai amănunţit, cu speranţa că mai târziu le voi integra unui capitol din roman. Mi se părea că asemenea «experienţe» sunt importante. Nu mă simţeam un «cerebral» (asemenea personagiilor din *Sixtine),* dar voiam să arăt că, cel puţin pentru mine, cărţile sunt uneori mai vii decât oamenii, că pot fi de asemenea încărcate cu explozibile, că din întâlnirile cu anumite cărti poţi ieşi sfârtecat sau de zece ori mai puternic decât te credeai până atunci.

O asemenea întâlnire — decisivă şi pentru mine, şi pentru soarta *Romanului adolescentului miop* — a fost *Un om sfârşit* al lui Giovanni Papini. Citisem ca atâţia din colegii mei, *L'Histoire du Christ,* dar nu mă cucerise. Dimpotrivă, *Un om sfârşit* a căzut ca un trăznet. Apăruse în traducere românească la «Cultura Naţională» şi o descoperise Haig Acterian. A insistat s'o citesc. — Are să-ţi placă, mi-a spus. Seamănă cu tine . . .

Nu-mi putusem închipui până atunci că pot semăna atât de mult cu altcineva. Mă regăseam aproape pe de-a 'ntregul în copilăria şi adolescenţa lui Papini. Ca şi el, eram urît, foarte miop, devorat de o curiozitate precoce şi fără margini, voind să citesc tot, visând să pot scrie despre toate. Ca şi el, eram timid, iubeam singurătatea şi mă înţelegeam numai cu prietenii inteligenţi sau eruditi; ca şi el, uram şcoala şi nu credeam decât în cele ce învăţam singur, fără ajutorul profesorilor. Mai târziu, am înţeles că asemănarea nu era totuşi atât de extraordinară pe cât mi se păruse atunci; bunăoară, Papini nu avusese o copilărie de derbedeu, ca mine, nu fusese atras de ştiinţele naturale şi de chimie, nu era pasionat de muzică. Iar eu nu voisem să scriu, ca el, o Enciclopedie nici o Istorie a Literaturii universale. Dar nu era mai puţin adevărat că precocitatea, miopia, setea de lectură, enciclopedismul, şi mai ales faptul că, întocmai ca şi mine în roman, Papini vorbea de adolescenţă ca de o epocă de descoperiri intelectuale iar nu ca o criză fiziologică sau sentimentală, m'au impresionat profund. Recitid *Un om sfârşit,* aveam uneori impresia că sunt doar replica lui Papini. Entuziasmului meu i-a urmat îndoiala, gelozia, furia la gândul că atâtea capitole din *Romanul adolescentului miop* vor fi socotite copiate, sau cel puţin inspirate din *Un om sfârşit.*

Evident, descoperirea aceasta era prea importantă pentru a nu fi povestită în roman. Cred că am scris de mai multe ori acel capitol, căci tot mi se părea că nu găsisem încă «tonul just». Trebuia să spun

tot ce simţeam şi tot ce-mi trecea prin minte citind *Un om sfârşit;* bucuria de a fi găsit un prieten, un frate mai mare, un maestru, care a trăit ce trăiam şi eu — dar şi furia de a mă trezi deodată replica altcuiva, de a descoperi că toate «originalităţile» mele le trăise şi altul, că, deci, nu aduceam nimic nou în romanul meu, cel puţin în ceea ce priveşte problema esenţială a personagiului principal: sentimentul de singularizare şi solitudine, din care izvorau atâtea din comportamentele mele insolite. Câţiva ani în urmă, la Universitate, când am început să public fragmente din *Romanul adolescentului miop,* am tipărit în «Viaţa Literară» versiunea definitivă a acestui capitol; îl intitulasem *Papini, Eu şi Lumea.* Era pe de-a'ntregul papinian, scris într'un stil care amintea pamfletele din prima epocă a lui Papini. Vorbeam despre mine ca de un geniu necunoscut, un uriaş camuflat în elev de liceu, ameninţând să zdrobească pe toţi cei care ar fi îndrăznit să-i stea în cale. Textul era atât de frenetic şi absurd, încât a fost comentat cu încântare de toţi colegii mei de gazetărie de pe atunci.

Pasiunea pentru Papini m'a făcut să învăţ repede italieneşte, ca să-i pot citi şi celelalte cărţi. Nu voi uita emoţia cu care am luat în mână ediţiile de la Valecchi, cu copertele colorate şi titlurile scrise cu literele groase, parcă ar fi fost cioplite în lemn. Am citit exaltat paginile de critică şi polemică din *Stroncature, Maschilità, 24 Cervelli* şi celelalte. In câteva luni izbutisem să-mi procur toate cărţile lui Papini, în afară de cele care nu se mai retipăreau, şi pe care nu aveam să le citesc decât în 1927, la Biblioteca Centrală din Roma. Cum am mai spus-o, proza frenetică, vijelioasă, şi totuşi aspră, caustică a lui Papini m'a ajutat mulţi ani să lupt contra melancoliei. De abia mai târziu mi-am dat seama că Papini nu era un «mare scriitor», de statura lui Leopardi, bunăoară, sau a lui Carducci. O bună parte din opera lui «datează», şi e probabil că generaţiile viitoare se vor îndepărta şi mai mult de el. Dar nu mă îndoiesc că *Un uomo finito* este şi va rămâne un document spiritual excepţional, unic în toate literaturile moderne.

Ii mai sunt recunoscător lui Papini şi pentru faptul că, prin el, m'am familiarizat încă din liceu cu literatura şi cultura italiană, izbutind astfel să mă eliberez de tutela librăriei franceze; m'a ajutat, indirect, — revelându—mi alte preocupări, nutrindu-mă cu alte izvoare — să mă orientez altfel decât majoritatea intelectualilor generaţiei mele, care citeau şi discutau în primul rând cărţile şi autorii accesibili în limba franceză.

Am scris de atunci de multe ori despre Papini şi i-am tradus câteva schiţe fantastice. Prin 1926-27 am publicat în «Cuvântul» trei foiletoane despre el, pe care i le-am trimis, însoţite de o scrisoare în care, printre altele, îi spuneam că sunt student la Facultatea de Litere şi Filozofie. Câteva săptămâni în urmă am primit o scrisoare

de trei pagini. Cher ami inconnu, îmi scria, cu scrisul lui mare, lăbărţat, şi mă plângea că studiez Filozofia, «cea mai zadarnică dintre ştiinţe». Mă poftea să-l vizitez, dacă vin cumva la Florenţa. Şi m'am dus să-l văd chiar în primăvara aceea, 1927, în prima mea călătorie în Italia.

♦

Pe nesimţite, în clasa VIIa, m'am trezit detaşat de scumpele mele ştiinţe naturale şi fizico-chimice, şi tot mai fascinat, în afară de literatură, pe care o iubeam de copil, de filozofie, de orientalistică şi istoria religiilor. In mijlocul acelui an am trecut la «modern». Profesorul Nicodem Locusteanu m'a ajutat să ajung repede din urmă ştiinţa de latinească a colegilor mei. Locusteanu era un excelnt latinist, traducător al lui Tit-Liviu, de bogată, senină cultură. Aflasem că în tinereţe studiase la Universitate Chimia. O explozie de laborator îi smulsese mâna dreaptă şi fusese nevoit să renunţe la chimie. Cunoştea o sumă de lucruri neaşteptate pentru un profesor secundar de Latină. Dar marea lui pasiune era anthroposofia, şi cred că a început să mă preţuiască mai ales după ce-i mărturisisem că citisem câteva cărţi de Rudolf Steiner. Cunoştea destul de puţin limba germană ,şi ca s'o înveţe traducea, pe îndelete şi numai pentru el, anumite lucrări ale lui Steiner pe care nu le putuse citi în franţuzeşte. Se interesa de ocultism, de magie şi avea chiar idei curioase despre rolul farmecelor în viaţa politică românească. Mai târziu, aveam să descopăr că era bun prieten cu Em. Grigoraş, profesorul de Matematici care crezuse că găsise în criptografie cheia istoriei secrete a evului mediu românesc.

Eram acum cu totul cucerit de Orientul vechiu. La Biblioteca Fundaţiei Regale, unde dobândisem încă din clasa VIa dreptul de a citi, descoperirile se ţineau lanţ: dela enorma, pe atunci, pentru mine, plicticoasa *Geschichte des Altertums* a lui Ed. Meyer, pe care o rezumam aproape pagină cu pagină, cu lungi extrase, până la publicaţiile Muzeului Guimet, în care găsisem traducerile din sanskrită şi din chineză, şi Zend-Avesta a lui J. Darmesteter. (Aceasta din urmă m'a decepţionat pentrucă, după *Aşa grăit-a Zarathustra,* mă aşteptam la cu totul altceva). In acei ani de aproape mistică admiraţie a Orientului antic, când credeam în «misterele Piramidelor», în înţelepciunea adâncă a Chaldeenilor, în ştiinţele oculte ale Magilor persani, toate eforturile mele erau nutrite de speranţa că, într'o zi, voi ajunge la izvorul secret al tuturor acestor tradiţii, şi că în acea zi voi rezolva toate «tainele»: ale religiilor, ale Istoriei, ale destinului omului pe pământ.

Locusteanu nu făcea decât să încurajeze o asemenea speranţă, şi deşi mă ţinea din scurt la latină, nu m'a îndemnat să învăţ de pe atunci greceşte — de care nu m'am apucat decât în primul an de

Universitate — ci m'a împins către limbile orientale, sfătuindu-mă să încep cu ebraica. Mi-am cumpărat manualul pe care-l publicase chiar fostul nostru profesor de Religie, şi m'am apucat de ebraică. După obiceiul meu, studiam câteva ceasuri pe zi, dar, fără experienţă şi neajutorat, şi mai ales ispitit necontenit de alte limbi orientale, n'am făcut prea mari progrese. Dealtfel, ebraica nu mă atrăgea. Zadarnic mă asigurase Locusteanu că sunt texte cabalistice de o considerabilă importanţă. Ceea ce citisem eu, în traduceri, nu mă cucerise.

M'am apucat atunci de persană şi de sanscrită, pe manualele Hoepli ale lui Pizzi şi Pizzagalli. La început îmi plăcea mai mult persana, şi visam să traduc într'o zi *Shah-nameh* în românește. M'am trudit aşa, cu cele două manuale, câteva luni, dar nu cred că m'am ales cu mare lucru. Eram solicitat de prea multe pasiuni şi voiam să fac prea multe deodată. Descoperisem, între altele, *Le Rameau d'Or* şi *Le Folklore dans l'Ancien Testament* ale lui Frazer, care îmi revelase inepuizabilul univers al religiilor primitive şi al folklorului. Şi apoi, în vara aceea, 1924, încheiasem clasa VIIa cu şi mai mare nerăbdare ca deobiceiu, căci într'un modest şantier din Tulcea se construia chiar atunci barca noastră. Ii găsisem de mult numele: îi spunea «Hai-hui».

◆

Costa vreo 20.000 de lei, şi avea să fie proprietatea noastră, a opt băieţi, camarazi de cercetăşie de mulţi ani. Făcusem împreună nenumărate călătorii şi excusii. Hotărîsem să ne cumpărăm barca după o neuitată excursie în Delta Dunării. Unul dintre noi avea familia la Tulcea şi ne asigurase că o vom putea cumpăra cu mai puţin de jumătate din preţul de pe piaţă.

In vara aceea n'am mai urcat, ca de obiceiu, Bucegii. Am plecat la Tulcea, să vedem cum construeşte barca. Ne-am instalat cortul în curtea prietenului nostru şi mâncam pe unde eram poftiţi. Dimineţile le petreceam la şantier, încercând să ghicim în câte zile vom putea pune barca pe apă. Apoi ne antrenam vâslind pe Dunăre, ne scăldam, iar seara ne plimbam pe strada principală, îmbrăcaţi în hainele noastre cele mai bune şi salutând în grup domnişoarele care ne zâmbeau.

După vreo zece zile, barca era gata. Avea 12 metri, o cabină, trei perechi de rame şi un catarg uriaş. Am înscris-o la căpităniа portului, ne-am fotografiat în dreptul ei, împreună cu meşterii care-o făcuseră, şi într'o Duminică după-amiazi, ca să putem fi admiraţi de toate cunoştinţele din Tulcea, am plecat. Nu adia nici cea mai uşoară briză, şi am fost nevoiţi să vâslim, din greu. Am muncit aşa până seara târziu, până ce-am găsit un loc prielnic între sălcii, unde ne-am instalat cortul. La Tulcea începusem să ne

obişnuim cu ţânţarii, dar aici, pe malul Dunării, se năpusteau în roiuri asupra noastră. Ne-am înfăşurat în mantăile de ploaie, ne-am ascuns capetele în prosoape, dar am adormit anevoie.

A doua zi de dimineaţă, ca şi în zilele următoare, ne-a întâmpinat acelaş văzduh cald şi neclintit. Parcă nimic nu mai respira în acea miraculoasă Deltă a Dunării, nu se clătina o frunză. Ca să scurtăm drumul, am lăsat braţul Sf. Gheorghe şi am pătruns printre canalele tăiate în stufăriş. Cu un an mai înainte, plecaţi din Sulina cu o colonie de copii, în vreo cinci şase bărci mari, cu doi marinari în fiecare barcă, ajunsesem la mare în câteva zile. De data aceasta, ne-a trebuit o săptămână, căci am fost siliţi să vâslim tot timpul. Am ajuns extenuaţi, lihniţi, pentrucă ni se terminaseră merindele şi rămăsesem cu câţiva pepeni şi un butoiaş cu apă de băut, pe jumătate gol.

Şi îndată ce-am ajuns la mare s'a pornit vântul. Era atât de puternic încât am stat la îndoială dacă să ne aventurăm sau nu. In fiecare zi, unul din noi devenea «căpitan». Dar în după-amiaza aceea «căpitanul» n'a îndrăznit să-şi ia singur răspunderea, ci ne-a cerut să hotărâm împreună, prin vot secret. Cinci dintre noi, printre care şi «căpitanul», Livovski, au fost pentru plecare. Triumfători, cântând, am întins pânzele — şi aproape nu ne-a venit să credem. Barca s'a plecat uşor pe-o parte, parcă încovoiată sub greutatea catargului, apoi s'a zmucit brusc şi a pornit ca o săgeată, spre Rusia. Am tot încercat s'o îndreptăm spre Sud, dar vântul era atât de puternic, şi noi încă nepricepuţi în mânuirea pânzelor, încât de abia am reuşit s'o îndreptăm spre Sud-Est. Inainta acum în diagonală, spre Caucaz. Tăia valurile cu o repeziciune care ne ameţea. Nu ne închipusem până atunci că o barcă încărcată ca a noastră poate luneca atât de vertiginos. Curând nu s'a mai zărit ţărmul, ci numai, foarte departe, pitici şi fumurii în boarea amurgului, dealurile de lut ale Dobrogei.

Apoi a inceput vijelia. Am văzut cum se adună norii, şi au început să crească, ameninţătoare, talazurile. Barca noastră se apleca, când pe o parte când pe cealaltă, şovăia uneori câteva clipe, parcă neştiind în ce direcţie să apuce, apoi se zmucea şi o pornea din nou. Se întunecase deabinelea când s'a deslănţuit furtuna. Cerul a început să pâlpâie, despicat la răstimpuri de un fulger uriaş care-l străbătea dela un capăt la altul. Trăznetele au început să cadă tot mai aproape de noi. Auzeam uneori scrâşnetul lor scurt, când sfredeleau apa, parcă ar fi străpuns-o cu un drug înroşit.

Pe atunci, iubeam trăznetele. Cu vreo doi ani mai înainte, o furtună de o extraordinară violenţă ne surprinsese în Carpaţi, pe Pietrele Arse. Când trăznetele au început să cadă la câteva zeci de metri de noi, exaltarea mea n'a mai cunoscut margini. M'am căţărat pe o stâncă şi am început să cânt, mai mult urlând, Cavalcada

din *Valkiria*. Nici în noaptea aceea, pe mare, nu mi-a fost frică de trăznete. Am cântat şi atunci Cavalcada din *Valkiria*. Curând a început să plouă, «căpitanul» a intrat în cabină să consulte harta şi busola, şi i s'a făcut rău, căci barca era acum cutremurată de talazuri. Am hotărît să strângem pânzele. Nu ne-a fost uşor, pentrucă abia ne puteam ridica în picioare. In cele din urmă am reuşit, dar catargul era atât de înalt şi, înfăşurat în pânzele ude, era acum atât de greu, încât de mai multe ori se aplecase ameninţător. Ne zvârleam atunci în partea opusă, şi izbuteam să-l aducem într'o poziţie oarecum normală. Dar ne încurca grozav cârma. Oricum am fi ţinut-o, barca înainta în zigzag, şi de multe ori se învârtea în jurul ei ca prinsă într'un vârtej. Am schimbat de trei ori cârmaciul în mai puţin de o jumătate de oră, fără niciun rezultat. Şi atunci am renunţat, am scos cârma şi am aşezat-o la picioarele noastre, în barcă, şi ne-am lăsat în voia soartei.

Probabil că asta ne-a scăpat. Căci barca fusese admirabil construită, şi avea o chilă neobişnuit de adâncă. In voia ei, a plutit ca o coajă de nucă. Se înălţa pe talazuri şi se prăvălea vertiginos. în prăpastiile acelea fosforescente, dar fără să se răstoarne, căci toţi eram gata să ne lipim când de-o parte, când de cealaltă, şi echilibram catargul. Plouase cu putere şi intrase deasemenea destulă apă din atâtea valuri care se sfărâmaseră în preajma noastră. Ameţiţi, scoteam apa cu ce găsisem la îndemână: căldări, cutii de conserve, gamele. «Căpitanul», ca şi ajutorul care se dusese să-l înlocuiască, zăceau bolnavi în cabină. Dar cum nu mai era nimic de hotărît, absenţa unui şef nu s'a făcut simţită.

Noaptea aceea nu o voi uita niciodată. Ud până la piele, culcat în fundul bărcii, scoţând ca prin vis apa cu o gamelă şi zvârlind-o peste bord, vedeam uneori înaintând spre noi din întunerec o matahală uriaşă, înaltă cât casa. Apropiindu-se, o vedeam cum palpită şi se clatină, luminată parcă pe dinlăuntru de o lumină fosforescentă; şovaia câteva clipe şi apoi începea să sfârâe metalic, gata să se prăvălească. Ajunsesem chiar sub pântecul ei, şi privind-o din fundul bărcii mi se părea că privesc o colină de aur verde. Imi spuneam: de data asta nu mai scăpăm!, şi închideam ochii. Simţeam cum se zgudue barca, parcă împinsă pe dedesubt, apoi ne simţeam ridicaţi, şi când deschideam ochii ne aflam printre spumă şi aur, înconjuraţi de prăpăstii, şi câteva clipe în urmă auzeam troznind catargul şi noi cădeam în gol, ţinându-ne cu amândouă mâinile de banchete.

Imi era frică, şi totuşi nu mă simţeam paralizat. Cu un an mai înainte, când ne aflam în Delta Dunării şi, sleiţi de arşiţă şi de vâslit, ne zvârlisem toţi în apa caldă, stătută, a unui canal, am simţit cum mi se împiedecă picioarele în ierburi, şi trupul parcă s'a îngreunat deodată, şi am început să mă scufund, lent, fără spasme,

dar iremediabil. Cei care se întorseseră în barcă m'au văzut, dar credeau că mă prefac şi s'au mulţumit să-mi admire arta cu care simulez un înnec. M'a scăpat în ultimul moment un prieten, înnotând în apă, sub mine, şi împingându-mă la suprafaţă. De data aceasta, însă, frica de înnec nu mă paralizase. Simţeam că eram părăsiţi în voia soartei, fărăniciun sprijin, de nicăeri. Neputinţa absolută, care într'un anumit fel mă împăca, îmi dădea o linişte stranie. Pentrucă nu se mai putea face nimic, aveam un sentiment de completă disponibilitate. Voinţa, inteligenţa, toate facultăţile sufleteşti erau, pentru prima oară, *libere*, nu se mai încordau în vederea unui scop imediat de atins.

Fulgerele continuau să despice întunerecul, dezvăluindu-se când prăpăstiile în care ne aflam, când crestele bătute de vifor ale talazurilor care ne săltau mugind. Priveam uneori vârful catargului, şi mi se părea că e luminat şi el de aceeaşi stranie fosforescenţă a valurilor. Il auzeam şuerând, parcă ar fi fost o pasăre uriaşă. Apoi, după miezul nopţii, furtuna s'a depărtat, dar marea a continuat să fiarbă şi să se zbată. Când s'a luminat de ziuă, ne-am văzut înconjuraţi de enorme valuri vinete-cărunte, dar acum ne obişnuisem cu ele. Bătea încă destul de tare vântul, şi asta era nădejdea noastră. Hotărîsem să ne odihnim câteva ceasuri, doi dintre noi făcând de strajă pe rând, apoi să întindem pânzele şi să ne îndreptăm spre ţărm. Nu vedeam ţărmul, dar busola ştia să ni-l arate. Cu cât se lumina de ziuă, cu atât ne dădeam mai bine seama de dezastru. O parte din bagaje căzuseră în mare, restul se răspândiseră în fundul bărcii, împreună cu cărţile, aparatele de fotografiat şi pepenii. In butoiaş mai rămăsese foarte puţină apă, tulbure şi caldă. Eram sleiţi de nesomn şi oboseală, dar totuşi fericiţi, şi mai ales mândri că trecuserăm printr'o asemenea încercare.

Aveam dreptul să fim mândri, deşi nu avusesem niciun merit că scăpasem. Când, după o săptămână, am ajuns la Constanţa, am aflat că în acea noapte de furtună se scufundaseră multe bărci de pescari. Noi scăpaserăm pentrucă ne lăsasem duşi de barcă. Tot la Constanţa am aflat că Comandantul Taberei cercetăşeşti dela Mamaia, unde eram aşteptaţi de câteva zile, fusese atât de neliniştit încât trimisese un hidroavion dela baza navală, care ne căutase în acea dimineaţă pe tot litoralul.

Apucasem să ne odihnim pe rând, câteva ceasuri, când deodată, pe la două, o trâmbă de vânt plecă brusc catargul, şi-l rupse, aproape răsturnând barca. Speranţa noastră să ajungem în seara aceea la ţărm se spulberase. Marea se potolise, dar simţeam cum ne duce curentul spre Răsărit, mai puţin repede ca vijelia decuseară, dar tot atât de sigur. Ne-am hotărît atunci să vâslim. Am pus cârma şi vâsleam pe rând, câte patru, un ceas, în timp ce ceilalţi pa-

tru se odihneau. Mai rămăseseră câteva bucăţi de zahăr şi, cu economie, le împărţeam, împreună cu feliile de pepene.

După vreo câteva ceasuri, am început să zărim munţii mărunţi ai Dobrogei. Dar curentul era puternic şi noi obosiţi, şi înaintam anevoie. Se înoptase, şi vâsleam ca în vis, fără să vorbim, cu ochii pe jumătate închişi. Ca să prind puteri, mă închipuiam la noi acasă, în grădină, sau în mansardă. Incercam să-mi amintesc titlurile cărţilor pe care încă nu le citisem, încercam să mă bucur că mă aşteaptă acolo, în mansarda încinsă ca un cuptor.

Trecuse de miezul nopţii, şi noi vâsleam mereu, tot mai sleiţi, dar cel puţin ne mângâiam cu gândul că nu ne poartă curentul înapoi. Pe la trei dimineaţa, ni s'a părut că vedem în faţa noastră, nu prea departe, o fâşie neagră, fără valuri. Am prins curaj. Credeam că e un banc de nisip, şi ne propuneam să ridicăm barca şi să ne odihnim până dimineaţa. Curând barca s'a împotmolit în nisip. Câţiva au sărit să vadă cât e de mare bancul. Apoi au început să chiue de bucurie. Ajunsesem. Ne aflam pe plajă. Ce crezusem noi că erau munţii, atât de depărtaţi, ai Dobrogei, erau aceste coline de lut şi de nisip, care se întindeau la câteva sute de metri în interior.

Am tras barca pe ţărm, am scos cortul şi am vrut să-l instalăm. Dar unul dintre noi a alunecat, şi doborît de oboseală şi somn, nu s'a mai ridicat, ci a adormit acolo, îmbrăcat. In clipa următoare l-am imitat cu toţii. Ne-am băgat doar pe jumătate sub cort, şi ne-am culcat de-a dreptul pe nisip.

A doua zi după amiazi ne-au trezit nişte pescari. Zăriseră o barcă ridicată pe mal, strigaseră, şi nu răspunsese nimeni. Veniseră să vadă ce se întâmplase. Satul de pescari era la vreo câţiva chilometri. Am izbutit să vâslim până acolo, şi am mâncat ca nişte lupi flămânzi. Printr'un căruţaş care se ducea la Megidia am anunţat telegrafic pe Şeful Taberei, la Mamaia, că suntem în viaţă. Când, o săptămână în urmă, înzdrăveniţi, arşi de soare, intram în Mamaia vâslind ca nişte adevăraţi marinari, am fost primiţi cu urale de întreaga Tabără.

♦

De abia mai târziu am început să ne dăm seama de urmările aventurii noastre. Câţiva dintre noi s'au ales cu o fobie a apei, şi n'au mai vrut de-atunci să se scalde în mare. In cazul meu, atracţia pe care o avusesem de copil faţă de trăznete şi furtună, s'a transformat într'o panică iraţională, de care nu m'am vindecat decât târziu. Mi-am dat seama cât era de iraţională când, în toamna aceea, la Teatrul Naţional, n'am mai putut suporta furtuna din *Regele Lear*, şi a trebuit să ies din sală. Doctorul pe care l-am consultat atunci mi-a spus că e doar consecinţa unui «şoc nervos», care va trece cu

timpul. Dar n'a trecut aşa de repede, şi îmi amintesc că la Londra, în 1940, mă simţeam mai liniştit în timpul bombardamentelor decât când se pregătea de furtună.

Mai interesantă mi s'a părut interpretarea unui psihanalist din Zürich, Dr. Bänziger, căruia, prin 1950, îi povestisem păţania mea. După el, se întâmplase acest lucru: atunci, pe mare, fusesem pe deplin conştient de primejdia de a ne înneca, şi de aceea n'am rămas cu o fobie a apei; dar nu «realizasem» cealaltă primejdie, de a fi trăzniţi, şi teama aceasta fusese refulată în inconştient; de aceea nu putea fi controlată prin argumente raţionale, nici subjugată prin voinţă.

In orice caz, aventura noastră pe mare ne-a înălţat considerabil în ochii camarazilor de liceu şi cercetăşie. N'am îndrăznit să povestesc acasă primejdia prin care trecusem, dar făceam la răstimpuri aluzii la o teribilă furtună care mă învăţase să nu-mi fie frică de moarte. Experienţa era prea dramatică pentru a nu o folosi ca pretext literar. In anul următor am scris o schiţă, întitulată *Răsărit pe mare*. Am publicat-o, prin 1927, în *Est-Vest*, revista pe care am scos-o cu Radu Capriel şi Ion Anestin, şi care a încetat după al doilea număr, când Capriel, căsătorindu-se, n'a mai putut-o subvenţiona. Povesteam întocmai aventura noastră, şi, citind-o, toţi cei care luaseră parte m'au asigurat că retrăiseră, dela un capăt la altul, furtuna din noaptea aceea. Dar era vorba, în nuvelă, de o barcă mult mai mică, în care se aventuraseră doi prieteni. Povestitorul rămăsese la cârmă, iar prietenul lui se afla la proră. Când s'a potolit furtuna şi se lumina de ziuă, povestitorul îşi dă deodată seama că e singur, că, probabil, fusese singur toată noaptea, că vorbise tot timpul cu o umbră, cu umbra pe care crezuse c'o zăreşte, neclintită, la celalt capăt al bărcii.

♦

In toamma aceea 1924, începând clasa VIIIa, mă simţeam deja student. Câţiva dintre prietenii mei — Haig Acterian, Petre Viforeanu, Vojen — dăduseră examenul de clasa VIIIa în timpul verii şi erau acum înscrişi la Universitate. Imi povesteau despre cursurile lui Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan, şi erau entuziasmaţi de prelegerile unui tânăr profesor de Logică şi Metafizică, Nae Ionescu, de numele căruia auzeam atunci pentru prima dată. Eram hotărît să studiez Filosofia şi Filologia clasică, şi începeam să mă pregătesc citind tot mai multă filosofie.

Continuam însă să scriu şi să public, pe unde puteam. Nu mai colaboram la *Ziarul Ştiinţelor Populare*, dar îmi apăreau articole în *Orizontul*, *Foaia Tinerimii*, *Universul Literar*, *Lumea*. Scriam mai ales articole de Istoria Religiilor, orientalistică şi alchimie. Arareori, colaborarea îmi era retribuită. Intr'o zi m'am prezentat lui

tru se odihneau. Mai rămăseseră câteva bucăţi de zahăr şi, cu economie, le împărţeam, împreună cu feliile de pepene.

După vreo câteva ceasuri, am început să zărim munţii mărunţi ai Dobrogei. Dar curentul era puternic şi noi obosiţi, şi înaintam anevoie. Se înoptase, şi vâsleam ca în vis, fără să vorbim, cu ochii pe jumătate închişi. Ca să prind puteri, mă închipuiam la noi acasă, în grădină, sau în mansardă. Incercam să-mi amintesc titlurile cărţilor pe care încă nu le citisem, încercam să mă bucur că mă aşteaptă acolo, în mansarda încinsă ca un cuptor.

Trecuse de miezul nopţii, şi noi vâsleam mereu, tot mai sleiţi, dar cel puţin ne mângâiam cu gândul că nu ne poartă curentul înapoi. Pe la trei dimineaţa, ni s'a părut că vedem în faţa noastră, nu prea departe, o fâşie neagră, fără valuri. Am prins curaj. Credeam că e un banc de nisip, şi ne propuneam să ridicăm barca şi să ne odihnim până dimineaţa. Curând barca s'a împotmolit în nisip. Câţiva au sărit să vadă cât e de mare bancul. Apoi au început să chiue de bucurie. Ajunsesem. Ne aflam pe plajă. Ce crezusem noi că erau munţii, atât de depărtaţi, ai Dobrogei, erau aceste coline de lut şi de nisip, care se întindeau la câteva sute de metri în interior.

Am tras barca pe ţărm, am scos cortul şi am vrut să-l instalăm. Dar unul dintre noi a alunecat, şi doborît de oboseală şi somn, nu s'a mai ridicat, ci a adormit acolo, îmbrăcat. In clipa următoare l-am imitat cu toţii. Ne-am băgat doar pe jumătate sub cort, şi ne-am culcat de-a dreptul pe nisip.

A doua zi după amiazi ne-au trezit nişte pescari. Zăriseră o barcă ridicată pe mal, strigaseră, şi nu răspunsese nimeni. Veniseră să vadă ce se întâmplase. Satul de pescari era la vreo câţiva chilometri. Am izbutit să vâslim până acolo, şi am mâncat ca nişte lupi flămânzi. Printr'un căruţaş care se ducea la Megidia am anunţat telegrafic pe Şeful Taberei, la Mamaia, că suntem în viaţă. Când, o săptămână în urmă, înzdrăveniţi, arşi de soare, intram în Mamaia vâslind ca nişte adevăraţi marinari, am fost primiţi cu urale de întreaga Tabără.

♦

De abia mai târziu am început să ne dăm seama de urmările aventurii noastre. Câţiva dintre noi s'au ales cu o fobie a apei, şi n'au mai vrut de-atunci să se scalde în mare. In cazul meu, atracţia pe care o avusesem de copil faţă de trăznete şi furtună, s'a transformat într'o panică iraţională, de care nu m'am vindecat decât târziu. Mi-am dat seama cât era de iraţională când, în toamna aceea, la Teatrul Naţional, n'am mai putut suporta furtuna din *Regele Lear*, şi a trebuit să ies din sală. Doctorul pe care l-am consultat atunci mi-a spus că e doar consecinţa unui «şoc nervos», care va trece cu

timpul. Dar n'a trecut aşa de repede, şi îmi amintesc că la Londra, în 1940, mă simţeam mai liniştit în timpul bombardamentelor decât când se pregătea de furtună.

Mai interesantă mi s'a părut interpretarea unui psihanalist din Zürich, Dr. Bänziger, căruia, prin 1950, îi povestisem păţania mea. După el, se întâmplase acest lucru: atunci, pe mare, fusesem pe deplin conştient de primejdia de a ne înneca, şi de aceea n'am rămas cu o fobie a apei; dar nu «realizasem» cealaltă primejdie, de a fi trăzniţi, şi teama aceasta fusese refulată în inconştient; de aceea nu putea fi controlată prin argumente raţionale, nici subjugată prin voinţă.

In orice caz, aventura noastră pe mare ne-a înălţat considerabil în ochii camarazilor de liceu şi cercetăşie. N'am îndrăznit să povestesc acasă primejdia prin care trecusem, dar făceam la răstimpuri aluzii la o teribilă furtună care mă învăţase să nu-mi fie frică de moarte. Experienţa era prea dramatică pentru a nu o folosi ca pretext literar. In anul următor am scris o schiţă, întitulată *Răsărit pe mare*. Am publicat-o, prin 1927, în *Est-Vest*, revista pe care am scos-o cu Radu Capriel şi Ion Anestin, şi care a încetat după al doilea număr, când Capriel, căsătorindu-se, n'a mai putut-o subvenţiona. Povesteam întocmai aventura noastră, şi, citind-o, toţi cei care luaseră parte m'au asigurat că retăiseră, dela un capăt la altul, furtuna din noaptea aceea. Dar era vorba, în nuvelă, de o barcă mult mai mică, în care se aventuraseră doi prieteni. Povestitorul rămăsese la cârmă, iar prietenul lui se afla la proră. Când s'a potolit furtuna şi se lumina de ziuă, povestitorul îşi dă deodată seama că e singur, că, probabil, fusese singur toată noaptea, că vorbise tot timpul cu o umbră, cu umbra pe care crezuse c'o zăreşte, neclintită, la celalt capăt al bărcii.

♦

In toamma aceea 1924, începând clasa VIIIa, mă simţeam deja student. Câţiva dintre prietenii mei — Haig Acterian, Petre Viforeanu, Vojen — dăduseră examenul de clasa VIIIa în timpul verii şi erau acum înscrişi la Universitate. Imi povesteau despre cursurile lui Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan, şi erau entuziasmaţi de prelegerile unui tânăr profesor de Logică şi Metafizică, Nae Ionescu, de numele căruia auzeam atunci pentru prima dată. Eram hotărît să studiez Filosofia şi Filologia clasică, şi începeam să mă pregătesc citind tot mai multă filosofie.

Continuam însă să scriu şi să public, pe unde puteam. Nu mai colaboram la *Ziarul Ştiinţelor Populare*, dar îmi apăreau articole în *Orizontul*, *Foaia Tinerimii*, *Universul Literar*, *Lumea*. Scriam mai ales articole de Istoria Religiilor, orientalistică şi alchimie. Arareori, colaborarea îmi era retribuită. Intr'o zi m'am prezentat lui

Em. Cerbu, redactorul şef al *Orizontului*, să văd dacă n'aş putea câştiga ceva bani prin traduceri. Em. Cerbu — care-mi publicase multe articole şi traduceri, gratis, şi se convinsese că ştiu să scriu — mi-a propus să traduc din tot felul de magazine germane, franceze şi italiene, articole scurte pentru *Orizontul* si *Oglinda Lumii*. Pentru 100 de pagine de manuscris îmi oferea 1000 de lei. Nu era mult, dar tot îmi puteam cumpăra 10-15 cărţi cu banii aceia, şi am acceptat. Odată pe lună mă prezentam cu manuscrisul, Em Cerbu citea titlurile articolelor, număra cu atenţie foile şi semna un bon cu care, prezentându-mă la cassă, primeam 1000 de lei. Imi amintesc că odată a făcut o remarcă răutăciosă, că scriu prea lăbărţat, cu prea puţine rânduri pe pagină. Am roşit până la urechi, şi mi-am făgăduit să mă răzbun. Intr'adevăr, în luna următoare i-am adus 100 de pagini scrise cât putusem mai mărunt, îndesând în ele texte care ar fi cerut aproape 200 de pagini. Dar nu cred că Em. Cerbu a înţeles că era vorba de o răzbunare.

Evident, neglijam şcoala şi mai pe faţă ca în trecut. Dar pentrucă publicasem în revista Liceului, *Vlăstarul*, o seamă de articole erudite, pentrucă, mai ales, publicasem un articol despre N. Iorga care-i plăcuse marelui savant şi impresionase pe toţi profesorii — mă bucuram de un anumit prestigiu şi mi se treceau cu vederea lipsurile. Banciu nu uita să-mi reamintească, de câte ori nu ştiam să rezolv vreo problemă, că dacă nu mă hotărăsc să învăţ serios, mă va lăsa corigent. Nu-l puteam crede. Mi se părea că am acum câţiva aliaţi în cancelaria profesorilor. In afară de profesorii de Latină şi Română, mai era Alexandru Claudian, tânărul profesor de Filosofie care, aş putea spune, mă «descoperise» în urma unui extemporal. In clasa VII[a], dupa câteva lecţii, ne-a cerut să scriem despre importanţa clasicismului greco-latin pentru educaţia omului modern. Când, în săptămâna următoare, a intrat în clasă cu teancul de caiete sub braţ, s'a îndreptat spre catedră şi a întrebat: — Cine e Domnul Eliade? M'am ridicat, îmbujorat. S'a uitat la mine lung, şi a zâmbit. — Bănuiam că eşti Dta, mi-a spus. Ai scris o lucrare excelentă. Dacă ai bunătatea, rezum-o şi pentru colegii D-tale.

Evident, rezumatul meu oral a fost mult mai slab decât textul scris. Nu mă aşteptam la acest extemporal şi n'am ştiut să-mi organizez expunerea. Unul din colegi mi-a spus la sfârşitul orei: Păi cam aşa am scris şi eu. Pe mine de ce nu m'a lăudat? ...

Adesea, îl întovărăşeam pe Claudian spre casă. Mi-a spus odată că a ghicit de cum m'a văzut că am o inteligenţă deosebită. După conformaţia frunţii, a precizat. Era prieten şi mare admirator al lui H. Sanielevici, şi simpatia lui pentru mine a crescut şi mai mult când a aflat că-i citisem toate cărţile. — Publică acum, curând, marea lui operă de antropologie, mi-a spus. Este genială. E prima contribuţie românească la ştiinţa universală ...

Prietenia pe care mi-o arăta Alexandru Claudian mă asigurase că, în cele din urmă, până şi profesorii de liceu sunt siliţi să recunoască meritele unui elev, chiar dacă nu e premiant. Nu puteam bănui cât de amar mă înşelam. Dar trăiam o perioadă de euforie. Invăţasem englezeşte ca să-l pot citi pe Frazer, cumpăram tot mai multe cărţi de Istoria Religiilor şi orientalism, instalasem o nouă bibliotecă în mansardă. Cămăruţa mea de lucru începu să semene acum cu cabinetul unui erudit din alte vremi. Adunasem peste o mie de volume, şi alături de colecţiile de reviste, pe care le ţineam pe unde puteam — pe podea, pe sub pat, peste lădiţa cu manuscrise — se mai aflau în odăiţă insectarele, ierbarele, colecţia de mineralogie, un rest din laborator, iar pe pereţi, plânşi pe care copiasem hieroglife şi basoreliefuri egiptene. Curând, a trebuit să scot patul şi să-l strămut în odăiţa alăturată, iar în anii studenţiei am început să instalez rafturi şi acolo. Când, prin 1927, Nae Ionescu a venit odată să mă vadă, a rămas fascinat. — Ce odaie minunată, făcută anume ca *să înveţi!*, a exclamat el subliniind cuvintele «să înveţi».

«Invăţam» cu o furie care creştea necontenit, dar nu învăţam pentru şcoală. Descoperisem mai de mult pe Iorga, şi-l admiram în deosebi pentru poligrafia lui. Visam să pot scrie şi eu, dacă nu multele sute de volume pe care ştiam că le scrisese Iorga, cel puţin o sută de volume. Unele din ele le şi aveam în minte. Făcusem chiar o listă, şi în capul listei se afla *Romanul adolescentului miop*, primul volum dintr'o serie compactă de romane al căror titlu general era *Dacia Felix*. Romanul următor trebuia să oglindească viaţa de student, iar al treilea se petrecea într'o bărbierie.

Dar lista aceea cuprindea mai ales cărţi de esseuri, filosofie şi istoria culturii. Pentrucă descoperisem de curând orfismul şi teoriile lui Vittorio Macchioro, visam o carte masivă, în două volume, *Originile Europei*. (Am îndrăznit chiar s'o anunţ mai târziu, într'un articol din *Adevărul Literar*, despre Heraclit şi orfism). Imi aduc de-asemenea aminte despre o *Educaţie a Voinţei*, de un *Manual al perfectului cititor*, de o carte despre Haşdeu, alta despre Iorga, alta despre Botanica populară română. Dar ştiu că lista era destul de lungă, şi când i-am arătat-o într'o zi lui Dinu Sighireanu, el mi-a spus: — De câte ori sfârşeşti de scris o carte, pui o cruce în dreptul titlului ...

♦

Evident, ţineam socoteala articolelor tipărite, şi în primăvara anului 1925 am sărbătorit cu câţiva prieteni apariţia celui de al o sutălea articol. Mama ne-a pregătit ospăţul în mansardă. Vojen mi-a urat să sărbătorim curând al o miilea articol. Ceilalţi, însă, au stăruit să public *Romanul adolescentului miop*. Ştiau că era vorba şi de ei acolo, şi voiau să păstreze într'o carte, proaspătă şi inaltera-

bilă, amintirea adolescenței care trecuse fără să prindem de veste. Împlinisem 17 ani, iar aproape toți ceilalți prieteni aveau un an mai mult ca mine. Nu ne mai consideram de mult adolescenți. Vojen, Sighireanu, Viforeanu aveau «legături»; iar, dela Brașov, Radu Bossie ne anunțase de curând că era tată. Chiar și eu acceptasem să mă integrez printre tineri; renunțasem la uniforma de licean și la ochelarii cu ramă de sârmă, și nu mai mă tundeam la piele. Când mi-a crescut părul, tata m'a silit să mă fotografiez. Dar m'am fotografiat așa cum mi-a plăcut mie: încruntat, și cu un zâmbet amar, sarcastic, uitat în colțul buzelor.

Pe neașteptate, în primăvara aceea, Ministerul Instrucției Publice a reintrodus examenul de bacalaureat. Știrea a căzut ca un trăznet. Am invidiat pe cei care dăduseră clasa VIII-a cu un an mai înainte, scăpând astfel de acest examen care se anunța extrem de sever. Ce era mai grav, bacalaureatul nu se mai dădea cu profesorii dela Liceul nostru, ci cu o comisie specială sub președenția unui profesor universitar Asta însemna că eram să fiu judecat de necunoscuți, și exclusiv pe criterii didactice. Dar după câteva zile de neliniște și șovăială, am hotărît să-mi văd de treabă; adică, în loc de a mă apuca serios de «materiile» care se cereau la bacalaureat, să continui a citi și scrie ce mă interesa pe mine. (In primăvara aceea mă interesau mai ales religiile babiloniene, orfismul și limba engleză; mă trudeam să citesc în original pe Berkeley și Walt Whitman, amândoi descoperiți prin Papini).

Vara a început parcă mai devreme ca de obicei. In curtea liceului mă plimbam în recreații cu Mircea Mărculescu, discutând ca de obicei, complet detașați de nervozitatea colectivă a clasei noastre, terorizată de apropierea bacalaureatului. Era foarte cald în dimineața când ne-am dus să vedem rezultatele. Mărculescu rămăsese corijent la Latină, iar eu la Matematici. Așa cum mă avertizase de atâtea ori, Banciu se ținuse de cuvânt. Ca să ne răzbunăm, am făcut un chef într'o grădină de vară. Eu ținusem să mă îmbrac în uniforma de liceu, pe care nu o mai purtam de un an, și pe care am găsit-o într'o ladă, în pod, mototolită și mirosind a naftalină.

Părinții mei erau îngrijorați, dar dobândisem de mult libertatea de a-mi purta singur de grijă, așa că, în afară de sfaturi, nu m'au incomodat cu nimic. Făcusem mai de mult, cu prietenii, planuri pentru vacanța de vară, și le-am urmat întocmai: o excursie pe Piatra Craiului, apoi tabăra cercetășească la Mamaia. In August, totuși, m'am apucat să învăț serios Manualul de Matematici. După obiceiul meu, lucram 6-7 ceasuri fără întrerupere, citeam apoi o carte de filosofie sau istoria religiilor, și mă reîntorceam la Manualul de Matematici pentru încă 4-5 ceasuri.Uneori, nopțile, ieșeam să mă plimb cu Mărculescu sau cu unii din colegii care se prezentaseră la bacalaureat în Iunie și fuseseră respinși. Ne povesteau cu de amănuntul

ororile acestui examen, ne citau întrebări extraordinar de grele, inventate parcă anume ca să demoralizeze candidatul.

Am dat examenul de corijență la începutul lui Septembrie, și l-am trecut strălucit. După ce m'a felicitat, Banciu a adaogat:— Am știut eu ce fac când te-am lăsat corijent. Am izbutit să te conving că poți înțelege Matematicile.

O săptămână mai târziu începeam, la Liceul Matei Basarab, examenul de bacalaureat. Nu-mi era teamă de lucrările scrise și, așa cum mă așteptam, am fost admis la oral. De data aceasta mă aflam, pentru întâia oară în viața mea, în fața unei comisii de vreo 7-8 profesori care, în principiu, mă puteau întreba orice din tot ce învățasem în cursul celor opt ani de liceu. Din fericire, profesorul de Română mi-a pus o serie de întrebări extrem de grele și de amănuntite (bunăoară, lexicul bizantin în limba română, analiza Codicelui Voronețean), dar lucrurile acestea le știam pentrucă nu se găseau în manualele noastre, așa că i-am răspuns corect. De rest, nu-mi amintesc aproape nimic. Știu doar că răsuflam adânc după ce profesorul îmi spunea «mulțumesc», și se întorcea către vecinul lui făcându-i semn că poate începe. Mi se părea că numărul examinatorilor era fără sfârșit. După vreo jumătate de ceas mai erau încă doi, trei care-și așteptau rândul. Ani de zile după aceea am avut acest coșmar: descopeream dintr'odată că trebue să dau din nou examenul de bacalaureat. Ori se pierduseră hârtiile, ori apăruse un nou decret care anula vechile examene și impunea tuturor, orice vârstă și orice poziție socială ar fi avut, să se prezinte din nou. Cauzele variau, dar coșmarul era întotdeauna același: mă aflam din nou în fața unei comisii de bacalaureat, și mă trezeam în sudori.

M'am dus să văd rezultatele, pregătit pentru orice surpriză. Foloseam pe atunci un «exercițiu spiritual» care mă fereca pe dinlăuntru și mă făcea invulnerabil: mă întindeam în pat, închideam ochii și mă imaginam într'una din lumile care mă fascinau, fie Universurile romanelor astronomice ale lui Camille Flammarion, fie una din civilizațiile dispărute, Egiptul, Mesopotamia, India vedică, Grecia misterelor orfice. Rămâneam așa, nemișcat, concentrat, cam o jumătate de ceas, până ce simțeam că devenisem cu totul și cu totul *prezent* într'una din lumile acelea abolite sau extraterestre; începeam atunci să trăiesc acolo, să mă mișc într'un peisagiu care-mi apărea ca singurul cu adevărat *real*, să întâlnesc ființe extraordinare, pasionate de probleme cu adevărat *interesante* (aveau, adică, aceleași preocupări ca și mine), și să le ascult discutând exclusiv chestiuni importante și urgente (bunăoară, de ce nu putem ști nimic despre Dumnezeu? de ce nu s'a găsit încă o dovadă definitivă a nemuririi sufletului?). Când mă trezeam, după un asemenea «exercițiu spiritual», îmi era perfect indiferent ce se întâmplase sau ce era pe punctul de a se întâmpla cu mine.

Detaşat, senin, invulnerabil, m'am dus la Liceul Matei Basarab să văd rezultatul examenului. Mă aflam printre cei care fuseseră admişi. Aproape că nu izbuteam să mă bucur, şi bucuria mi-a fost într'adevăr ştirbită când, recitind lista cu atenţie, n'am găsit şi numele lui Mircea Mărculescu. Simţeam totuşi că trăiesc un moment decisiv. Scăpasem de coşmarul bacalaureatului, scăpasem mai ales de o lume care, atâţia ani, mi se păruse o adevărată închisoare, lumea învăţăturii după calapod, lumea profesorilor şi a programelor cu ore fixe. Ştiam că, orice se va întâmpla de acum înainte, un lucru era sigur: nu voi mai fi silit să învăţ ce nu mă interesează şi, mai ales, nu voi mai fi legat de un program alcătuit de alţii. Devenisem pe deplin, şi la lumina zilei, ceea ce începusem să devin de mult: propriul meu stăpân.

M'am întors totuşi îngândurat acasă. Nu mă puteam bucura pe deplin. Simţeam că, fără voia mea, regretam viaţa aceasta de liceu care se încheia, aşa cum începuse, într'o dimineaţă de Octombrie; regretam colegii şi prietenii de care mă legasem în aceşti opt ani, şi de care ghiceam că mă rup definitiv; regretam chiar unii dintre profesori, şi chiar clădirea aceea în care mi se păruse că fusesem atât de umilit, pe care ajunsesem s'o urăsc, de-mi spuneam uneori, poate mai mult în glumă, că după bacalaureat nu voiu mai trece prin faţa ei cel puţin zece ani, până ce imaginea Liceului se va şterge definitiv din minte.

In acea după-amiază mi-am adunat ultimele manuale care-mi mai rămăseseră şi m'am dus să le vând la anticar. Dar nu eram de geaba balzacian. Trecând prin faţa Universităţii, am şoptit: Et maintenant, à nous deux!

Nu bănuiam pe atunci că o instituţie atât de venerabilă nu se lasă cucerită numai cu armele pe care credeam că le am la îndemână.

T. S. ELIOT

Traducere de George CIORANESCU

PAMANT DESERT

(Fragment)

In ora violetă când ochii şi spinarea
Se smulg de la birou, maşina omenească
Aşteaptă ca taxiul, motor vibrând în gol,
Eu Tiresias, orbul, prins între două vieţi,
Bătrân cu ţâţe flaşce de parc'aş fi muiere,
In ora violetă văd seara cum grăbeşte
Ca să ajungă-acasă, şi-aduce marinarul
Ce de pe ape vine, ca şi pe secretară,
Ce vrea să-şi soarbă ceaiul şi să-şi aprindă focul,
Să-şi pregătească-o cină de lucruri conservate.
In golul dinspre stradă atârnă la fereastră
Desuurile sale de raze mângâiate,
Grămadă pe divanul (ce noaptea pat se face)
Papucii şi ciorapii, cămaşa şi corsetul.
Eu Tiresias, orbul cu ţâţele ridate,
Eu văd această scenă, şi restul îl prezic —
Şi-aştept fără de gânduri un musafir năstruşnic.
Şi iată pe-acel tânăr, cum sclivisit soseşte,
Un conţopist de sumă, priviri impertinente,
Un tip vulgar ce-şi poartă încrederea în el
Cum şi-ar purta jobenul milionarii'n Bradford.
A mirosit pe semne că-i clipa potrivită,
Că ea e plictisită, sătulă, obosită,
Şi'ncearcă s'o câştige c'o tandră mângâiere
Ce nu va fi respinsă, deşi nu e dorită.
Aprins de joc, energic, atacă-acum pieptiş;
Şi mâinile'ndrăzneţe-şi deschid singure calea;
In marea-i vanitate n'aşteaptă vreun răspuns
Şi nepăsarea-i rece o ia drept acceptare.

(Şi eu, eu Tiresias, presuferii în gând
De cele ce se'ntâmplă pe-acest divan sau pat;
Eu ce-am trăit la Teba, sub zidu-i protector
Şi-am coborît în moarte în iadul din afund.)
Şi iată-l că la urmă protector o sărută,
Şi bâjbâind dispare pe scara'ntunecoasă.

Ea se priveşte o clipă'n oglinda mustrătoare,
Şi-abia de-şi aminteşte că i-a plecat amantul;
Prin minte de-i mai trece un vag crâmpei de gând;
"Aşa, acum e gata: ce bine c'am sfârşit".

Si când femeia aceasta, frumoasă şi stupidă,
E singură în fine, se plimbă prin odaie
Şi îşi mângâie părul cu gesturi maşinale,
Punând apoi o placă să-i cânte-un dans la modă.

Vintilă Horia

CLAVICEPS PURPUREA

Ezită o clipă, atât cât îi trebui duşmanului nevăzut ca să dea drumul pietrei ucigaşe. Auzi plescăitul scurt al praştiei de gumă, apoi căzătura uşoară, aproape imaterială, a pasării, undeva printre dărâmături. Câţiva porumbei se mişcară neliniştiţi prin somn, pe creasta zidului clar desenat pe cerul scăldat în lumina lunii. Liniştea se confunda din nou cu întunerecul. Deşi nu o ucisese el, i se păru că-i aparţine, că are vechi drepturi asupra ei. Avea dinţii plini de gustul rânced al brânzei conservate, iar închipuirea îi fusese brusc invadată de parfumul pasării sfârâind în tigaie. De cât timp nu mai mâncase carne proaspătă? Carne de pasăre... Ultima dată vânase o raţa sălbatecă, în zori lângă o baltă. Intrase în apă după ea. căzuse, se umpluse de noroi, o strânsese de gât ca să-i curme sbaterea încăpăţânată. Ce scârbă de el însuş şi de lume şi de viaţa pe care trebuia să o suprimi în alţii ca să o menţii vie în tine! Unde se petrecuse asta? In ce ţară? Cuvântul ţară îl smulse din realitate, însă nu se lăsă cucerit. Acum era vorba de o altă speranţă. Devenea tot mai greu să te întâlneşti cu un porumbel. Sburătoarele începuseră să simtă foamea oamenilor şi li se fereau din cale.

Ieşi deci din ascunzătoare şi, cu praştia pregătită, gata să se apere, se întreptă către porumbelul căzut. De după zid ţâşni o arătare neagră, care i se păru uriaşă în întunerecul încordat şi care, înainte de a o putea ţinti, îl prăbuşi printre pietri. Ii simţi mâinile căutându-i gâtul însă repede îşi dădu seama că n'avea de ce să se teamă. Duşmanul, a cărui prezenţă îi îngheţase de spaimă mişcările şi-l împiedecase să tragă primul în pasărea de pe zid, era o femeie. O lăsă câtva timp să-i frământe trupul cu gesturi iuţi şi violente, o

neagră sorbea din ea prin toţi porii care veneau în atingere cu trupul ei, şi plăcerea care i-o culegea de pe buze era amestecată cu un fel de irezistibilă recunoştintă. Continua să o sărute, când simţi lacrimile calde brăzdându-i obrajii, strecurându-se printre buzele unite, dând gust întunerecului binecuvântat. Ea încerca să-l tragă spre pământ, însă el rămase în picioare, concentrat în sărutarea care-i deslega încet toate lanţurile, frânghiile, curelele, lianele. Ar fi vrut să-i spună, însă ar fi fost prea lung. Mâinile care-i mângâiau părul, ceafa, fruntea, fără zgomot şi fără durere îl desfăceau de vechea teroare. Înţelegea că prin ea putea fi liber, că acest vechi cuvânt era singurul lucru din urmă de care nu-i era frică.

Se auzi o sirenă de alarmă, foarte departe, apoi alta mai aproape, tot mai aproape. Reflectoare tăiară în felii mişcătoare cerul în spre nord. Se auziră bubuituri. Paraşute luminoase transformară întunerecul într'un fund de mare spectral. Avioane inamice brăzdară noaptea, aproape de pământ, într'o viteză de comete, mitraliară în rafale scurt, deslănţuiră cascade de bombe ca nişte râsuri profunde, destul de departe de ei. Apoi fu linişte din nou, tot atât de brusc cum nu mai fusese.

Când ieşiră dintre tufişuri, văzură convoiul lung, în plin luminat de lună, întinzându-se nesfârşit, cât ţinea şoseaua într'o parte şi'ntr'alta. In spre dreapta izbucniseră flacări, însă în sectorul lor nu se întâmplase nimic. Când Radu-Negru deschise uşa rulotei lui, trei helicoptere ale responsabililor-de-foc trecură pe deasupra rotindu-şi imensele elice, în direcţia flacărilor. Renée întinse praştia şi, râzând, slobozi către ele o piatră inchipuită.

◆

Sunetul sirenei, peste zgomotul motorului, ajunse până la ei. Maşinile şi camioanele se opriră unul lângă altul, pe partea dreaptă a drumului, apoi helicopterul responsabililor-de-alimentaţie îşi făcu apariţia, sburând foarte jos pe deasupra convoiului, legănând subt el cazanul cu mâncare. Părea o pasăre purtând în ghiare o pradă încă vie. Se opri în aer şi începu să coboare vertical. Oamenii din echipa de serviciu îl aşteptau pe un loc neted, la marginea şoselei. Cu mâini gros înmănuşate potoliră oscilaţiile cazanului fierbinte care, delicat şi fragil ca un lucru de preţ, fu depus pe pământ. Liberat de sarcină,

helicopterul se înălţă în zbor iute, întorcându-se de unde venise, după alt cazan. Radu-Negru coborî din maşină, intră în rulotă, de unde ieşi cu două cutii rotunde de aluminiu, întinse una fetei şi, amândoi, se îndreptară către cazan, împreună cu altă lume. Nimeni nu comenta în vreun fel apariţia lor împreună, deşi vestea că Renée dormise la el şi că de atunci înainte aveau să călătorească împreună, ajunsese cu siguranţă într'o parte şi'ntr'alta a convoiului, până dincolo de cele două limite ale orizontului.

In clipa în care-şi primea porţia de mâncare, apăru, cu oarecare întârziere, helicopterul cu pâine, şi lăsă să cadă patru saci, din înălţime, lângă cazan. Cu întârziere, căci în jurul cazanului se şi formaseră grupuri care, cu farfuriile aburinde în mână, aşteptau pâinea ca să înceapă să mănânce. Probabil că astă noape avioanele inamice loviseră camioanele cu pâine sau chiar brutăriile ambulante. Asta explica întârzierea, însă nimeni nu o comenta în vreun fel, căci responsabilii-de-tăcere aveau agenţii lor în fiecare camion. Era interzis, cu riscul de a petrece o săptămână în camionul poliţiei sau de a nu primi pilulele de alcool, să se comenteze orice eveniment în legătură cu serviciul, cu bombardamentele, cu războiul în general. Lumea se obişnuise să tacă. Treceau zile fără să se audă o vorbă. Chiar şi surâsurile puteau fi suspecte. Fiecare avea deci o faţă neutră, indiferentă, pe care nu se putea ceti decât falsul aspect de mulţumire cu care, în general, erau întâmpinaţi responsabilii de tot felul. Nu fusese uşor pentru nimeni să arboreze în permanenţă această mască de recunoştinţă amestecată cu satisfacţie şi cu supunere, însă, cu anii, devenise o obişnuinţă. La adunările de Duminecă dimineaţa, când şeful fiecărui sector din convoi anunţa victoriile de pe frontul îndepărtat — de ani, împotriva faptului evident că infinitul convoi se afla în continuă retragere (dar dacă era o înaintare?) nu se anunţau decât victorii — mulţimea aceea părea o lume fără griji, întâmplător adunată la o agapă câmpenească.

Cu pâinea într'o mână, cu farfuria în cealaltă, călcând cu atenţie ca să nu verse din mâncarea lichidă, Radu-Negru şi Renée se îndreptară spre maşina lor şi se aşezară în iarba de la marginea drumului. Cerul era acoperit, însă nu ploua. Se aflau într'o regiune de dealuri. Se vedea până departe convoiul cenuşiu, şerpuind, dispărând după o colină, apărând din nou. Helicoptere veneau şi se

duceau, bălăngănind în văzduh cazanele cu mâncare. In faţa lor, dincolo de o vale prin fundul căreia curgea un râu, începea o pădure, cu frunzele îngălbenite de toamnă. Mai departe se zărea un şir de munţi vineţi, cu vârfurile pierzându-se în nori. Dincolo de munţi, Radu-Negru ştia că începe altă lume, pe care el o cunoscuse odinioară, o lume înţepenită în timp, ostilă lor celor din convoi, o lume care nu lua parte la tragedia războiului. Se gândi să-i povestească fetei despre oamenii de dincolo de munţi, însă tăcu. Dacă Renée era o agentă a responsabililor... Insă îşi aduse aminte de scena de astă noapte şi se linişti. Continua să mănânce fără să scoată o vorbă. Renée, cu faţa oglindind fericirea stereotipă pe care, fiind aşa de tânără, o deprinsese ca pe un tic, părea că savurează zeama roşiatecă din care pescuia bucatele de cartofi şi boabe de mazăre. Mesteca conştiincioasă, atentă să nu piardă din puţinele calorii ascunse în supă, întocmai ca un gigant ocupat să soarbă toată apa unui lac, de teamă să nu-i scape peştele preţios dătător de viaţă eternă. Poate că se gândea la porumbelul pe care-l jumuliseră astă noapte şi care acum fierbea înfundat, pe maşina de petrol din rulotă. Chiar lângă ei, un drum îngust care cobora din munţi, venea să moară în şoseaua asfaltată. Prin mijlocul lui creştea iarba. Dincolo de râu Radu-Negru ştia că e un lac, în pădure, apoi drumul urca tot mai pieptiş, până ajungea la o trecătoare şi, alături cu râul, străbătea munţii. Renée e mai frumoasă decât orice amintire.

— Vrei să fii soţia mea?

— Da, răspunse fata, şi continuă să mestece. Dacă vrei tu...

— Tu nu vrei?

— Ba da, dar nu înţeleg de ce atâtea complicaţii.

— Intr'adevăr, răspunse privind departe, complicaţiile sunt aproape de neînvins. S'ar putea să nu devenim niciodată soţ şi soţie.

— Ce vrei să spui? Imi vorbeşti mereu de lucruri pe care nu le înţeleg decât pe jumătate. Astă noapte te-am aşteptat şi n'ai venit.

— Nu e asta esenţialul, Renée.

— Dar ce altceva? Mâncarea la cazan? Mersul în maşină sau în camion, zi după zi? Somnul în rulotă? Discursul de Dumineca dimineaţa? Pilula de Dumineca după masă? Porumbelul din oală? Spune-mi, tu pentru care din toate aceste bucurii trăieşti? Eu, adăugă

pe un ton mai potolit, nu cunosc decât o singura bucurie. Restul vieţii nu-i decât aşteptare.

— Tu ai crescut cu războiul. Nu poţi înţelege. Aş vrea şi eu să fiu ca tine. Un trup dedicat unei dorinţe precise. Eu m'am născut şi am crescut în lumea dinainte, care era mai complicată. Eu sunt sclavul unor amintiri. Şi totuş, adăugă, chiar dacă aş putea şterge din mine tot ce a fost înainte, aş rămâne neschimbat. Anii au făcut din mine ceea ce sunt. Nu m'aş putea mulţumi niciodată cu o poftă satisfăcută după un tufiş, sau în patul din rulotă.

— Ştii alt pat, în altă parte? Fata îl privi ironică, însă dincolo de lumina ascuţită a ochilor, în voce şi în obrazul crispat, alt sentiment ar fi vrut să-i dicteze alte cuvinte: un fel de teamă de necunoscutul misterios care se ascundea după anii lui Radu-Negru, după trecutul lui plin, poate, de resurse care ar fi putut învinge seaca simplitate a vieţii pe care erau obligaţi să o trăiască.

Radu-Negru nu răspunse. Terminase de mâncat şi sugea, concentrat ca asupra unei operaţii matematice, pilula de vitamine care ţinea loc de fructe şi de prăjitură. Apoi îi luă din mână cutia de aluminiu ,cu un gest care se feri să fie brusc şi coborî, săltând în călcâi, panta care ducea spre râu. Il ajunse din urma la malul apei, lângă un pod de piatră, îi ceru cutiile pe fundul cărora se sleiseră resturile de mâncare şi începu să le frece cu nisip. După ce le clăti în apa rece şi turbure care aducea cu ea ploile căzute la munte, întoarse privirea către el. Il văzu urcând în spre pod, străbătându-l de câteva ori lung şi în lat, aplecându-se, aruncând cu pietre în apă, într'o parte, apoi în cealaltă. Nu îndrăznise să-l întrebe câţi ani avea. Astă noapte, înainte de a adormi, îl auzise spunându-i din patul lui:

— Aş fi putut fi bărbatul mamei tale. Şi îl simţise cum zâmbea după ultimul cuvânt. Deci avea treizeci şi cinci, sau chiar patruzeci. Acum i se părea mult mai tânăr. Ei nu i-ar fi trecut prin minte să se sue pe pod şi să se joace cu pietre. Toată dimineaţa, după ce convoiul se pusese în mişcare, aşezată lângă el, în timp ce maşina urma încet pasul convoiului, nu se încumetase să-i pună întrebări despre viaţa lui dinainte. El vorbise puţin. Ţinea mâinile pe volan, conducea cu gesturi grijulii. Ştia că spaima lui cea mare era să nu i se strice maşina, să nu fie obligat să o părăsească împreună cu rulota plină de nimicuri adunate de mult şi păstrate cu sfinţenie — şi să-şi

continue drumul într'un camion, ca majoritatea celorlalţi. Nu înţelegea de ce o respinsese astă noapte, de ce rezistase gestului ei. I se păruse nedemn să se iubească lângă un tufiş. I se părea nedemn să o aibă în patul din rulotă. Asta însemna că niciodată... Atunci de ce o acceptase lângă el? El o cuprinsese în braţe şi, tot el, când se aştepta mai puţin, o ceruse de soţie. Totul ar fi fost atât de simplu, însă omul acesta venea dintr'un timp care-l marcase cu semne pe care ea nu era în stare să le descifreze. Toată dimineaţa îl simţise încordat, încercând parcă să rezolve problema care se ivise între ei şi pe care ea ar fi rezolvat-o imediat. Ce însemna a fi soţia cuiva, altceva decât a nu te împotrivi dorinţei unui bărbat şi, eventual, a rezista dorinţelor altora? Pentru el asta era un lucru complicat. «Complicaţiile sunt de neînvins, îi spusese. S'ar putea să nu devenim niciodată soţ şi soţie». La noapte am să intru în pat, lângă el. Inlătură repede gândul şi, pentru prima oară de când se ştia pe lume, îi fu ruşine de ea.

Bătu vântul dinspre susul apei. Dintr'un grup de mesteacăni se desprinseră câteva frunze galbene, se agitară rostogolindu-se în aer, apoi, lin, plutiră pe firul repede al apei. Radu-Negru aruncă o piatră drept lângă ea. Stropii îi împunseră pulpele cu ace reci. Apoi coborî de pe pod, o luă de mână şi începură să urce către convoi.

— Cred că la noapte n'are să plouă, îi spuse. S'a ridicat vântul.

La marginea pantei se opriră, ca să-şi tragă sufletul. El întinse mâna şi arătă către şosea. — Vezi şirul de camioane şi de maşini, până departe? Coboară, apoi urcă, iar coboară. E un şarpe, un monstru din alte vremuri care ne duce cu el către o ţintă necunoscută, consumându-ne. Noi suntem hrana lui de fiecare zi. De multeori mă trezesc noaptea urlând, după vise în care convoiul îmi apare într'adevăr ca un şarpe care vrea să mă smulgă lumii mele de odinioară, încearcă să mă tragă pe fereastră şi să mă ducă cu el. Intotdeauna reuşeşte, mă înghite, mă duce cu el, eu mă sbat în pântecul lui întunecos şi încerc să ies din nou la lumină, să mă separ de destinul şarpelui. Insă nu izbutesc. Hai, vino, şarpele ne aşteaptă pe amândoi.

Reluară urcuşul şi, ajunşi în şosea, se îndreptară spre rulotă. Semnalul de plecare nu fusese dat încă. Lumea dormea, care pe marginea şoselei, care în camioane. Figurile oglindeau şi în somn

aceeaşi fericire egală şi calmă. Cine ştie când aveau să se urnească. Uneori rămâneau zile întregi în acelaş loc, când avioanele inamice bombardau podurile sau distrugeau întinderi din şosea. In rulotă era cald şi mirosea agreabil a mâncare. Radu-Negru se aplecă peste măsuţa care susţinea, în fund, maşina de gaz, amestecă în cratiţă cu o lingură de lemn, sorbi cu zgomot, ca un bucătar profesional, apoi îi întinse lingura. « — Ce zici?» Mâncarea avea un gust ciudat. Zeama era încă lungă şi nu conţinea decât nişte foi de dafin, pe care Radu-Negru le smulsese de pe o creangă uscată, o ceapă, o gulie sălbatecă, nişte foi de măcriş pe care, spusese el ,le culesese în ajun din parcul părăsit, şi o linguriţă de sare. Insă ea nu mai mâncase asemenea bunătate de mulţi ani. Pasările pe care le vâna de obicei, în ieşirile ei nocturne, trebuia să le arunce de cele mai multe ori, căci putrezeau în camion, în aşteptarea unei ocazii prielnice de a le frige. Cum n'aveau voie, decât rareori, să aprindă focul, vânătorile ei erau inutile. Iar când izbutea să gătească prada, trebuia să o împartă cu vecinii. Aici era cu totul altfel.

In stânga şi'n dreapta mesei se aflau două dulapuri, fără uşi, al căror interior rămânea ascuns după doua perdele de cretonă, la fel cu cea care acoperea paturile. Masa avea sertare până în podea. Din ele scosese Radu-Negru cutiile cu mirodenii, cratiţa, sarea, legumele. Deasupra patului din stânga, pe care dormise Radu-Negru astă noapte, erau fixate sub sticlă o mulţime de fotografii pe care Renée le privise cu atenţie, însă asupra cărora nu primise nicio explicaţie. In câteva îl recunoscuse pe el, foarte tânăr, îmbrăcat în haine ridicule, la modă probabil pe vremea în care ea nici nu se născuse. Deasupra patului din dreapta, o etajeră plină cu cărţi ajungea până în peretele din fund. Deasupra şirului de fotografii şi a şirului de cărţi, se deschidea câte o ferestruică, cu perdele care păstrau încă urma butonierelor dela cămaşa din care fuseseră croite. Toate astea le făcuse, le adunase, le vopsise cu mâna lui Radu-Negru în persoană, în zilele în care convoiul stătea pe loc, la o margine de oraş distrus, sau în vreo pădure. Cu mâna lui care ştia tot: să conducă maşina, să gătească, să tragă cu praştia, să modeleze flămandă coapsele unei femei, să coase, să întoarcă atente filele unei cărţi, să arunce cu precizie pietre în apă, să provoace sensaţii dela distanţă... Totul cu precizie de ani întrebuinţaţi pentru ca totul să poată fi făcut cu pruden-

tă precizie. Singurătatea lui, posibilitatea de a avea încă propriul lui mijloc de a fugi, în timp ce ceilalţi fugeau în comun, patul lui, cutiile lui pline de lucruri necunoscute sau pe care ceilalţi nu le mai întrebuinţau, izolarea lui, erau rezultatul unui teribil efort de fiecare zi. O greşală sau o neglijenţă ar fi însemnat scufundarea în convoi, viaţa în camionul colectiv. Poate că într'adevăr o iubea, dacă o acceptase în universul lui din care nu lipsea nimic.

Se aşeză pe marginea patului, în timp ce Radu-Negru, cu spatele la ea, aplecat ca să nu atingă acoperişul, mesteca în mâncare cu lingura de lemn. Mirosul era ameţitor. Renée încerca să găsească în asta o consolare rapidă, căci îşi dăduse seama dintr'odată că omul acela ordonat şi socotit nu avea să clintească un deget în favoarea ei, de teamă să nu-şi distrugă singurătatea. Ea nu avea să fie decât unul din ornamentele acestei preţioase singurătăţi. Totuşi, de ce o ceruse de soţie, dacă rulota lui i se părea nedemnă de o iubire?

♦

— Mă numesc Cristobal, spuse şi ridică piciorul cu gând să intre în rulotă. « — Mi-e teamă ca n'am să încap», adăugă şi rămase în picioare, astupând intrarea rulotei. Era slab şi înalt şi încerca să surâdă, ca să se facă agreabil şi familiar. Era atitudinea de Duminecă a responsabililor-de-serviciu care, la ora cinci după amiază, împărţeau pilulele de alcool. In fond responsabilii erau protectorii celor din convoi. Relaţiile ar fi trebuit să fie mai cordiale, însă după atâţia ani se crease o diferenţă precisă între protectori şi protejaţi. Protectorii purtau uniformă, aveau pistol, exercitau o autoritate totală, trăiau separaţi în camioanele lor moderne şi curate ca nişte comisariate ambulante. Deveniseră un fel de castă şi contactul cu protejaţii nu mai era posibil.

— Ţi-ai anunţat plecarea din camion? o întrebă pe Renée.

— Da.

— Te simţi bine aici?

— Foarte bine.

Tăcu din nou, încurcat. Le oferi câte o ţigară, aprinse şi pufăi ca dintr'o pipă, fără să tragă în piept. Cu o mână se rezema de marginea uşii şi-şi apleca pieptul înăuntru. Avea o figură osoasă şi nişte ochi mici, incolori. « — Vă stă bine împreună», le spuse încet, de teamă parcă să nu-l audă cineva». — Dacă vreo-dată veţi avea nevoie de ceva...» Surâse, lăsându-i să înţeleagă că aveau să găsească în el un prieten.

— Mulţumesc, spuse Radu-Negru. Sper că nu vom călca niciodată regulamentele.

— Nu e vorba de regulamente. E ceva în noi care trăieşte dincolo de orice oprelişti şi care ne permite să rămânem oameni.

Tuşi timid, duse mâna la gură, îşi retrase pieptul din interiorul rulotei şi în lumina de afară obrazul i se înroşi uşor. Spuse: « — Pe curând. Mă numesc Cristobal. Ce nume ciudat, nu-i aşa?» Ii salută cu mâna şi plecă. Lăsa în urmă un aer încurcat. Radu-Negru privea în golul din uşa deschisă şi încerca să înţeleagă. Omul acela venise ca să-i încerce. Sau să le aducă un mesaj. Fraza pe care o rostise era nereglementară, contrazicea întreaga ordine a lumii celei noi. Acel «ceva în noi care trăieşte dincolo de orice oprelişti şi ne permite să rămânem oameni» putea să-l coste viaţa, chiar şi pe un responsabil-de-tăcere.

Cântări în palmă cele două pilule, apoi le întinse fetei, care se ridică şi turnă apă în două pahare. « — Eu nu beau», spuse Radu-Negru. Renée turnă apa la loc în cană. «— Nici eu». De afară începeau să audă cântecele şi strigătele de Duminecă seara: începuse orgia festivă, scufundarea în uitare. Bărbaţii şi femeile de peste optsprezece ani băuseră paharul cu apă în care dizolvaseră pilula albă şi efervescentă. Efectul era imediat. Copiii şi minorii luau parte la spectacolul de televiziune, în camioanele special pregătite din timpul zilei, iar ceilalţi cântau, urlau sau se împreunau în şanţuri sau în paturile din camioane. Cum în restul săptămanii amorul era interzis, băutura le distrugea într'o clipă orice rest de umanitate. De obicei fiecare îşi alegea perechea din vreme, însă deseori bărbaţii se băteau cu furie pentru o femeie, iar femeile îşi smulgeau părul şi-şi scoteau ochii pentru un bărbat. Responsabilii interveneau rareori Dumineca şi numai atunci când încăierările ameninţau să degenereze în bătăi generale. Lucru care se întâmpla din ce în ce mai rar, căci de-a-lungul anilor chiar şi beţia devenise ordonată şi poftele cedau inconştient disciplinei obsedante de fiecare zi. O femeie se opri din goană în faţa uşii deschise, încercă să intre, însă un bărbat scund, cu părul cărunt căzut peste frunte, îi prinse mijlocul de la spate şi o trânti pe asfaltul şoselei. Femeia se împotrivea râzând. Omul îi

căuta gura, cu o seriozitate tragică împietrită peste trăsături, ca o onestă sudoare.

— Inchide uşa, spuse Radu-Negru. Se trânti in pat şi închise ochii.

♦

Se făcuse noapte şi convoiul nu se clintise. Efectul băuturii trecuse, lumea se liniştise şi se pregătea de culcare, ca şi cum nimic deosebit nu se întâmplase. Radu-Negru o trimisese să aştepte helicopterul şi să-i aducă şi cina lui, o bucată de brânză conservată, şi pâine. Când se întorsese, îl găsise dormind. Invelise brânza şi pâinea într'un şervet, le pusese într'un sertar şi se culcase şi ea. Nu-i era foame. Câtva timp nu putuse nici să adoarmă, nici să se gândească. Ii era dor de el. I-ar fi plăcut să-l audă vorbindu-i, aşa cum îi vorbise în noaptea în care se cunoscuseră. Prin stânga rulotei, pe şosea, treceau fără încetare paşi şi glasuri, în sus şi în jos. Aşternutul mirosea a curat. Patul ei din camion, ultimul subt acoperiş, era tare şi chiar dacă încerca să-l menţină curat până la sfârşitul lunii, îi ajungea în nări putoarea celor dedesubt, mirosul încălţămintelor uzate, al ciorapilor nespălaţi, al scutecelor îmbibate de urină. Sub patul ei erau alte două paturi, în dreapta alte trei, suprapuse, ca nişte rafturi cu oameni. Adormise, respirând fericită aerul de pânză spălată de curând al pernei. Bătea vântul şuerând a toamnă târzie.

Când o trezi mâna lui, strângându-i umărul, crezu că avea să vină la ea. « — Scoală-te», îi spuse. Crezu că se făcuse ziuă şi că aveau să plece. Radu-Negru era îmbrăcat. Pe masă, astupată de o batistă, ardea o lampă de buzunar. Pe patul lui zăcea un sac de munte, plin, cu chingile aşteptând umerii.

— Ce s'a întâmplat?

— Imbracă-te repede. Plecăm.

— Să-mi iau praştia? Crezu că mergeau să vâneze pasări în apropiere.

Câtva timp nu-i răspunse, ocupat să facă ordine prin sertare. Dupa ce le închise pe toate, întârziind inutil în fiecare, o apucă de umeri, o ridică şi o strânse la piept, respirându-i părul. « — Mergem la nuntă», îi şopti în ureche. «Cum aici nu e cu putinţă, plecăm în altă parte. Intr'un loc unde se poate. N'am decât un singur inel, însă îl vom purta pe rând. O zi tu, o zi eu».

Ea nu îndrăzni să întrebe ce avea să se întâmple cu maşina, cu rulota, cu fotografiile, cu cărţile, cu sertarele pline. «Toate astea, spuse el, privind cu un fel de resemnare amestecată cu mândrie la cele din jur, sunt semnele unei sclavii. Acolo unde mergem vom fi şi singuri şi liberi. Aici nu eram decât singuri. Mai vrei să fii soţia mea?»

Ea îi sărută buzele, agitate încă de ultimul cuvânt. Era aşa de înfricoşată, încât începu să tremure. Radu-Negru desfăcu sacul de pe pat, scoase un pulover de lână, i-l petrecu peste cap, o ajută să-l îmbrace, legă iar sacul şi stinse lampa electrică pe care, împreună cu batista care o acoperea, o băgă în buzunar. Când ieşiră, îi luă în primire vântul umed. Printre norii în goană se filtra lumina unei luni a cărei pată albicioasă dispărea uneori, apoi iarăşi se lăsa văzută, întinzând umbre repezi deasupra convoiului şi a şoselei. Radu-Negru închise cu cheia uşa rulotei, îşi potrivi curelele sacului peste umeri, şi începură să coboare panta către râu. Trecură podul, ferindu-se de găurile pe care Radu-Negru le reperase cu o zi mai nainte şi continuară pe drumul neumblat care ducea către munti. O voce se ridică atunci din întunerec, vocea cuiva care probabil îi urmărise şi care spuse numai: «Nu vă fie teamă». O luară la goană, însă după ei nu venea nimeni.

La o cotitură, înainte de a intra în pădure, văzură convoiul, ca un şarpe negru înţepenit între coline.

Merseră mult timp ţinându-se de mână, mai mult urcând, fără să-şi vorbească, uitându-se mereu în urmă, însă vocea nu se mai făcuse auzită. Locurile pe unde treceau erau pustii. Cerul se limpezise şi sub lumina lunii se zăreau munţii printre copaci şi, când întorceau capul, vedeau sticlind râul şi, şerpuind tot mai subţire, convoiul îndepărtat. Trecură pe lângă un lac înconjurat de brazi negri. Pe mal se vedea bine o casă de piatră, în stil de vilă alpină, nedistrusă încă, cu obloanele închise.

— Eu am mai trecut pe aici, spuse Radu-Negru.

Renée dădu să se oprească, însă el o smuci, iuţind pasul. Abia după încă o oră de mers, când drumul ajunse să urmeze valea unui pârâu, se opriră să se odihnească. Era frig, şi aburii respiraţiei le prelungeau fiecare mişcare a capului, ca o aureolă care nu izbutea să se închege. Luna, frigul, tăcerea, aburii mişcători şi fantastici, erau

pentru Renée o invitaţie la o amintire, la o noapte asemănătoare. Se rezemă de o piatră mare de la marginea drumului, îşi puse palmele sub şezut, ca o pernă, încercă să se concentreze, însă amintirea nu se întregea. Radu-Negru îşi scoase sacul din spate, îl depuse pe drum şi se rezemă lângă Renée, coprinzându-i umerii cu mâna.

— Ţi-e frig?

— Nu.

— Iartă-mă că te-am smucit adineaori. A trebuit să fac eu însumi un efort ca să nu mă opresc acolo, să deschid uşa şi obloanele, să-ţi arăt fiecare încăpere şi să-ţi spun: asta e casa noastră. A fost casa părinţilor mei înainte de război. Aici am petrecut multe vacanţe, deşi oraşul nostru era foarte departe. Cunosc bine locurile. Poate că după nuntă ne vom întoarce într'o zi, să-ţi arăt casa. Poate că mai sunt lucruri de-ale mele în camera în care dormeam, sau în pod, lucruri cu care mă jucam în copilărie, cărţi pe care le citeam când eram foarte tânăr.

Tăcu. Scoase pachetul cu ţigări, îl puse la loc în buzunar, fără să aprindă. «E absurd ce-ţi spun. Cu siguranţă că interiorul a fost devastat. Casa e încă în picioare, însă înăuntru n'a mai rămas nimic, sunt sigur. Şoseaua nu e prea departe. Trupe inamice, sau chiar soldaţi de-ai noştri, or fi locuit adesea în ea, sau or fi prădat-o în trecere. Când am părăsit-o ultima oară, acum zece ani, mama a lăsat sticle pline în cămară, zahăr şi făină în dulapuri, gaz în lămpi. Ziarele anunţau apropierea războiului, însă ea făcea tot ce-i stătea în putinţă ca să nu bage de seamă. Era o femeie fericită cu soarta ei, în sfârşit fericită, după ani de greutăţi. Ştia că războiul avea să însemne sfârşitul acelei fericiri pe care şi-o dorise toata viaţă. Eu îmi terminasem studiile, fratele meu era încă student. Tatii îi mergea bine. Au fost câţiva ani într'adevăr fericiţi. Ea nu credea în război, încerca să nu-l vadă cum se apropie. Când am plecat, am rămas o clipă cu ea, să o ajut să închidă obloanele şi uşa. Mi-a spus: «Mi-ar fi plăcut să mor în casa asta». Şi n'a murit în ea. Poate nici n'a murit încă. De câte ori mă gândesc la ai mei, îi văd aici, în casa de pe malul lacului. Şi ei, dacă mai trăiesc, tot aici mă văd, când se gândesc la mine. E singurul loc în care ne mai e îngăduit să ne întâlnim. Dacă te-aş lua de mână şi te-aş duce acolo, nu crezi că ei te-ar putea vedea alături de mine?» Incercă să surâdă, însă nu-i fu cu

putinţă. Rămase neclintit, cu figura înţepenită în acel efort neizbutit. Era cu toţi ai lui. Renée simţea că i-ar fi putut vedea, dacă ar fi ştiut cum arată, şi că, în clipa aceea, el şi-o închipuia între ei, prelungind fericirea de odinioară, adăogându-i chipul ei, integrând-o în familie. El se ridică şi-şi aruncă sacul în spinare.

— Mai avem câteva ore până în sat. In curând va începe să se facă ziua. Ţi-e frig? Ţi-e foame? De ce nu spui nimic, Renée?

— Te iubesc, îi spuse fără să-l privească. Apoi îl privi. «Aş vrea să fac parte dintre ai tăi».

— O, nu. Ai mei nu mai sunt. Chiar dacă mai trăiesc, sunt departe, cine ştie unde. E ca şi cum ar fi murit. Ei au fost. Tu eşti a mea. Peste două-trei săptămâni va veni iarna. Va ninge. Casa noastră va fi izolată, inaccesibilă, aşa cum am fost eu până acum. Insă la primăvară poate că vom veni să locuim aici. Am repara stricăciunile, am aduce nişte mobile. Ar fi o viaţă nouă într'o casă veche. Insă dintre ai mei tu nu vei putea face parte decât în închipuirea mea. O închipuire amestecată cu amintiri intransmisibile, egoiste, deci inutile. Tu eşti o altă viaţă. Tu eşti chipul agreabil al războiului.

Incepu să-i povestească despre fratele lui, despre copilăria lor. Zgomotul pârâului îi însoţi câtva timp, drumul coti brusc către munte, urcară tot mai din greu, prin liniştea ireală se auzeau numai paşii lor şi vocea lui care avea un sunet mişcător şi calm, deosebit de cel pe care i-l cunoscuse până atunci. Luna apusese, însă nu-şi dădură seama până când lumina se înteţi şi muntele, cu pădure cu tot, dispăru într'o ceaţă albicioasă. Se făcuse ziuă, însă abia se vedea drumul la doi paşi înainte. Incepură să coboare şi când soarele risipi ceaţa, se opriră să privească într'o vale, încă în umbră, un sat alb, cu o turlă de biserică în mijloc ca un un semn că acolo erau oameni şi viaţă.

◆

In faţa altarului se aflau cinci sicrie, două din ele mai mici, ca de adolescenţi sau de femeie. Insă nici în biserică nu dădură de Părintele Damian. Radu-Negru îl cunoscuse bine, în copilărie. Ar fi vrut să înceapă dela el viaţa cea nouă şi să-l roage să-i cunune. Bătuse la uşa casei lui, peste drum de biserică, însă nu venise nimeni să deschidă. In timp ce, desamăgiţi, aşteptau o veste dinăuntru, tre-

cuse pe drum o fată, ducând într'o mână o cofă cu apă. Radu-Negru o întrebase de preot, însă îşi trăsese, ruşinată sau speriată, broboada peste ochi, şi grăbise pasul. «S'au schimbat lucrurile şi aici», spusese Radu-Negru şi intraseră în biserică. Sicriele aveau capacele ţintuite. Păreau că aşteaptă numai dricul să le ducă la cimitir. Fuseseră lucrate în grabă, căci lemnul era prost lustruit şi scândurile lăsau să se vadă întunerecul dinăuntru. «Părinte Damian», chemă Radu-Negru în biserica pustie. Chemă încă odată. Voci de copii răsunară din balconul corului, vorbind şi râzând. Insă nu se arătă nimeni. O rază de soare intră prin fereastra de la răsărit a cupolei, mărind sensaţia de pustietate şi paragină. De foarte departe, dintr'o margine a satului, ajunse până la ei un răcnet de femeie, un răcnet de durere care le umplu auzul şi se prelungi nefiresc până dincolo de limitele răbdării. «O femeie în durerile facerii», vru să spună Radu-Negru, însă Renée îşi astupase urechile şi închisese ochii. Râsul copiilor răsună din nou, însoţind, ca o sgardă cu clopoţei, strigătul îndepărtat. Era un râs coral şi odihnitor, însă nu se arăta nimeni. Când se întoarseră spre ieşire, alt răcnet, bărbătesc şi puternic, izbucni, de astă dată ceva mai aproape. Părea că iese din gâtlejul unui om căruia cineva îi tăia piciorul cu un fierăstrău mişcat fără grabă pe osul viu. Renée îl privi înspăimântată. El o apucă de un braţ, ca să o liniştească, însă gestul nu era convingător. Părea mai degrabă că implora o explicaţie. Radu-Negru revenise într'o lume pe care o cunoscuse şi care acum îl împresura cu mistere, refuzându-i-se. Ieşiră, însoţiţi de râsul cristalin şi impersonal al copiilor care cu siguranţă îi văzuseră, însă nu se făcuseră văzuţi. Dinaintea uşii, în piaţa din faţa bisericii, se afla un om. Fără îndoială îi aştepta pe ei, însă părea concentrat asupra unei crengi de alun pe care o cresta cu un briceag.

— Bună ziua, îi spuse Radu-Negru.

Omul nu răspunse. Părea din ce în ce mai ocupat şi degetele lui mânuiau cu vădită pricepere lama lucioasă a briceagului în scoarţa tânără. Apoi, cu un gest scurt şi în aparenţă fără niciun motiv, tăie nuiaua în două, dintr'o singură retezătură, lăsând să cadă partea neornamentată. Pe cealaltă, întorcându-se brusc, o oferi fetei. Renée ţipă şi se dădu în lături. Omul era scund, avea o bărbiţă neagră şi rară prin care se vedea conturul bărbiei, şi nişte ochi vioi,

mişcători şi sticloşi, pe care-i arunca în toate părţile, ca şi cum ar fi aşteptat ivirea unui duşman temut. Radu-Negru îl recunoscu imediat, deşi îl ştiuse fără barbă. Insă ochii şi gesturile îi rămăseseră neşterse în minte. Era Mandache, nebunul satului, care-i vorbea odinioară de un balaur de aur ascuns într'unul din dealurile din apropiere. Nu rezistă tentaţiei de a stârni, aşa cum o făcuse de atâtea ori când era copil, formula de prezentare a personagiului: «Tu cine eşti?» Omul îl privi bănuitor, aruncă ochii grăbiţi în stânga şi în dreapta şi recită cântecul lui de nebun, cu ritualul ştiut:

— *Eu sunt Iancu Jianu.*
Unde-s tufele mai mici
Stau ascunşi ai mei voinici.
Unde-s tufele mai mari
Stau ascunşi ai mei tâlhari.

Se aplecă, arătând înălţimea tufelor «mai mici», apoi se ridică indicând cu mâna tufele «mai mari». Se apropie apoi de Renée, care părea totuşi că-l fascinează şi-i întinse din nou nuiaua lucrată. «Ia-o», o îndemnă Radu-Negru. «E prietenul meu Mandache». Renée luă nuiaua, în timp ce nebunul întinse palma deschisă către Radu-Negru. «Un galben, spuse. Imi dai un galben?

— Câţi ani ai? îl întrebă Radu-Negru.

«Trei ani şi-o litră», răspunse ca odinioară şi râse prosteşte, fără să-şi schimbe expresia. Radu-Negru îi dădu o monedă pe care Mandache o sărută cu evlavie şi o strecură grijuliu în brâul care-i înconjura mijlocul subţire, de om flămând. Radu-Negru continuă vechiul joc. La întrebarea: «Câtă pâine cumperi cu un galben?», Mandache trebuia să răspundă: «Una, cât luna». Radu-Negru începea să se simtă bine. Aici totuşi nu se schimbase nimic. Il întrebă deci: «Câtă pâine cumperi cu un galben?» Mandache întoarse capul, cu smucituri deşănţate, într'o parte şi'ntr'alta, gemând ca un animal, în ritmul gesturilor.

— Pâine nu, spuse. Ochii i se umplură de o spaimă elementară, aproape miraculoasă. Işi făcu cruce, din vârful frunţii până'n pântec, privind spre biserică cu ochi plini de implorare. «Pâine nuuuu», repetă, prelungind vocala sinistră într'un geamăt profund. Apoi ridică un deget în dreptul urechii, atrăgând celor doi atenţia auditivă. Se auzi din nou răcnetul femeii, apoi al bărbatului, apoi alte câteva,

mai apropiate sau mai îndepărtate. Mandache arăta cu degetul în direcţia de unde venea fiecare, ca un dirijor semnalând intrarea instrumentelor. Ştia cui aparţinea vocea dela apus, cea dela răsărit, cea din vecini, cea din ultima margine a satului. Vocile erau oameni, pe care el îi vedea. Râsul copiilor răsună din nou în interiorul bisericii, ca un acompaniament de clopoţei nevăzuţi. Nu era un râs vesel. «Cine râde?», îşi întrebă Radu-Negru prietenul. Mandache îl privi prosteşte şi nu păru a fi înţeles întrebarea. «Cine ţipă»? schimbă vorba Radu-Negru. Nebunul se aplecă din mijloc, ţinându-şi pântecul cu mâinile şi văitându-se simbolic, ca o bocitoare mută. Apoi îşi aplică palmele pe tâmple şi dădu din cap a mare durere. «Pâine, spune, pâine» şi cu mâna arătă spre gură, închipuind gestul clasic şi milenar care înseamnă, în toate limbile, «mâncare».

— Au mâncat pâine? întrebă Radu-Negru.

Mandache dădu din cap afirmativ şi-şi cuprinse din nou pântecele cu mâinile.

— Pâine otrăvită?

Mandache încuviinţă. Nu era mut, însă întotdeauna prefera să vorbească cu tot trupul, afară de gură.

— Unde-i Părintele Damian?

Mandache arătă cu mâna peste dealuri. «Departe»

— Când se întoarce?

Ridică din umeri, a neştiintă. «Uite, spuse Radu-Negru, îţi mai dau un galben, dacă-mi povesteşti ce s'a întâmplat. Iţi mai aduci aminte de mine?» Mandache, politicos, răspunse afirmativ, însă se vedea cât de colo că în capul lui nu era loc pentru prea multe amintiri. Se aşezară pe treptele dela intrarea bisericii. In clipa aceea o umbră uriaşă se proiectă pe pavajul bolovănos al pieţei şi o pasăre de o mărime neobişnuită se lăsă pe pământ. Işi adună aripile pe spinare şi, cu paşi măsuraţi veni către ei. Era un vultur uriaş, care-i privi cu o lucire de interes, repede stinsă, şi se îndreptă către Mandache, cu care părea că îşi dăduse întâlnire în locul acela, la oră precisă.

— Ilie! îl recomandă Mandache. Arătă din nou, cu degetele adunate către gură, semn că Ilie venise după mâncare. Apoi adăugă categoric: «Pâine nu!»

Radu-Negru scotoci în sac, desfăcu dintr'un şervet bucata de

brânză pe care n'o mâncase în noaptea trecută, o rupse şi aruncă jumătate la picioarele lui Ilie care-şi repezi pliscul în ea şi începu să o înghită, cu oarecare efort. Brânza nu-i fu pe plac, căci, fără să le arunce o privire, plecă, aducându-şi trupul înainte în opintiri sacadate şi silite, după picioarele ţepene, neobişnuite cu pământul, şi dispăru după colţul unui gard.

— Ilie, spuse Mandache vorbind cu vădit respect, ştie tot. A văzut . . .

Se întrerupse şi întinse palma deschisă. Nu era dispus, evident, să continue, decât dacă Radu-Negru îi dădea «galbenul» promis. După ce-l primi, îl sărută şi-l strecură în brâu, se ridică, culese de pe jos jumătatea de nuia, se întoarse pe treaptă şi, cu briceagul, îşi reluă lucrul. Apoi îşi aduse aminte de vorba întreruptă. (1).

— Peste vale, peste deal, peste munte, au mâncat pâine şi i-au apucat durerile. Mulţi au murit. Alţii nu. Şi eu am mâncat. Şi am văzut. (Işi ascunse faţa în palme şi plânse în hohote, apoi, repede îşi reluă firul povestirii, în timp ce lacrimi de care uitase, îi curgeau până în barbă). Eu am văzut ce a fost dela început. (Numără pe degete.) Unu, doi, cinci ani în urmă, Magda se întâlnea cu Iosif la şira de paie cea veche. Eu i-am văzut. Se urcau pe şiră, unde nimeni nu-i vedea. Magda era nevastă. Nevasta lui Matei, care a aflat, a venit cu ai lui noaptea, mulţi, cu sape, cu ciomege, cu topoare, au înconjurat şira de paie, când Magda şi Iosif se iubeau, şi Matei a dat foc şirei ca să ardă păcătoşii, iar dacă n'ar fi ars să-i doboare cu ciomegele şi să-i taie cu sapele. Şira era veche, paiele nu le mai mişcase nimeni, fuseseră ale unuia Gligore care murise, şi sub paie se înmulţise o grămadă de şerpi. Mulţi din ei pieriră în pârjol, odată cu Magda şi cu Iosif, mulţi fură tăiaţi cu topoarele şi cu lopeţile de oamenii lui Matei. Puţini scăpară cu viaţă şi se aşezară nu departe, pe deal. Crezură că măcelul le fusese pregătit dinadins. Ei nu puteau şti de socoteala lui Matei şi de pedeapsa păcătoşilor. Şi hotărîră să se răzbune pe oameni. Când iar se'nmulţiră, după alţi ani, coborîră lângă sat. Şi în fiecare noapte, în luna lui Mai, când

(1) Nu toate cuvintele din monologul lui Mandache au fost într'adevăr pronunţate, însă unele din ele înlocuesc gesturile lui descriptive, care ar ocupa prea mult spaţiu dacă, la rândul nostru, am sta să le descriem.

începe să dea spicul, şerpii muşcară în rădăcinile grâului. Noapte de noapte, până otrăviră toate lanurile. Oamenii secerară, treierară, măcinară şi făcură pâine cu grâul cel nou. Şi care cum mânca, era apucat de dureri în pântece şi, zbătându-se să moară, vedea cum intra pe fereastră împăratul şerpilor care-l trăgea cu el către alte chinuri mai mari. Şi oamenii ţipau, mai mult de groază decât de durere. Şi eu am mâncat şi m'a tras pe fereastră împăratul şerpilor, da' m'am ţinut bine cu mâinile de pat, până a venit Ilie, a plesnit cu ciocul ochii şarpelui care mi-a dat drumu' şi s'a duuus. Şi n'am murit. Părintele Damian a scăpat şi el. Acum e în satul din deal, la ţintirim, să îngroape alţi morţi. Stă acolo, zi şi noapte, aşteptând să vie morţii. Aici în sat mai sunt unii care nu pot să moară şi se luptă cu şarpele.

Ridică un deget şi iar se auziră răcnetele. «Asta e Vasile. Asta e Maria. Asta e Matei».

— Care-i mai aproape? îl întrebă Radu-Negru.

— Matei.

— Du-ne la el.

Se ridicară şi, ocolind biserica, ieşiră într'un drum care urca printr'o livadă de meri. Soarele era sus şi lumina în plin pomii, ale căror frunze desprinse de toamnă formau pe pământ cercuri aurii, ca nişte aureole căzute sub crengile goale. Nu se vedea nici ţipenie de om, nicăeri. Intrară într'o curte, pe o poartă deschisă şi Mandache îi duse către casa din fund. Dintr'odată răcnetul îi ţintui pe loc, ca o explozie neaşteptat de apropiată. In fereastra deschisă apăru un om, cu părul alb răvăşit, lipit pe frunte şi pe obraz de sudoarea bolii, dând din mâini ca şi cum s'ar fi ferit de cineva. Avea ochii căscaţi de groază. O forţă nevăzută îl trăgea în spre afară, deşi făcea tot ce-i stătea în puteri ca să nu se lase dus. Părea că urletul era singura arma care-i mai rămăsese şi o folosea cu ultima rămăşiţă de putere. Două femei îl apucară din spate şi cu greutate îl clintiră din fereastră, în timp ce el continua să răcnească şi să se sbată. «E Matei, spuse Mandache. A venit iar şarpele să-l ia».

Deasupra uşii dela intrare se afla un liliac, cu aripile bătute in cuie, încă viu. Părea gata să sboare însă, ca într'un coşmar, nu izbutea să se clintească din loc. Intrară în casă, aplecându-se amândoi,

de teamă să nu atingă liliacul. Una din femei, care-i văzuse pe fereastră, le ieşi înainte. Răcnetul încetase.

— Bună ziua. Vă putem fi de vreun folos? întrebă Radu-Negru.

Femeia avea ochii roşii de nesomn. Nu ştia ce să răspundă. Privea când la Renée, când la Radu-Negru şi, uimită de înfăţişarea lor şi de prezenţa neaşteptată, uita că trebue să le răspundă. In cele din urmă le deschise o uşă şi-i pofti. Era o cameră mare, cu pereţii albi, cu tavanul de scânduri, plină de parfumul merelor înşirate cu grijă pretutindeni, pe mobile, pe marginea ferestrelor, pe un şir de poliţi care acopereau peretele din fund. La o masă mânca un bătrân, îmbrăcat în haine de oraş care-i pofti să ia loc, fără să se ridice. Părul alb şi lung, ca de călugăr, îi acoperea urechile, însă avea obrazul bărbierit şi purta cravată. Când isprăvi de mestecat, se şterse la gură cu un şervet pe care şi-l trecu şi peste fruntea înnăduşită şi se adresă lui Radu-Negru, arătând cu degetul şi către Renée: «Veniţi din convoi?»

— Da. Il căutăm pe Părintele Damian. Mandache ne-a povestit ce s'a întâmplat. Am fi vrut...

— Părintele Damian a murit acum doi ani. Era foarte bătrân. Preoţii mai tineri din satele vecine ne-au părăsit şi ei. S'au dus în convoi. Nu i-aţi întâlnit cumva?

— In convoi nu se află niciun preot. Dumneata nu ştii că acolo (Radu-Negru vru să spună «peste munţi» şi schită un gest vag cu mâna) nu avem nici preoţi nici biserică? Religia e considerată o prejudecată dăunătoare, o periculoasă inamică a războiului.

— Ba eu ştiu toate astea. Şi preoţii le ştiu. Insă când trec munţii îşi leapădă haina preoţească şi se furişează în convoi îmbrăcaţi ca oricine. Propovăduiesc în ascuns, în camioanele colective. Pe mulţi din ei îi prind responsabilii şi-i împuşcă. Pe alţii nu. Eu sunt medic, spuse după o scurtă pauză. De mine oamenii de acolo au mai puţină nevoe. Şi pe urmă, sunt bătrân. Aici mă lupt mai mult cu închipuirile, cu strigoii, cu eresurile, decât cu bolile. Fac şi eu ce pot.

— Dar ce s'a întâmplat? E o molimă in sat? Cu ce s'a otrăvit lumea?

— Cu o ciupercă veninoasă, «Claviceps purpurea», care în anumiţi ani creşte pe spicul grâului. E o ciupercă invizibilă. Ţăranii de aici cred că au venit nişte şerpi şi au otrăvit rădăcinile grâului, ca

să se răzbune pe sat. Pentru ei e vorba de o crimă împotriva şerpilor, pe care o ispăşesc în chinurile cele mai cumplite. Cutremurător e, ca întotdeauna în asemenea cazuri, adevărul care face legătura între realitatea ştiinţifică şi eres. In înspăimântătoarele viziuni care însoţesc agonia celor otrăviţi cu «Claviceps purpurea», apare un şarpe uriaş, nici mai mult nici mai puţin decât Impăratul şerpilor, care intră pe fereastră în odaia bolnavului şi-l smulge din pat, târîndu-l cu el către un loc necunoscut, către lumea de dincolo, să zicem. Urletele însoţesc de obicei această răpire care, pe orizontul agoniei, trebue să fie apocaliptică.

Renée părea mai interesată de cuvintele doctorului, decât fusese de povestea lui Mandache. Privea când la bătrân, când la Radu-Negru şi încerca să înţeleagă. De când intrase în sat nu se gândea decât la un singur lucru: să-l convingă pe Radu-Negru să se întoarcă. Convoiul-şarpe, cum îl numea el, era mai uşor de acceptat decât şarpele închipuit care trăgea aici pe fiecare către un sfârşit lamentabil. Cum avea să trăiască în lumea asta, scăpată de durerile războiului, însă măcinată de închipuiri? Războiul avea să se termine într'o zi, şi cu el coşmarul convoiului, al urmării permanente, al bombardamentelor, al camioanelor colective, al responsabililor-de—tăcere. Viaţa nu stă pe loc. Peste un an, un deceniu sau un secol, oamenii aveau să găsească o soluţie. Răul de azi putea fi cauza binelui de mâine. Aici însă viaţa stătea pe loc de mii de ani, retrasă între munţi şi iluzii, fugind de adevărul pe care-l înfruntau oamenii din convoi.

Intre timp, femeia care-i primise le aşezase dinainte două farfurii pline cu o ciorbă groasă, bine mirositoare. La egală distanţă între farfurii le pusese cu mâna, pe un blid de lemn, două felii mari de mămăligă rece. Ciorba era fierbinte şi gustoasă. Bolnavul nu mai răcnea. Femeia, în picioare, moţăia rezemată de perete. Era atât de obosită încât i se închideau ochii şi nu cădea cu totul în somn numai pentru că doctorul vorbea tare, continuând discuţia cu Radu-Negru. Mandache dispăruse, probabil în căutarea lui Ilie. Pe fereastră se vedeau munţi cu frunzişurile aurite bătute în plin de soare, cu vârfurile sterpe desenate clar pe cerul pustiu, de un stins albastru tomnatec. Doctorul aprinsese pipa şi-i privea prietenește. Avea ochii albaştri. Lătra un câine foarte departe. Aerul era de o puritate perfectă, spălată de miresme şi de zgomote. Renée

lăsă lingura în farfurie şi încercă să asculte liniştea care intra pe fereastră. Păreau închişi într'o imensă sticlă de cristal, înăuntrul căreia, în clipa aceea, nimic rău nu putea fi cu putinţă. Pentru prima oară în viaţă simţea că se odihneşte, legănată de azurul supraomenesc. Fericirea fu de scurtă durată. Auzi clar zumzetul cunoscut, de roiu de albine care-şi caută stup. Radu-Negru se oprise şi el din mâncat. Zgomotul se făcu mai mare. Era ca o pânză de sunete pe care un păianjen o începea într'o margine a orizontului şi apoi o ţesea în grabă, cotropind cerul, acoperindu-l în întregime. Se ridicară cu toţii dela masă şi ieşiră în curte. Zgomotul umpluse aerul care vibra acum ca un drum pe care înaintau roţile unei căruţe încă nevăzute. Radu-Negru ridică mâna şi arătă drept deasupra lor. Era greu să le vezi în atâta lumină. Păreau nişte cruci de argint, minuscule şi nenumărate, împinse înainte de aceeaşi forţă calmă, către o ţintă precisă. Unele scânteiau brusc în soare. Era greu să crezi că zgomotul care frământa atmosfera şi umplea tot spaţiul vizibil putea să vină din înaltele, sveltele cruci mironosite care lunecau pe azur ca pe o apă liniştită şi pură. Apoi începură să sufere măruntaiele pământului. In lungi şiraguri, ca nişte mărgele sonore, căzură bombele, undeva într'o depărtare anonimă, în locuri unde, în clipa aceea, case sau camioane rupte în ţăndări se rostogoleau în aer, unde trupuri sfârtecate se desfăceau în moarte, unde oameni vii urlau de spaimă, de durere şi de neputinţă, unde exploziile săpau, în lucruri şi în trupuri, imense borte de nedreptate. Din curtea lui Matei se zăreau numai crucile inocente şi nu se auzeau decât exploziile îndepărtate, ca nişte răbufniri aproape neadevărate. Aici groaza nu venea din cumplita realitate a războiului, ci dintr'o închipuire îngheţată de milenii într'o falsă înţelegere a lumii. Sgârcită, viaţa nu oferea oamenilor de pe pământ decât aceste două soluţii.

— Noi venim de dincolo, spuse Renée cu un fel de mândrie în glas, de care-i fu ruşine. Cuvintele erau pentru doctor şi, nici ea nu ştia bine, pentru oricine avea urechi să audă.

Liliacul crucificat de-asupra uşii, murise.

◆

Cumpăraseră multe lucruri (pâine, nu!) dela femeia cu ochii roşii de nesomn, sora lui Matei. Mere, mălai, o şuncă afumată, un drob de sare, o bucată de săpun de casă, un săculeţ de ciuperci us-

cate, o sticlă cu ţuică, una cu bulion. Unele încăpuseră în sacul lui Radu-Negru, altele într'o legătură pe care Renée o purta acum în spinare, petrecută după un ciomag. Urcau în tăcere muntele pe care-l coborîseră azi dimineaţă. Nu-şi vorbeau. Urcuşul era abrupt şi povara din spate apăsătoare. Picioarele lor pierduseră obişnuinţa mersului. Ea ştia că Radu-Negru n'avea nevoie de cuvintele ei, că luase o hotărîre cumplită, că avea să-i spună: plecăm, sau rămânem, sau orice alt cuvânt de nou început, fără să o întrebe, sigur pe singurătatea lui în care nu intrase încă, decât poate ca o dorinţă. Insă de astă dată ea ştia cu precizie ce gândea el, ce aveau să facă şi care avea să le fie lupta. Radu-Negru nu găsise o soluţie. Improvizase o soluţie care nu rezolva nimic, ci era numai un fel de a încerca să demonstreze amândurora că avusese dreptate, că fuga din convoi şi venirea în sat nu fusese o eroare. Totuşi plecarea lor nu fusese o eroare. Renée nu ştia bine de ce anume, însă simţea că abia drumul lor de acum era o eroare. Numai o catastrofă i-ar mai fi putut salva, însă Renée nu bănuia cine avea să o producă şi nici când. Numai o catastrofă putea să-l silească pe Radu-Negru să recunoască eroarea şi să dea vieţii lor un sens adevărat. Asta era singurul lucru de care nu se îndoia. Fugea de gândul că unul din ei, sau amândoi, aveau să piară în catastrofa lămuritoare, însă gândul o urmărea cu fidelitate, ca un Ilie hidos şi familiar.

După trecerea avioanelor şi după plecarea doctorului dormiseră până se făcuse noapte, aşa încât nu-i era somn, însă o dureau picioarele. S'ar fi oprit să-şi scoată pantofii, să-şi moaie tălpile în apa râului care curgea prin noapte cu acelaş zgomot de ieri. Radu-Negru mergea înaintea ei. Părea grăbit să ajungă. Ciomagul de care atârna legătura îi rănea umerii. Tot scotea din legătură câte un măr pe care-l mesteca hămesită şi însetată, însă greutatea nu se micşora. Privea bocancii lui Radu-Negru care izbeau uneori pietrele de pe drum şi când le pierdea din vedere călcâiele, iuţea pasul. Deşi extenuată, ar fi mers aşa zile şi nopţi întregi.

Când îşi dădu seama că avea în faţă vârfurile bocancilor lui Radu-Negru, imobile ca doi căţei dormind cu botul pe labe, tresări şi se opri.

— Am ajuns, spuse Radu-Negru.

Se aflau în faţa casei de piatră, acolo unde ea ştia că aveau să

ajungă. In dreapta se zăreau stelele oglindite în apa lacului. Aşeză legătura în iarba umedă, lângă sacul lui. Radu-Negru urcă cele câteva trepte şi încercă să intre. Uşa era încuiată, deci nimeni nu trecuse pe acolo. Interiorul casei se păstrase acelaş ca acum zece ani, aşa cum îl lăsase mama lui Radu-Negru, plin de lucruri pentruea necunoscute. In lămpi mai era încă gazul pe care ea îl turnase. Pe un perete sau pe o masă avea să găsească fotografia ei. Il auzi spunând: «Va trebui să sparg uşa». Câtva timp îi auzi paşii umblând în jurul casei, căutând. Se aşeză în iarbă, îşi cuprinse picioarele cu braţele şi-şi rezămă capul pe genunchi. Paşii lui Radu-Negru trecură pe lângă ea, mai grei şi mai rari, urcară din nou treptele. Ea nu privea. Urmă o clipă plină de linişte şi de încordare. Işi auzi inima, bătând îngrozită, fără niciun motiv. Radu-Negru izbi în uşă cu un drug de lemn, care i se proiecta uriaş în închipuire. Uşa nu cedase. căci urmă altă izbitură mai puternică. Din năuntru răspunse un geamăt, ca de om, un fel de trezită durere a casei, amuţită de timp şi deşteptată de izbitură (inima ei bătea să se spargă), apoi interiorul, cu tot ce păstrase neatins pentru această întâlnire, cu tavane putrezite, cu scări de lemn, cu mobile şi lămpi, se prăbuşi ca un trup care abia aştepta să moară. Văzu uşa şi obloanele de la ferestre, smulse de presiune, căzând în afară ca împinse de mâini violente şi liberatoare, în timp ce nori de praf ţâşneau prin deschizături umplând noaptea ca o ceaţă albicioasă şi încercând să o acopere cu trupul. Insă catastrofa se întrerupse. Zidurile casei rămaseră în picioare. Inăuntru se mai auziră căzând bucăţi de grinzi, sticle cristaline rupându-se muzical, ploaia tot mai fină şi mai înceată a molozului acoperind dărâmăturile invizibile. Şi tăcerea se confundă din nou cu întunerecul, ca şi cum totul reintrase într'o aşteptată ordine.

Işi luă fiecare greutatea lui în spinare şi plecară mai departe, ţinându-se de mână.

Ieşise luna, însă fu repede acoperită de nori negri care se ridicau dinspre munţi. Mai avură timp să vadă convoiul şerpuind nemişcat printre coline, aşa cum îl lăsaseră. Apoi luna dispăru, dealurile şi convoiul se topiră în întunerec. Când trecură peste pod începu să plouă. De partea cealaltă a apei îi aştepta cineva, un om înalt şi subţire, îmbrăcat în uniformă de responsabil-de-tăcere.

— Aţi vânat ceva? îi întrebă cu o voce blândă care nu izbuti

să o înspăimânte pe Renée. Intâlnirea aceasta era încheierea catastrofei. Responsabilul tăcea, amenințător. Radu-Negru își desprinse sacul din spate și-l așeză într'o parte, lângă marginea podului, apoi întinse mâna către ciomagul pe care Renée își susținea desaga pe umăr. Ea înțelese. Poate că totusi mai putea fi o salvare. Insă responsabilul înțelesese și el. «Nu te grăbi, spuse, cu aceeași voce blândă care părea neadevărată. Nu vreau să vă fac niciun rău. Ați fost în sat?» întrebă, adresându-se lui Radu-Negru.

— Da, răspunse Renée care-l recunoscuse. Puse în această silabă tot universul ei minuscul care, în clipa aceea, se lumină pe dinăuntru. Ar fi îngenunchiat în fața lui, însă gestul acesta nu avea pentru ea niciun fel de semnificație. Omul o privi și-i surâse. Era acum atât de aproape de ei, încât răsuflările lor aburinde se amestecau, In mâna stângă ținea o carte, cu dreapta își puse după gât o panglică latâ de coloare deschisă, apoi tăie aerul în lung și în lat cu două degete împreunate, casi cum ar fi vrut să-și facă drum către cer. Spuse: «Veți fi bărbat și soție, după legea Domnului nostru Iisus Christos. In numele Tatălui...»

Ploua tot mai tare. Preotul recita încet cuvintele milenare. Renée plângea rezemată de Radu-Negru. Își scosese pantofii, își sprijinise fruntea de inima lui și plângea cu o bucurie pe care n'o cunoscuse niciodată, în timp ce mâna lui o bătea pe spate, ca să o încălzească și să o calmeze. Vocea preotului continua să-i apropie: «...al Fiului și-al Sfântului Duh. Amin».

Radu-Negru o ridică în brațe. Preotul, urmându-i cu sacii lor în mâna către rulota care-i aștepta în convoiul adormit, le spuse cu o voce blândă și egală, care continua parcă să recite cuvintele din carte:

— Mâine plecăm mai departe.

Ion Pârvulescu

SARBA DOMINICANILOR AJUNSI DIN URMA

o, frați ai mei rămași ai nopților cu dude, eu vă știu din
cele mai negre nopți, o vechi păduri uitate 'n visul getic
Avesaloame, tu mai tânăr ca oricând, Avesaloame
zadarnic detracatele cuvinte vin și te cuprind
cum boierești le familii sting
în vinul negru al vechilor oglinzi de pâclă și delir
funinginea porumbului și țara la tractir —

cu ce să fim noi vinovați
cuvintele din gură'n gură de s'au fost luat,
atâta dimineață,
atâta bucurie,
ca stâna lumii strămutată într'o prostire albă de Mavrocordat:

căci în acea grădină eu știu că vișinii s'au scuturat
și inima scumpă a Mamei cum s'a mai întunecat
deodată,
cum apele mă duc și eu mă duc pe ape —
zadarnic, zadarnic strigă Cucoșii pe
crestele ființei,
încet Occidentul lumii se dă spre beznile stângii —

miserere nobis, Christe —
Salve Regina Mundi, praeclara, Maria
Stella Atlantidae, una cu Durga și Venus preacurată a
zăpezilor și ierbii necuprinse de flacări sub gura
dorinții, mult împlinito, Tu

prezentă nouă ca un viitor de aur ce din norduri pogoară
pe-a Dragostelor biruitoare și dement bucurată scară,

la gura de sânge gâlgâitoare a Mielului nevinovat,
păzită gură sfântă de Cățelul ajungător din urmă
al bestiilor trădătoare ce s'au născut din Curvă —
vom defila cântând peste mocirla hoiturilor voastre negre.

Emil Turdeanu

OAMENI SI CARTI DE ALTADATA *

1. Un liturghier copiat la Zograf pentru Mitropolitul Teofan al Moldovei, la anul 1532

(Biblioteca Publică, Leningrad).

Legăturile românești cu mănăstirea Zograf dela Muntele Athos împlineau o tradiție bogată pe timpul lui Petru Rareș. Chiar dacă începutul acestor legături nu coboară până la Alexandru cel Bun — cum s'a spus (1) — prestigiul lor nu apare mai scăzut când ne gândim la sufletul cald și plin de evlavie cu care le-a cultivat Ștefan cel Mare. Grija de a sădi în chinovia athonită a sfântului Gheorghe mărturia unui gând pios se strecoară în tot lungul grelei și fericitei lui domnii. Ea răsare în ornamentele unui *Apostol* trimis mănăstirii la 1463; ea crește în importanta subvenție de bani, anuală, acordată obștei de călugări la 1466 și sporită la 1471; ea se luminează în darul unei icoane a sfântului Gheorghe și în zelul cu care s'a caligrafiat un manuscris cu *Cuvinte pustnicești*, amândouă din 1475,

---

(*) Alte capitole din acest ciclu au apărut în *Caete de Dor*, 4, 1951, p. 20-24 și în *Buletinul Bibliotecii Române*, Freiburg i. Br., I, 1953, p. 59-62 și II, 1954, p. 39-56: cf. și *Revue des Etudes roumaines*, III-IV, 1955-1956, p. 248.

(1) Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, ed. II, Buc., 1937, p. 39. Hrisovul lui Alexandru cel Bun din anul 1429, la care se face aluzie și care e reprodus în copie fotografică la p. 35, nu este un act de danie mănăstirii Zograf, ci e documentul cunoscut de mult prin care Domnul dăruește soției sale Marina mănăstirea Vișnevăț de dincolo de Prut, numită mai târziu, după primul său egumen, Chiprian, mănăstirea Chipriana, și alte moșii. Acest act a fost semnalat și de Victor Langlois, *Le Mont Athos et ses monastères*, Paris, 1866, p. 91-92, și publicat în cele din urmă de Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 248-253. Dar se cunoaște acum o danie la Zograf făcută la 1442, de Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun: cf. P. P. Panaitescu, în volumul colectiv *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Buc., 1957, p. 457-458.

precum şi în ofranda unui frumos *Tetraevanghel*, din 1492; ea se înalţă în gestul lui Ştefan de a închina, la 1500, sfântului Gheorghe, la hramul său dela Muntele Athos, un steag de oaste şi un prapur bisericesc; în sfârşit, ea capătă o strălucire deplină în schimbul de manuscrise care se vede că se făcea între cele două centre de viaţă ortodoxă, pe la sfârşitul acestei domnii: la 1502 Stefan pune să se lucreze pentru Zograf un *Tetraevanghel* cu splendide miniaturi, iar la 1503 se scrie la mănăstirea din Muntele Athos, pentru mitropolitul Gheorghe al Sucevei, un sbornic cu *Comentarii la Cartea lui Iov.* (2) (2). Tot cu bani româneşti se făcea şi reparaţia şi lărgirea clădirilor dela sfântul lăcaş. Dacă Ştefan este ctitorul unui turn de veghe şi al trapezăriei, (3) fiul său, Bogdan-Vlad, a dat banii cuveniţi pentru a se construi, la 1517, un turn al arsanalei. (4) Dar, în afară de această operă de pietate unde — ca şi la alte ctitorii şi lucrări somptuare — Bogdan-Vlad desăvârşeşte doar munca începută de gloriosul său părinte, nu găsim, la urmaşii lui Ştefan, nicio preocupare pentru altarul sfântului Gheorghe dela Muntele Athos. Intr'o vreme când raza binefacerilor româneşti pătrunde în tot mai multe mănăstiri din Peninsula Balcanică şi mai cu seamă dela Athos, se putea ca tocmai Zografuł să cadă în uitare? Golul ştirilor documentare despre cursul neîncetat al daniilor româneşti spre Zograf îl umplu, cel puţin pentru epoca celor două domnii ale lui Petru Rareş, câteva fapte de care istoricii nu au ţinut seama până acum.

Voi reaminti, mai întâi, o mărturie pe care am scos-o din uitarea documentelor, altădată. Intr'un epistolar descoperit la mănăstirea Slepče, din Macedonia, sunt reproduse, pe lângă un formular de scrisoare către Domnii Ţării Româneşti, şi titlul şi încheierea unui hrisov dat de Petru Rareş egumenului Teodosie dela Zograf. (5) Ce

(2) Ne-am ocupat de toate în studiul nostru din *Revue des Etudes roumaines*, V-VI, 1957-1958, p. 21-66, cu două reproduceri în culori din Tetraevanghelul dăruit mănăstirii Zograf la 1502.

(3) N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu ţerile române*, în *Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice*, s. II, t. XXXVI, Buc., 1914, p. 467.

(4) Marcu Beza, *op. cit.*, p. 36 (fotografia inscripţiei).

(5) Jov. Radonić, *Epistolar manastira Prodoma (Slepče) iz XVI veka*, în *Spomenik srpske kraljevske Akademije*, XLIX, 1910, p. 63, şi lucrarea noastră, *Din vechile schimburi culturale dintre Români şi Jugoslavi*, în *Cercetări Literare*, III, 1939, p. 160.

va fi conţinut hrisovul, nu mai putem şti. Dar, ţinând seamă de ce se scria în sutele de hrisoave date de domnii noştri mănăstirilor ortodoxe de pretutindeni — afară de Rusia — putem vedea şi în această urmă dovada unor ofrande ale Domnului moldovean. Şi la Zograf, unde se păstra mai vie ca oriunde în străini amintirea lui Ştefan Voevod, ca şi pretutindeni unde trăia exemplul de generozitate al lui Neagoe Basarab, Petru Rareş cu Doamna Elena s'au simţit datori să urmeze tradiţia de binefaceri a marilor lor părinţi şi rude. Astfel, legătura Moldovenilor cu mănăstirea Zograf n'a contenit pe timpul lui Rareş, ci dimpotrivă. Daruri se vor fi trimis destul de multe, călugări cutreierau drumurile din Moldova la Athos şi înapoi, manuscrise treceau dintr'o parte într'alta în desaga lor de pelerini.

Despre un atare schimb de vizitatori şi de opere cu mănăstirea Zograf aduce mărturie un manuscris, deosebit de interesant nu numai prin conţinutul lui, ci şi prin soarta pe care a avut-o. E un Liturghier (6) pe pergament, cu 154 de foi in-8, cu caractere semiunciale de mărime mijlocie, legat în piele. Despre împrejurările întocmirii lui ne lămureşte o notiţă slavonă dela f. 107 v.:

> *Din porunca şi cu darul preasfinţitului mitropolit al oraşului păzit de Dumnezeu, Suceava, şi al întregii Moldovalahii, kir Teofan, s'a scris această* Liturghie *în anul 7040 (—1532), cu mâna păcătosului între oameni şi a celui din urmă dintre călugari, Varlaam Demesticul. Şi s'a mântuit cu scrisul în mănăstirea Zograf, cea dela Sfântul Munte, (în) luna Februarie 24 zile, domnind Petru Voevod.*

Teofan se ridicase de curând în scaunul metropolitan al Moldovei, venind dela episcopia Rădăuţilor. Va fi fost un păstor bun, căci stăpânirea lui duhovnicească s'a întins până dincoace de prima

(6) Descris şi studiat din punct de vedere al limbii de Arh. Boris Plotnikov, *Srednebolgarskij Služebnik 1532 goda. Opyt paleografikoglottologičeskago izslědovanija*, extras din *Filologičeskija Zapiski*, Voronez, 1880, 53 p.: cf. şi îndreptările lui A. Sobolevskij, în *Russkij Filologičeskij Věstnik*, Varşovia, V, 1881, p. 219-223. Descris din nou de I. Ja. Porfir'ev, *Opisanie rukopisej Soloveckago monastynja nahodjaščihsja v bibliotekě Kazanskoj Duhovnoj Akademii*, t. III, 1, Kazan, 1898, p. 35-44, şi de P. A. Syrku, *Liturgičeskie trudy patriarha Evthimija Ternovskago*, St. P., 1890, p. XXVI-FXXXVII. Câteva note, după Syrku, şi la Emil Kałużniacki, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius*, Viena, 1901, p. CXX.

domnie a lui Petru Rareş. Se cunosc dela el nişte danii făcute mănăstirii Voroneţ. (7) Scribul dela Zograf, care copiază din porunca şi cu cheltuiala lui *Liturghierul*, însemnând şi numele voievodului din Moldova, va fi fost şi el tot Moldovean. Am amintit mai sus cum, cu vreo treizeci de ani mai nainte, adică la 1503, un oarecare Visarion, «ucenic al lui Teoctist mitropolitul Sucevei» — deci, acesta, de sigur un Moldovean — copia tot la Zograf, din porunca mitropolitului Gheorghe, urmaşul lui Teoctist, un manuscris cu *Comentarii la Cartea lui Iov*. Se vede din cele două exemple că prelaţii noştri dela Suceava nu lăsau fără folos pentru ei şi pentru Biserică faptul că numeroşi călugări moldoveni se duceau la izvoarele de învăţătură ale Muntelui Athos. In bogatele biblioteci ale Sfântului Munte, unde se găseau din veacuri mai bune vechi traduceri făcute din greceşte de călugări sârbi şi bulgari, şi unde alţi călugări slavi continuau să traducă textele de edificare morală, pelerinii moldoveni descopereau numeroase scrieri necunoscute în mănăstirile lor de plecare. Se aşezau atunci să le copieze, uneori după îndemnuri primite de acasă dela însuşi mitropolitul, alteori din proprie pornire, şi astfel, la întoarcere, aduceau şi pentru ceilalţi fraţi, un dar din fericita lor călătorie. Pentru istoria literaturii noastre religioase, această migraţie de texte, care n'a fost numai spre ţările noastre ci, prin ofrandele de manuscrise, mergea şi dela noi spre altarele lumii ortodoxe, este cât se poate de interesantă.

Manuscrisul lui Varlaam — «demestic» însemna îngrijitor al bisericii şi cântăreţ în strană la sfintele slujbe — a rămas în Moldova vreo douăsute de ani. Pe la 1728, cineva a înşirat pe dosul primei sale scoarţe inventarul averii foarte modeste a unei mănăstiri, pe care urmează să o identificăm. (8) Invăţatul rus, de origină română,

(7) N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, ed. II, vol. I, Buc., 1929, p. 110.

(8) P. A. Syrku, *op. cit.* p. XXIX: Izvod de odăjdiile bisericii, să s(e) ştie: a mănăstir(ii) *Tisii*, ce s'au dat l(eat) 7236 (—1728), a-p(rilie) 1. — 1 Terfuiu nou; 1 Leturghie noă; 1 Leturghie de arhereu scris(ă) pe piele; 1 Ivanghelie veche sîrbască, cu mâna; 1 Pracsis vech(iu) tiparnic sîrbascu, bu (n?); 1 Pravil(ă) mare; 1 gum(ătati) tâlcu de leturghie românescu tiparnic; 1 Psaltir(e) 1 veche tiparnică sîrbască; 1 Molebnic časlov mare; 1 Osmoglanic vech(iu) tari. N'ar(e) molitvă nice . . .; 1 felon urşiniv roş; 1 stihar aclaz albastru cam vech(iu); 1 potir di cos(i)tor poleit. Cu discos, cu zvezde, cu lingur(ă) cos(i)tor».

P. A. Syrku, dela care împrumut aceste ştiri, a citit numele mănăstirii «Tisii» şi a bănuit, nu fără şovăieli, că ar fi vorba de mănăstirea Tismana. Presupunerea lui e greu de reţinut, mai întâi fiindcă ar introduce în viata manuscrisului un ocol prin Ţara Românească necunoscut prin alte elemente, apoi şi fiindcă lista odoarelor e prea săracă faţă de tezaurul acestei vestite ctitorii oltene. Dintr'o altă inscripţie, dela f. 67 v., nu s'au putut descifra decât cuvintele «(s)fânta mănăstir(e) Tisa să fie poman(ă) şi cini..» Ar fi de bănuit că lipseşte dela începutul notiţei formula tipică: [«Această sfântă carte ce se chiamă *Liturghier* s'a dat la...»]; iar dacă ultimul cuvânt a fost transcris exact, el ne arată, prin fonetismul său moldovenesc *(cini)* (9), că mănăstirea cu numele neînţeles trebue să o căutăm tot în Moldova sau prin locurile megieşe. In alte însemnări, numele mănăstirii a fost şters, ceea ce pare să arate că manuscrisul a fost înstrăinat de biblioteca sa fie prin mijloace suspecte, fie odată cu desfiinţarea bibliotecii.

Care poate fi această mănăstire pe care nimeni nu a identificat-o până acum? Cred că nu poate fi vorba decât de mănăstirea *Tisău*, din părţile Buzăului, cunoscută pe vremea lui Mircea Ciobanul (10) şi risipită apoi, ca multe alte lăcaşuri şubrede, fără urmă. Luat dela Tisău poate pe când mănăstirea începea să se pustiască, manuscrisul a cutreierat apoi, în mâinile unui Român, prin Galiţia, şi a primit câteva jocuri de condei într'o limbă polonă stricată şi, odată, chiar în limba română cu caractere latine. Dus astfel, de oameni tot mai străini, tot mai departe, manuscrisul a ajuns cu vremea tocmai în biblioteca unei vestite mănăstiri din insulele Solovki, pe lacul Ladoga, în Nordul Rusiei. De acolo a intrat mai întâi în colecţia Academiei Teologice din Kazan (pe Volga), apoi, după revoluţia comunistă, a fost transferat cu toată colecţia acestei Academii, în Biblioteca Publică din Leningrad.

Cuprinsul Liturghierului e deosebit de preţios pentru istoria literaturii noastre bisericeşti din perioada slavonă, căci prin el au pătruns în Moldova o seamă de slujbe şi de rugăciuni în redacţiunea revăzută şi îndreptată de vestitul patriarh bulgar Eftimie, la sfâr-

(9) Tot moldovenească este şi inscripţia din nota precedentă.

(10) Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea 1, ed. IV, Buc., 1943, p. 221.

situl secolului al XIV-lea. Despre ele, am vorbit pe larg într'o altă lucrare. (11).

2. Tetraevanghelul "sărmanului popa Simeon" din satul Frăţâneşti, 1532

(Biblioteca Patriarhiei, Ierusalim).

Deşi nu aduce o mărturie despre legăturile lui Petru Rareş cu Patriarhia dela Ierusalim, unde n'a ajuns decât târziu, poate pe la începutul secolului al XVII-lea, manuscrisul de care ne ocupăm pune totuşi o problemă: a străbătut mila lui Petru Rareş şi la Sfântul Mormânt?

Dintr'o afirmaţie a lui Marcu Beza, care a cules din Răsăritul ortodox atâtea documente importante pentru arta şi istoria românească, s'ar părea că Domnii Moldovei şi-au sădit binefacerile la Sfântul Mormânt chiar din secolul al XV-lea: «Ştefan al Moldovei (...) la 1446 trece Sfântului Mormânt mănăstirea Pobrata, danie întărită mai târziu şi de Petru Voevod» (1); «la dania mănăstirii Pobrata Petru Rareş adăogase moşia Dobruşa, cum arată hrisovul sârbesc din 1527». (2) Dacă această afirmaţie ar fi exactă, ea ar coborî departe în vreme obiceiul închinărilor de mănăstiri moldoveneşti la vestitele altare ale Orientului creştin şi ar stabili cea mai veche legătură ce se cunoaşte până acum cu Sfântul Mormânt. (3) Dar Marcu Beza nu aduce nicio dovadă, nicio referinţă, în sprijinul afirmaţiei sale, iar din hrisoavele care s'au publicat nu se vede că ar fi existat nici obiceiul închinărilor, nici vreo excepţie în acest sens cu mănăstirea Pobrata.

Ce spune totuşi documentul din 1527? El a fost emis la 16 Apri-

(11) *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947, p. 131-133.

(1) Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul* ortodox, p. 22,

(2) *Ibidem*, p. 24.

(3) Vezi schiţa acestor legături, care încep cu Neagoe Basarab, la Marcu Beza, *op. cit.*, p. 20-32 şi 103-116, şi la N. Iorga, *Ceva din legăturile domniilor romaneşti cu Ierusalimul*, în Academia Română, *Memoriile seçtiunii istorice*, s. III, t. XIII, 1932, p. 109-129.

lie, iar din lectura lui — după fac-simil (4) — reiese numai că la această dată Petru Rareş dărueşte mănăstirii Pobrata, pe care, spune el, «*am zidit-o şi am împodobit-o şi am terminat-o şi am miluit-o cu sate şi cu metohuri*», «în însăşi ziua sfinţirii bisericii», satul Dobruşa din ţinutul Soroca. Urmează hotarele, credinţa boierilor numiţi pe rând, blestemul de întărire. Despre închinare, niciun cuvânt. Prin urmare, ea n'a existat.

Documentul este totuşi important, dar din alt punct de vedere: el ne arată că abia la patru luni după urcarea sa pe tron, Petru Rareş vorbeşte despre Pobrata ca despre o ctitorie complet restaurată, înfrumuseţată şi sfinţită din nou. Totuşi, pisania bisericii spune că lucrările s'au făcut în «al patrulea an al domniei», fiind terminate în Octombrie 1530. (5) Cum să împăcăm aceste date, la fel de autentice? Răspunsul ni-l dă Grigorie Ureche şi, deocamdată, trebue să ne mulţumim cu el. Iată ce scrie cronicarul, la sfârşitul povestirii sale despre expediţia moldovenească în contra Săcuilor, la 1528: «Pre aceea vreme *au urzit* Pettru Voda mănăstirea Pobrata *şi au zidit-o până la jumătate*». (6) In tot cazul, documentul descoperit la Ierusalim nu arată nicidecum că Pobrata şi moşia ei Dobruşa ar fi fost închinată la 1527 Sfântului Mormânt.

Interes deosebit pentru legăturile noastre cu Locurile Sfinte au însă alte ştiri, scoase la lumină tot de cercetările lui Marcu Beza. Astfel, aflăm că la 1530 se găsea în fruntea mănăstirii dela Muntele Sinai, ca egumen, Ioachim Vlahul, (7) care după nume pare să fi fost Român. La 1533, el face o călătorie la mănăstirea Sfântul Sava de lângă Ierusalim. Din însemnarea pe care o pune pe o carte a acestei mănăstiri, (8) se vede că şi Sfântul Sava datora măcar o par-

(4) Marcu Beza, *op. cit.*, p. 25. Un suret al acestui hrisov, o planşe fotografică şi două copii de mână se află la Academia Română: cf. Mihai Costăchescu, *Documentele moldoveneşti dela Ştefăniţă-Voevod (1517-1527)*, Iaşi, 1943, p. 144, 147

(5) G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, Buc., 1928, p. 19 şi fig. 10.

(6) Grigorie Ureche-Simion Dascălul, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. C. Giurescu, Buc., 1916, p. 134.

(7) Marcu Beza, *op. cit.*, p. 8.

(8) *Ibidem*, p. 16.

te din faza contemporană a existenţei sale ajutoarelor din ţările române.

In arhiva Patriarhiei dela Ierusalim se păstrează mai multe manuscrise, mărturii ale legăturilor de altă dată cu principatele dunărene. Marcu Beza semnalează şase «evangheliare» slave luate dela noi. (9) Dintr'o descriere rusească mai veche, (10) cunoaştem patru manuscrise de origine românească în aceeaşi arhivă şi trei în biserica mănăstirii Sfântul Avramie; acestea din urmă au trecut cu timpul tot în stăpânirea Patriarhiei. Ele întregesc dovezile hrisoavelor cu câteva icoane vii din lumea preocupărilor de altă dată.

Iată, un Tetraevanghel din anul 1532. (11) Are 325 foi, de 31x20. cm. Textul însuşi are 21,6x13,6 cm., literele fiind înalte de 0,5 cm. Scrisul uncial se deosebeşte, chiar în ochii cercetătorului străin, (12) prin «tipul său moldovenesc», adică prin mărimea, frumuseţea şi regularitatea sa. Redacţiunea e «moldavo-bulgară», iar hârtia, după aprecierea informatorului nostru, ar fi «din fabricile poloneze dela începutul secolului al XVI-lea». Inaintea fiecărei evanghelii se citeşte câte o prefaţă de arhiepiscopul Theofilact al Bulgariei. După textul celor patru scripturi sfinte urmează indicaţiile tipiconale, despre felul cum trebue utilizat volumul la slujba diferitelor zile de lucru şi sărbători ale anului.

Insemnări presărate ici şi colo pe foile manuscrisului, «foarte interesante», vorbesc despre evenimente şi oameni din Peninsula Balcanică. Din păcate, nu s'au publicat decât cele privitoare la viaţa manuscrisului însuşi. Astfel, una despre cei ce s'au ostenit să-l copieze (f. 323) (13):

---

(9) Şi câteva greceşti: *ibidem*, p. 24-25, 29-30, 113.114.

(10) Vl. Rozov, *Bolgarskija rukopisi Ierusalinma i Sinaja*, în revista *Minalo*, Sofia, III, 1914, fasc. 9, p. 16-37.

(11) Descris de N. Krasnosel'cev, *Slavjanskija rukupisi Patriarsej biblioteki v Ierusalime*, retipărire din ziarul *Pravoslavnyj Sobesednik*, no 12, Kazan, 1888, p. 8-9, şi de Vl. Rozov, *op. cit.*, p. 30-31.

(12) Vl. Rozov, *art. citat*, p. 30.

(13) Această inscripţie slavonească o dă numai N. Krasnosel'cev, *op. cit.*, p. 8.

«Dela Matei sfântul evanghelist până la Luca, 21 de capete, a scris robul lui Dumnezeu Ivanco diacul, iar de acolo până aici a scris sărmanul popa (ckaanyi pop) *Simeon din Frăţâneşti. Sfinţi părinţi şi fraţi, iertaţi-ne pe noi păcătoşii pisari, iar pe voi Domnul vă va ierta şi vă va milui în ziua înfricoşatei judecăţi a lui Hristos, amin.*

Altă însemnare precizează anul apariţiei:

«Sărmanul popa Simeon am scris în anul 7040 (—1532). luna Decembrie 11».

Dacă potrivirea numelui şi a meseriei nu ne înşală, diacul Ivanco poate fi identificat. El ar fi proprietarul unei părţi din satul Vlădeştii de pe Şomuz, din judeţul Baia. Dintr'un document de mai târziu (14) reiese că a suferit, în zilele lui Ştefăniţă Vodă, anumite asupriri din partea vistiernicului Toader, pentru a-i vinde partea sa din satul numit mai sus. Despre popa Simeon şi despre satul său Frăţâneşti, nu am găsit, până acum, alte ştiri.

Pela 1629, manuscrisul se găsea în mâinile unui ieromonah dela mănăstirea Sucevita, după cum ne spune o însemnare slavonă cu urme de limbă ucraineană:

«Dacă cineva ar încerca se ia prin oarecare înşelăciune acest Tetraevanghel, *să fie blestemat în vecii vecilor amin şi de noi, păcătosul ieromonah Partenie din Bogdania, dela mănăstirea Sucevita; în anul 7137 (—1629), luna August 4».*

Partenie era de naştere Rutean, de dincolo de Nistru. A îmbrăcat rasa în Moldova, la Sucevita, unde i s'a zis «Rusul», ceeace dovedeşte — dacă mai trebue dovedit — că cea mai mare parte a călugărilor din această mănăstire erau Români. (15). Pela 1623, Partenie Rusul cu alţi monahi din Moldova apucă drumul greu al hagialacului la Sfântul Mormânt, unde zăbovi câtăva vreme, poate la

---

(14) Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 223-224.

(15) Numărul călugărilor ucraineni dela Sucevita va creşte însă după ce, la 1648, Maria Potocki — una din fetele lui Ieremia Movilă — pune bogata ctitorie a părinţilor săi sub administraţia unei vestite mănăstiri din Galiţia ucraineană, numită Schitul Mare.: cf. P. P. Panaitescu, *Fundaţiuni religioase româneşti în Galiţia*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, XXII, 1929, p. 18.

Singurul manuscris întocmit la Bistriţa, *Pomelnicul*, nu prezintă un interes literar, iar vechea părere că chiar Cronica lui Ştefan cel Mare s'ar fi scris în această obşte, este astăzi părăsită de toţi cercetătorii. Spre mirare şi mai mare, vedem că *Pomelnicul* Bistriţei menţionează, pentru priceperea şi zelul lor, trei scribi din alte mănăstiri — doi dela Neamţu, unul dela Putna — dar nu socoteşte de cuviinţă să pomenească alături de ei niciun «scriitor» din obştea Bistriţei (1).

Nu trebue totuşi să pierdem din vedere, în judecarea unor stări atât de îndepărtate, că din primii săi ani mănăstirea trebue să fi avut o sumară bibliotecă pentru nevoile cultului; alte codice se vor fi adaos, pe încetul; din toate, sutele de ani şi nenumăratele necazuri ale ţării şi-au făcut partea de pierderi şi de distrugeri. Documentar, primul manuscris care ştim că s'a întocmit la Bistriţa — afară de *Pomelnic*, bine înţeles — este un sbornic din anul 1537, cu un mănunchi de cărţi din *Vechiul Testament*. Manuscrisul (2) cuprinde: 5 Cărţi ale lui Moise, Cartea lui Isus Navi, Cartea judecătorilor israiliteni, Cartea lui Ruth şi 4 Cărţi ale Regilor. E scris pe hârtie, cu semiunciale, are formatul in-4°., cu 278 de foi. Pe ultima pagină sunt datele lui biografice:

> *In zilele piosului şi iubitorului de Hristos Domn Ioan Petru voievod, s'a scris această carte şi s'a terminat în anul 7045 (—1537). Şi a scris monahul Ioan dela Bistriţa şi s'a terminat în ziua sfântului proroc Ilie.*

Copistul Ioan nu ne este cunoscut din alte lucrări. El se pricepea să scrie, pe o pagină liberă, şi câteva cuvinte greceşti. Manuscrisul lui n'a întârziat prea multă vreme în mâinile călugarilor dela Bistriţa. La 1550 el trecea, pe bani, în altă stăpânire:

> *In anul 7058 (—1550), luna August, pe timpul piosului Domn Ioan* [şters] *voievod, a plătit această carte*

1) Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistriţa*, Buc., 1941, p. 32, 54 şi 91 (Gavril dela Neamţu), 52 şi 88 (Teodor Marişescul dela Neamţu), 55 şi 91 (Paladie dela Putna).

(2) Descris de Al. Vostokov, *Opisanie russkih i slovenskih rukopisej Rumjancovskago Muzeuma*, St. P., 1842, p. 33-34. O pagină, înfăţişând începutul Leviticului, e reprodusă de E. Kaluzniacki si A. Sobolevskij, *Al 'bom snimkov s kirillovskih rukopisej rumynskago proishozdenija*, St. P., 1916, pl. 121.

mănăstirea Arhanghelului Mihail. Amănuntele acestea ni le spune chiar el, pe o foaie a unui *Octoih* slavon, copiat tot în Moldova, în secolul al XVI-lea, şi păstrat în aceeaşi bibliotecă a Patriarhiei: (16).

> *«In anul 7131 (—1623), luna August, zi întâi, iată că eu smeritul eromonah Partenie Rusul (scris aşa în însemnarea slavonească:* Rusul), *din ţara rusească, dar cu naşterea călugărească din Bogdania, dela mănăstirea Sucevita, am venit aici cu călugări din Bogdania».*

Se vede astfel chiar din manuscrisele de care se foloseşte pelerinul moldovean pentru a ne da ştiri despre ocolurile vieţii sale, că de multe ori fraţii plecau din mănăstirile noastre ducând cu ei şi câteva cărţi, desfăcute prin ţinta răscumpărătoare de păcate a călătoriei, de blestemul cu care le legase de locul destinaţiei lor, copistul sau ctitorul de altă dată.

O altă notiţă, «aproape contemporană» (17) cu cea din 1629, dar din nefericire nepublicată, spune că *Tetraevanghelul* popii Simeon se dă mănăstirii sârbeşti cu hramul Sf. Arhanghel Mihail din Ierusalim. Aici se găsea la 1624, căci în acest an primeşte rândurile câtorva hagii veniţi dela mănăstirea Rila, din munţii Bulgariei.

3. *Vechiul Testament copiat la Mănăstirea Bistriţa, 1537*

(Muzeul Istoric, Moscova).

Mănăstirea Bistriţa exista de mai bine de un secol şi cu toate acestea, până la Petru Rareş, nicio urmă nu scoate din umbră viaţa ei culturală. Epoca atât de înfloritoare a lui Ştefan a trecut peste această veche ctitorie, necropolă a lui Alexandru cel Bun, sporindu-i bogaţiile scoase din vămi şi din numeroasele moşii, dar fără a isbuti să aprindă şi aici, ca în alte locuri, flacăra năzuinţelor mai înalte.

(16) Vl. Rozov, *art. citat*, p. 32. Semnătura lui Partenie Rusul apare, tot cu data de 1623, şi pe un *Tetraevanghel* sârbesc din secolul al XV-lea. Manuscrisul a primit mai târziu şi câteva ştiri, deosebit de interesante, despre vizita la Sfântul Mormânt a Doamnei Ilinca Cantacuzino şi a fiului său Mihai spătarul, în anul 1680, luna Aprilie. Aceste ştiri şi altele din acelaşi manuscris, le voi comenta, poate, cu altă ocazie.

(17) Vl. Rozov, *art. citat*, p. 31.

numită Palia *monahul Teofilact şi a dat-o pentru rugăciunea şi amintirea lui sfintei mănăstiri a Tazlăului, în zilele prea cuviosului ieromonah Amfilohie egumenul şi a eclesiarhului Ghelasie.*

In locul şters fusese numele unui Domn despre care Biserica nu mai voi să ştie, ca despre unul ce se facuse păgân şi anatema de bună voie: Iliaş Turcitul. Chipul şi numele lui au fost distruse din aproape toate picturile şi inscripţiile care i-ar fi putut păstra amintirea. (3) Mănăstirea Tazlăului dăinui din zilele lui Ştefan cel Mare, care o zidi între 1496-1497, dar rosturi culturale nu i se cunosc. Nici despre Teofilact, donatorul, nici despre Amfilohie, egumenul, nu ştim mai mult.

Copia e făcută în redacţiune medio-bulgară.

După cum remarcă Vostokov, pe alocurea ea omite unele pasagii. Astfel lipsesc cap. XXIV şi începutul cap. XXV din Cartea Facerii, cap. XVIII, XXIV şi începutul cap. XXV din Ieşire, cap. II. 2o până la IV. 8 şi cap. VIII dela r. 6 până la r. 34 din Cartea lui Isus Navi. In alte părţi sunt adăogiri şi pasagii dislocate; astfel, în Levitic cap. XV şi XVI urmează după cap. XVIII. O listă mai amănunţită a acestor particularităţi se găseşte la Vostokov.

Din greşelile de limbă, atât ale copistului cât şi ale donatorului, Vostokov trage concluzia că ei au fost «nu Slavi, ci Români sau Greci». Ei au fost, fără îndoială, Români.

Alt învăţat care a cunoscut şi a utilizat manuscrisul nostru, în Muzeul Rumjancov din Moscova, a fost A. I. Jacimirskij. Lui îi datorăm o serie de informaţii cu privire la familia de texte din care face parte copia monahului Ioan, precum şi câteva excerpte. O traducere integrală a Vechiului Testament, din greceşte, s'a făcut în Bulgaria, poate în secolul al XIV-lea. (4) După această traducere s'au scos diferite copii parţiale. O astfel de copie s'a răsfrânt într'un manuscris dela mănăstirea Neamţu, din secolul al XV-lea, pe care Jacimirskij îl atribue vestitului caligraf Gavril dela mănăstirea

(3) Vezi un alt exemplu în *Oameni şi cărţi de altădată*, în *Buletinul Bibliotecii române*, Freiburg i. Br., II, 1954, extras p. 12-13.

(4) A. I. Jacimirskij, *Grigorij Camblak*, St. P., 1904, p. 345; Émile Turdeanu, *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, p. 47.

Neamţu, din al doilea sfert al secolului al XV-ea. (5) Manuscrisul se păstrează acum la Academia Română, fondul slav nr. 85, (6) şi cupride exact aceleaşi cărţi, pe care le cuprinde şi copia bistriţeană. Ceea ce pare a dovedi că monahul Ioan a avut sub ochi chiar textul lui Gavril, pe care l-a utilizat la mănăstirea Neamţu sau l-a împrumutat de acolo. După părerea lui Jacimirskij, aceeaşi veche traducere bulgară din care decurge codicele lui Gavril şi copia sa bistriţeană, stă la baza altor două manuscrise moldoveneşti, care însă au reprodus din fondul primitiv câte un ciclu diferit de texte. Aceastea sunt: codicele întocmit de monahul Ghervasie la mănăstirea Neamţu, în 1475, (7) şi miscelaneul din B. A. R. nr. 171, descoperit tot la mănăstirea Bistriţa, unde a fost dăruit la 1607 de pitarul Dimitrie. (8).

Din copia bistriţeană dela 1537, Jacimirskij a publicat (9) următoarele fragmente: *Cartea întâia a lui Moise: Facerea; Cartea a doua a lui Moise: Ieşirea; Cartea judecătorilor israiliteni; Cartea lui Ruth; Cartea întâia a Regilor; Cartea a treia a Regilor.*

Aceste excerpte aduc o contribuţie importantă la chrestomaţia textelor copiate în ţările române dealungul epocei de supremaţie a culturii slave.

◆

Anii mănăstirii Bistriţa se scurgeau astfel, bogaţi în roadele averilor pământeşti, săraci în osteneli culturale, când în 1538, o în-

(5) A. I. Jacimirskij, *Slavjankija i russkija rukopisi rumynskih bibliotek*, St. P., 1905, p. 621-623.

(6) Cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. P. R.* I, Buc., 1959, p. 110.

(7) A. I. Jacimirskij, *Grigorij Camblak*, p. 345; *Slavjanskija i russkija rukopisi*, p. 64-65, 253, 691; Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, extras din *Cercetări Literare*, V, 1943, p. 129-131. Conţine profeţiile lui Ieremia, Ioil, Amos, Obadia, Iona, Miveia, Naum, Avacum, Iezechiel, Isaia, Zaharia, Pildele lui Solomon, Cântarea Cântărilor, Inţelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah şi Patimile lui Iov.

(8) A. I. Jacimirskij, *Slavjanskija russkija rukopisi*, p. 62-66; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, I, p. 256-258. Conţine: cele patru cărţi ale Regilor, Pildele lui Solomon, Cântarea Cântărilor, Inţelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah, Cartea lui Iov, Vedenia prooroculuı Isaia (apocrif), fragment despre patimile Domnului, etc.

(9) A. I. Jacimirskij, *Iz istorii slavjanskoj pis'mennosti v Moldavii i Valahii XV-XVII vv.*, în *Pamjatniki drevnej pis'mennosti i iskusstva*, CLXII, St. P., 1906, p. 3-13.

tâmplare veni să la dea un curs nou. Era pe la mijlocul lunei Septembrie. Petru Rareş, părăsit de aproape toţi boierii săi în faţa armatei cu care Soliman, Sultanul năpădise Moldova, caută scăpare în goana calului spre cetatea Hotinului. Dar porţile cetăţii nu i se deschid. Atunci porneşte furtunatec spre munţi, rătăcind câteva zile, cu o mână de însoţitori, pe drumurile mai ferite dela marginea Moldovei. Astfel ajunge într'o seară, obosit, la mănăstirea Bistriţa. Sguduitoarea scenă care s'a petrecut acolo ne-a povestit-o eroul însuşi, câţiva ani mai târziu, într'un privilegiu acordat mănăstirii:... «Şi intrând în sfânta biserică, am căzut la pământ înaintea sfintelor icoane şi mult am plâns; de asemeni egumenul şi tot soborul plângea împreună cu mine, cu lacrămi fierbinţi. Şi am dat făgăduinţă lui Dumnezeu şi Prea Curatei Maicei Lui, că de mă voi întoarce iarăşi la scaunul meu cu bine şi biruitor, atunci din temelie voi înnoi sfânta mănăstire a Adormirii Prea Curatei Fecioare. Iar părinţii încă au înmulţit ruga către Dumnezeu, dând laude şi făcând denie pentru mine. Şi dându-le sărutare am zis: «Părinţi sfinţi, rugaţi pe Dumnezeu şi mă iertaţi!» Şi m'am despărţit de dânşii şi m'am dus prin locuri pustii . . .» Mai multe cronici au povestit, în amănunte dramatice, peripeţiile acestei goane din calea urmăritorilor. Când desişul pădurii nu mai putu fi trecut călare, Domnul trebui să străbată tufişul pe jos «gol, rănit la mâini şi desculţ.... pe cărări aspre şi neumblate», spune cu un oarecare retorism, Macarie. (10) După şase zile de rătăcire şi de foame, întâlni nişte pescari din Ţara Săcuilor, care îl însoţiră până la Ciceu. Aci îl aştepta, cu inima strânsă de temeri, Doamna Elena cu toate comorile lor.

La cetatea Ciceiului alergară ca să-şi pună lucrurile mai de preţ la adăpost, când sosi vestea despre marea năvală a Turcilor în ţară, şi călugării dela Homor. Printre alte odoare, dispărute de atunci încoace, aduceau şi vestitul *Tetraevanghel* pe care Ştefan cel Mare îl dăruise mănăstirii la 1473 şi pe care talentatul meşter Nicodim zugrăvise portretul voevodului, în manta de purpură tivită cu hermină, la picioarele Maicii Domnului care ţine Pruncul Sfânt în braţe. O coincidenţă fatidică punea astfel sub ochii fiului pribeag imaginea cea

(10) In redacţia desvoltată a Cronicei sale: Ioan Bogdan, *Letopiseţul lui Azarie*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice*, s. II, t. XXI, 1909, p. 106-107 şi 140.

mai fidelă şi singura pe care o putea purta oriunde, a gloriosului său părinte. După binecuvântarea călugărilor dela Bistriţa, darul pe care i-l făcea întâmplarea, de a găsi în cetate Tetraevanghelul tatălui său, venea ca o binecuvântare părintească. Petru Rareş a simţit tăria acestei legături şi nu s'a mai despărţit de carte. A dus-o cu el la Constantinopol, când i s'a îngăduit să-şi susţină dreptatea în faţa Sultanului, a adus-o cu sine în Moldova, când a apucat a doua domnie. Despre toate aceste întâmplări, peste care pluteşte farmecul minunii, ne vorbeşte notiţa (11) scrisă de un contemporan pe o pagină a Tetraevanghelului, — o adevărată pagină de cronică.

Tetraevanghelul dela Homor a fost redat altarului căruia îl menise ctitorul său, la 1541, pe când era egumen Paisie; tot atunci, potrivit promisiunii din zilele grele, s'au început lucrările pentru înnoirea mănăstirii Bistriţa. Astăzi nu se mai pot deosebi, de sub o altă înnoire făcută de Alexandru Lăpuşneanu, lucrările executate pe timpul lui Rareş. Biserica îşi păstrează însă planul şi dimensiunile aproape identice cu acelea dela Pobrata, precum şi unele detalii de construcţie caracteristice epocii lui Petru Rareş. (12) In mănăstirea astfel ridicată în atenţia voievodului, s'a început apoi o activitate literară din care unele urme mai dăinuesc şi astăzi.

(11) Publicată de Ioan Bogdan, *Evangheliile dela Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice*, s. II, t. XXIX, Buc., 1907, p. 649-650.

(12) G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, p. 120-130.

Mihai Tăcutu

INTUNERIC

In orașul acesta de furnici
astăseară n'am întâlnit pe nimeni:
nici astăzi, nici anul trecut.
Bâjbâi prin colțuri de străzi,
ca păianjenul pe coardele sale,
cu sacul de vise deșert în spinare:
hrana mea nu-i în toate zilele pâine
și vânătoarea mea nu-i totdeauna plimbare.

Glasuri pâsloase ca de om ce se 'nneacă
împung prin pătura care mă 'nfașe.
Ce râuri vor mai fi, ce orașe,
ce inși cu zăbranicul tras pe față?

Doamne, ce demult au murit toți!
Unde mai ești, fratele meu de-altădată?
Cum caut drumul pipăind cu bățul
mereu mă 'mpiedic de mușuroaiele tainelor voastre.

E greu să 'nțeleg și nimeni nu mă 'ndeamnă,
nimeni n' a apucat să-mi spună ce 'nseamnă,
și de-abia m'am deprins că sunt viu.
Dă-mi, Doamne, o mână de ajutor
și 'n dimineața când mă voi tupili
pentru drumurile tale 'nguste de sub pământ
(ce candele le-ai pus tu, ce lumine?)
adu-ți aminte mai înainte,
fă-mă să-mi fie silă de mine.

Virgil Ierunca

INCA ODATA

Spațiu mioritic năpădit de lăcuste
Spre tine privesc pururea în insomnia ceasului rău.
Am unsprezece ochi și unsprezece semne
Pentru deslegarea și desferecarea hotarelor tale ascunse

Și o nestăpânită o extraordinară voință de sbor.

De unde însă vestirea că mai de grabă îți vor călca pragul și plaiul
Negustătorii de vânturi, solii cu solzi, ispitimea
Decât eu fiul tău risipitor plecat prea devreme sau prea târziu
Să citesc în apusul soarelui nedreptatea țărânii tale
Să dau streinului ce nu-i al streinului
Cuvântul de jale, durata de jale, noima de jale,
Să înainte-merg pentru ecou, pentru taină, pentru soroc
Să predic panica sângelui vărsat
De la Nistru pân'la Tisa
Si pân'la marea cea mare de noapte.

Si aici șezum și plânsem încă odată încă o

Numărul chip al vostru, cheie și parte
Numărul, crai-nou, e păcatul a toate și-a tot
Curvirea numărului e acum neînfrânare, alai
E număr fratele, e număr muma, număr e'n foaie verde
Număr e neamul și odăjdiile lui haiducii și sfinții

Dar acest alfabet de moarte ce toacă ziua și noaptea?

Fiecare întâmpină pe oarecarele precum pe sine
Intr'o oglindă de fum cu faţa spre perete
In ţara mea nu mai cresc copaci ci pereţi
Pereţi de neghină, pereţi-pecingine
Pereţi cu flori de mucigai sădite la a treia cântare a cocoşului.

"Căutând în adâncul judecăţilor . . . "

Peste osânda clipei, primenirea vremii
Peste nesaţiul relelor, iniţiative de rouă
Peste zavistia dracilor, răsăritul drepţilor
Şi peste toate legea cea nouă:
a omeni cuvântul.

TEXTE SI DOCUMENTE

SI TU, BRUTUS . . .

Nicolae Labiş, tânăr poet mort în preajma vârstei de 20 de ani, a însemnat fără îndoială cea mai mare speranţă a liricei românesti noi. Format sub actualul regim, el era în plus considerat de comunişti ca cel mai temeinic exemplu al posibilităţilor pe care ei le oferă tinerilor poeţi de a se desvolta şi afirma. Toţi criticii oficiali, dela cei din cadrele intelectuale ale partidului ca O. S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Mihail Petrovanu până la însemnaţi scriitori de ieri deveniţi azi purtători de cuvânt ai tezelor culturii actuale, un G. Călinescu, un Tudor Vianu, un Geo Bogza, au ridicat în slăvi talentul lui Nicolae Labiş, unii neşovăind să vorbească, la moartea lui prematură, chiar de «geniu». De fapt, talentul lui Nicolae Labiş a rezistat chiar la didacticismul de curs seral al «şcolii de creaţie» Mihai Eminescu, al cărei elev a fost, după cum se observă din unicul lui volum publicat în viaţă: *Primele iubiri* (1956) şi din volumul postum *Lupta cu inerţia* (1958). Rămânea de ştiut dacă ortodoxia politică a lui Labiş era atât de deplină pe cât o proclama oficialitatea. Cei care l-au cunoscut pe Labiş mai îndeaproape insistă asupra comportamentelor sale de răzvrătit care se împacă greu cu consemnele dogmatismului oficial şi care îşi caută izvoare de inspiraţie şi modele de viaţă în poeţi cu adevărat revoluţionari ca Essenin sau Rimbaud. Cu toată discreţia din pricina speranţelor puse în el, nu odată partidul a fost silit să-l cheme la ordine. Mai ales că, în ciuda opreliştilor de tot felul, Labiş se îndrepta în literatura română tocmai înspre scriitorii azi interzişi. Se ştia de pildă că descoperise pe E. Lovinescu cu o fervoare de bună seamă condamnabilă într'un regim în care criticul acesta continuă să fie atacat violent şi neîntrerupt. Ecourile răzvrătirii latente a lui Labiş îsi găsesc o bruscă şi semnificativă confirmare. De curând, un personagiu destul de oficial

aducea la Paris — şi pentru aceasta trebuie să-i mulţumim — un poem bineînţeles inedit al lui Labiş, pe care nicio antologie din R. P. R. nu va îndrăzni să-l publice pentru simplul motiv că el constitue o sfidare a liniei partidului comunist în materie de cultură. Poemul, consacrat lui E. Lovinescu, e datat din 1954. Iată-l:

Nicolae Labiş

IN ODAIA LUI E. LOVINESCU

In odaia cu aer nemişcat, cu portrete
Ca suflete întârziate, ai intrat.
Din zodii clare, pendula de pe perete,
Ca o stea,
Uremea de ieri, vremea de azi a sunat.

Biroul e ca o cruce cu trup răspândit
In rădăcinile inimii, in cotoarele cărţilor aurite
Ca fructe aprinse;
Fluidul nu-i istovit.
Işi urcă prin trunchiul tânăr inelele nebănuite.

Lucrurile stau, atinse de-o mână,
Topită în aer,
Crescută, parcă în revedere, senină
Ca o melodie veche pe care interior o repetai.

Fotografiile au conservat trăiri ca fluturi
Prinşi in mişcarea vieţii: parc'ar sbura.
Emoţia ca o primăvară singuratecă o flutură
Umbrită de viaţa ce s'a desfoliat cândva.

Ca un soare îngheţat, masca mortuară
Priveşte împăcată sub noile lumini . . .

Flori albe, subţiri ca o vioară,
Işi ţes culoarea din faptă, pe spini.

Bucureşti, 1954

OAMENI SI SITUATII

LUCIAN BLAGA SI MAREA TRECERE A POEMULUI

Există în destinul lui Lucian Blaga o fereastră de noroc. Atunci când gânditorul se află în impas, el consultă poetul. Şi reciproca e adevărată, cu condiţia însă de a nu pretinde că filosoful face poezie. Există o rigoare a filosofiei lui Blaga în ciuda stilului său plin de podoabe. La o altfel de conlucrare ne gândim. Când Heidegger se înfundă în propriul său gând, el se opreşte şi-şi îndreaptă privirile spre Hölderlin, de pildă. Când Blaga se află într'o situaţie aşişderea, el face saltul în propria lui fiinţă. E vorba de o transcendenţă personală. Odată în impas, Blaga tace. Tăcerea lui e prolog. Pregătire dar şi vestire a poemului său. In felul acesta poemul nu e recurs, ci modalitate nouă de rostire. Trebue observat că nu există în opera lui Blaga epoci de poezie şi epoci de filosofie. Ca la Camil Petrescu, de pildă, care tânăr rânduieşte *Transcedentalia*, iar matur se aşează noocratic lângă Husserl şi lângă sine. Poetul Blaga e paralel cu filosoful tocmai pentrucă el se află într'o mirare permanentă faţă de lume; mirare organizată în sistem, când întrebarea cere rotunjimea coerentă, articulată, a logosului; mirare răsfirată — liber — în spaţiul poemului, atunci când întrebarea se aprinde de propria ei libertate. Şi într'un caz şi în celălalt, avem însă de-a face cu o personalitate interogativă. Ideea de interogaţie a lumii, idee care nu-şi vine'n fire decât atunci când potenţează taina, defineşte — total — pe Lucian Blaga.

Autorul *Laudei Somnului* este prin excelenţă poetul metafizic. Şi este un merit al acelor care, ca Pompiliu Constantinescu, Constantin Fântâneru sau Basil Munteanu, au insistat mult în critica românească spre a atrage atenţia asupra acestui fapt. E. Lovinescu a fost ispitit mai ales de imagismul poetului. G. Călinescu s'a specializat, ca mai totdeauna când e vorba de poezie, în inventarierea temelor, pe care le aşează cât mai disparat spre a întocmi un capitol pitoresc. Cât despre Serban Cioculescu, el a mărturisit că până târziu a rămas străin de esenţele poeziei lui Blaga. Semnificativ e faptul că Cioculescu, unul din primii exegeţi ai lui Arghezi, n'a trecut dintru început pragul poemului lui Blaga. In ce mă priveşte, eu socotesc acest eşec plin de tâlcuri. El s'ar putea să dovedească — dincolo de antenele personale ale criticului pomenit — cât de *altfel* apare Blaga în peisagiul lirismului nostru. Dacă Arghezi s'a impus mai repede criticului, s'ar putea ca acest lucru să se datoreze şi faptului că poezia argheziană are o imensă doză de familiaritate, de imanenţă-la'ndemână. Arghezi operează într'o gospodărie mondenă — în sensul dintâi al cuvântului — adică în lumea de toate zilele, în ogradă şi bătătură. Blaga în schimb, rândueşte diferit: gospodăria lui e cosmică, iar uneltele cu care lucrează sunt metafizice. Arghezi aduce totul în tindă, pe Dumnezeu şi pe diavol. Există în universul lui poetic multă disponibilitate pentru un *ce-o fi o fi* domestic, în care rămâne puţin loc şi pentru mirare şi pentru întrebare. Ne aflăm în faţa unei fiinţe nediferenţiate care se acomodează cu toate şi cu toţi, dintr'un fel de oportunism ontologic. Cuvintele lui sunt potrivite totdeauna în imanent, şi s'ar putea ca acest oportunism să nu fie, până la sfârşit, decât o neputinţă de a defini relaţia şi etică şi metafizică dintre *a fi şi a nu fi*.

Descriind această germinaţie în imanent a universului arghezian, înţelegem poate mai bine apariţia lui Blaga. Blaga se iveşte într'o altă coordonată spirituală. Poezia lui e un receptacol imens al unei transcendenţe care coboară în lume pentru a suci în miracol lumea. La această transcendenţă coborîtoare el participă cu hărnicie şi fală; nu ocoleşte misterul, îi iese în cale, îl întâmpină patetic:

Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină.

Şi pentrucă e tânăr, întâmpinarea e euforică, dionisiacă, nietzscheană, au spus unii— sărbătorească, spunem noi. Părtaş la sărbătoarea

dintâi a creaţiei, Blaga cere Creatorului deslegarea de a juca sub cer, dar şi pe pământ, pe acest pământ în care el pune lumină din lumina de Sus, după ce îşi lipeşte, mai întâi, urechea de el pentru a-i auzi *a inimei bătaie sgomotoasă*. Există în primele poeme ale lui Blaga o sete de dans aproape păgână în preajma stelelor şi a pământului. Această sete va fi temperată cu timpul, nu printr'un proces de îmbătrânire a poetului, ci printr'un spor de înţelegere a tainelor. E marea trecere dela «*Sunt beat de lume şi-s păgân*» la «*Tristeţea metafizica*» a acelui care, mistuit de întrebare, începe să înţeleagă alte ritmuri, altă poveste existenţială. E ciclul de biografie copleşită din *Lauda Somnului* unde poetul trăieşte acea stare de străinătate proprie faţă de fiinţa lui, ciclul în care întrebările aşteaptă răspunsuri ce întârzie, în care stelele sunt mai singure şi mai moi, ciclul «*jumului căzut*», al «*paradisului în destrămare*», e clipa vânătă când «Ioan se sfâşie în pustie». Biografia e însemnată de neştiinţă şi de necuprins:

Unde şi când m'am ivit în lumină, nu ştiu
Din umbră mă ispitesc singur să cred
că lumea e o cântare.
Străin zâmbind, vrăjit suind
în mijlocul ei mă'mplinesc cu mirare.
Câteodată spun vorbe care nu mă cuprind,
Câteodată iubesc lucruri care nu-mi răspund.

Dar întorcându-şi privirea spre zeul tânăr, prietenul săltătorului Pan de altădată, poetul retrăieşte ceva din melancolia eminesciană svântată interogativ:

Ţi-a mai rămas în urechi vreun cuvânt
dela basmul sângelui spus?
Intoarce-ţi sufletul către perete
şi lacrima către apus.

Vecinătatea cu misterele scobeşte întrebarea dar nu riscă în aceeaşi măsură şi răspunsul. Intr'un spaţiu ca acel românesc, în care vechimea e nu numai *stare* dar şi *reazăm* metafizic, poetul va afla câteva oaze de astâmpăr, câteva momente de senin. El va bate la

«curţile dorului» şi i se va deschide româneşte, adică într'un alai de referinţe în care nu se poate să nu găseşti o anumită figură a păcii, care e mai degrabă vremelnica împăcare cu ai tăi, cu numele şi strămoşii. E clipa de har a apropierii — prin dor — de alte lumini: luminile unei tradiţii românesti, împărăteşte păstrată în datină şi descântec, în rugăciune şi basm. E clipa de *«bună-vestire pentru floarea mărului»*, în care Blaga se reculege şi se regăseşte. La drept vorbind, această aşezare de popas în mitologia românească, Blaga n'a părăsit-o cu totul niciodată, nici măcar în itinerariile sale de îngrijorare lirică. Dela *Zamolxe* la *Avram Iancu*, trecând prin alte mituri scormonite în vatra poeziei noastre populare, Lucian Blaga s'a nutrit necontenit din aceste comori desgropate ritmic de el.

In *La Curţile Dorului*, sărbătoreşte parcă mai destins, mai potolit această trecere. Se'mplântă — cum singur o lasă să se înţeleagă — în *«coasta soarelui»*.

Trecerea e însă şi mărginire. In ultimul său volum *Nebănuitele trepte*, care e un fel de sinteză a peregrinărilor şi odihnei lui, poetul pare din nou deschis când prevestirii înnourate, când mulţumitei de a face parte din totul românesc. Intre aceste două praguri de existenţă, — singurătatea lui Lucian Blaga. Şi mai ales, conştiinţa singurătăţii. Nu întâmplător *autoportretul* poetului apare la vremuri de cumpănă, vestitoare de vârtejuri. E în el ceva din pecetea nu numai a tainei dar şi a destinului lui:

Lucian Blaga e mut ca o lebădă
In patria sa,
Zăpada făpturii ţine loc de cuvânt.
Sufletul lui e în căutare
în muta, seculara căutare
de totdeauna,
şi până la cele din urmă hotare.

Timp de cinsprezece ani, tăcerea lui Lucian Blaga a căpătat — în patria lui desfigurată de sub-istorie — dimensiunea unică a vocii poetului care a cinstit pe om şi a omului care a consacrat pe poet. Corespondenţă de înălţimi.

Virgil Ierunca

DUMINICA SCRIITORULUI

LUI EMIL CIORAN

Unii taie firul in patru; alţii îl înnoadă de nu-l mai poate desface nimeni, multă vreme după aceea. Un astfel de nod — faimosul *cogito ergo sum* — l-a deslegat simplu, surâzător, Valéry: *Parfois je pense, parfois j'existe.* Criticii rareori surâd: explicabil, când te ocupi o viaţă întreagă de beteşugurile «creaţiei». Starostele lor, Sainte-Beuve — care a înregistrat c'o atenţie rea, toate neajunsurile operelor mari din vremea lui — ofta o dată: *On pourrit par places, on durcit à d'autres, on ne mûrit pas.* Aşa o fi, cum spunea, căci trebuie crezut *pe cuvânt.*

La urma urmei, fiecare pe limba lui trăieşte şi piere, ca pasărea proverbului. Soarta fiecăruia e limba din gură, graiul ei. Crinului îi miroase frumos, cepei îi dau lacrimile. De-ar avea grai, unul ar vorbi în mirezmele cerului, cealaltă de jalea pământului. Iar dacă noi, oamenii, n'am avea vorbe, cum am şti că este: tot ce ni se pare în fel şi chip, vorbă cu vorbă, cu ale tuturor?

Totul se petrece în lume după rânduiala Cuvântului. De aceea simte scriitorul că fiecare vorbă trebue pusă la locul ei. Cine nu simte aşa, sporovăieşte, «face» literatură de tarabă, pentru clienţii trotuarului literar: onorabilă, ca orice profesie dar, ca atare, cea mai tristă. Şi nu numai atât: cine întristează vorbele, săvârşeşte păcat greu, de neiertat.

Cuvântul — pe care l-am scris cu majusculă — le cuprinde pe toate şi fiecare vorbă îi ţine hramul şi-i duce dorul, purtându-l ca pe o sarcină de nevinovăţie, răbdată îndelung şi spornic, înainte de-a se da la iveală în văzul lumii, prin fapta graiului, a scriitorului. Numele Cuvântului nu-l ştie nimeni şi nu poate fi spus cu nici o vorbă; dar ce noimă ar mai avea scrisul, dacă nu se roagă tăcut, cu toatele, în numele lui?

Aceasta nu e o profesie, nici măcar de credinţă, căci vorbele nu profesează nimic: ele doar spun ce le facem să spună, iar noi de la ele ştim — şi altceva nu ştim, decât vorbe. Zodia scriitorului se petrece de la o vorbă la alta, înăuntrul rotundului închis al unui înţeles — acelaşi, unic — râvnit cu toate vorbele, îndemnate una de

la alta de propria lor poveste care se nesfârşeşte, ca marea, într'o curgere nemişcată. Dar înţelesul nu se dă niciodată la iveală, *pe faţă*, căci nu are: e ca un surâs fără chip sau ca o apropiere dorită dar nepetrecută. Răsare sus, ca o taină mare. Sus, adică inaccesibil şi se dă ca o taină, de ne-înţeles ca atare. Chipuri avem pentru ceea ce ni se pare — şi pe acestea le tot povestim. Orice activitate a omului tinde către o figură, către chipul ei nevăzut. Scriitorul şi-o închipue pe-a lui, cu vorbe în care caută dornic asemănarea chipului ascuns ca solzul din poveste, printre toţi solzii peştilor din apă, la fel. Asemănarea există, însă, căci dacă n'ar fi, nici el n'ar povesti.

Vorbele, toate, la fel sunt şi ele: vorbe. Toate şi ... încă una: aceea care poate fi mereu adăogată, după niciodată ultima. Totuşi, scriitorul speră (sau e ca şi cum) că în cele din urmă, după ce le va fi spus pe toate, va putea să le tacă — să tacă. Poate că numele speranţei lui e tăcerea Cuvântului: odihna din ziua a şaptea, ziua Domnului, răsplata creaţiei.

Cum n'ar fi triste, Duminicile din calendarul scriitorului! Adevărata lui Duminică nu e din lumea aceasta, de zădărnicii. Faima — care-i minte norocul şi speranţa, amăgindu-l cu iluzia bronzului şi a posterităţii — e deşertăciune. Norocul lui e ziua de lucru şi speranţa lui, o viaţă de lucru. Răsplata-i lucru; odihna, lucru. Harul e hărnicie; iar cine-l rabdă trăieşte'n numele lui, ascuns în văzul tuturor, locuit de-o suferinţă bună, care schimbă semnul durerilor din lume într'o bucurie îndurată vorbă cu vorbă, de dragul fiecăreia, niciodată ultima.

Londra, 8 Noembrie 1959.

Mihai Niculescu

CARNET ITALIAN

Convieţuirea mea cu Roma durează de mai bine de douăzeci de ani. La început credeam că va fi obişnuita aventură scurtă şi uşoară, de student. Cum se întâmplă, din imprudenţă, cu unele flirturi, mai apoi lucrurile s'au complicat, şi acum iată-mă-s concubin cu această

formidabilă matroană, grasă şi hilară, pe care au definit-o, îmi închipui, eternă, şi fiindcă niciodată nu epuizează, dându-se, deliciile de care dispune.

A parte infidelitatea supremă a gândului, rămas tot la Bucureşti —prima mare dragoste—, trebue să recunosc că am trădat-o de câteva ori: cu neastâmpărata Milano, cu Veneţia picantă şi vorbăreaţă, cu Florenţa aristocrată şi cochetă, cu opulenta Cremona. Insă m'am întors totdeauna, căit, la bază. Şi Roma, placidă, matriarhală, indiferentă, s'a prefăcut că nu ştie nimic: sigură de sine şi de atracţia-i incomparabilă. Cred, însă, că nu-şi face iluzii: şi umbra unui surâs, şi o înseninare cât de fugitivă pe plaiul Dâmboviţei m'ar readuce la vechea pasiune bucureşteană. De aceea nu ne-am legalizat niciodată situaţia, nici după trecerea a două decenii. Înţelegătoare, Roma nu mi-a cerut-o; iar eu, precaut, nu vreau încă să mă leg.

Deşi începe să-mi fie teamă că în braţele ei, până la urmă, *erit requies mea.*

Mai an, a trecut pe la Roma un compatriot simpatic, sfătos, cu un dar al povestirii ne mai auzit. Umbla de dimineaţa până seara prin muzee, se îmbăta de soarele Urbei, iar seara, la un pahar de Frascati, îmi deşerta, colorat, impresiile.

M'am dus din nou la Termele lui Diocleţian (mi-a spus într'o zi), şi tot uitându-mă la statui, sarcofage, capiteluri, am dat, într'un colţ întunecos şi friguros al unei galerii, peste bustul unui Dac de-ai noştri. Semăna aidoma cu un ţăran dela Mehedinţii mei. Şi parcă tremura. Nimeni nu se uita la el. Toată lumea se încânta ori simula interes faţă de alte personaje şi obiecte ori cioburi. Bietul meu strămoş era, mai rău decât dispreţuit, ignorat. Mi-am scos atunci haina de pe mine şi l-am învelit oleacă, să simtă măcar o dată căldură şi dragoste românească, grija posterităţii. Era prea demn, în postura-i regală de trac, ca să dea vreun semn de recunoştinţă.

Scena mi-a adus aminte, prin contrast, de o alta, descrisă de Duiliu Zamfirescu într'un roman greşit, care prezintă însă câteva momente de victorie artistică: *Lydda, nuvele romane.* Cei doi protagonişti ai cărţii, tânărul Mircea şi pictoriţa engleză, în timp ce vizitează tot Termele lui Diocleţian şi citesc ori recită romanţios din Shelley, zăresc«o pereche ce rătăcea prin capătul galeriei, fără scop

şi par'că fără a se înţelege între dânşii ... un domn şi o doamnă amândoi scurţi şi graşi, amândoi îmbrăcaţi din greu, amândoi cu o notă de îmbâcsire, caracteristică oamenilor mediocri, ce trăiesc pururea împreună». Scena are ceva caragialesc, un ton cu totul neobişnuit la Zamfirescu-cel-snob. Şi cum mai nimeni n'a remarcat-o, o reproduc aici:

«Doamna mergea înainte, ostenită şi plictisită; domnul venea în urmă, plictisit şi el şi tot răsucind un *boa*. Când ajunseră în preajma noastră, doamna se aşeză pe un colţ de urnă funerară, scoţând un Uf! foarte caracteristic. Eu mă uitam pe furiş la dânsa. Era evident că nu îndrăsnise să şeadă până acum din respect pentru antichităţi. Avea ceva inexplicabil de moşieriţă română. Uf!-ul acela iarăşi era foarte românesc. —Nu mai pot, Cristache dragă... De acum aici rămân. —Hai, soro, să mai vedem vreun Traian, ceva... —D'apoi de Traian sunt sătulă... Şi mă doare şi-o pustie de măsea! —Atunci să mergem la un dantist. —Vorba-i! Să mă dau pe mâna lor! Nu-i vezi că ăştia numai din hârburi şi cioburi trăiesc? Domnul, în picioare, da din cap, nemulţumit. —Până n'oi avea pe Young, nu mă duc la dantist. —Ei, asta-i ¡O să aduc pe Young de la Bucureşti, cu depeşe!... Dacă nu vrei să mergi, eu mă duc să mai văd vreun Traian. Eu ascultam cu nasul în jurnal. Mă temeam să nu mă dau de gol, şi de aceea priveam câteodată spre grădină, serios. In fond, însă, simţeam o nespus de comică veselie la auzul acelor doi creştini, ridicaţi fără nicio tranziţie dela moşia lor din Argeş ori din Ilfov şi aduşi în Termele lui Diocleţian. Curios şi atingător era domnul Cristache cu dorul lui de Traian: să mai văd vreun Traian, doi. In sfârşit, el păru hotărît să vadă, omul, muzeul. Ea îl chemă înapoi. —Christache!... —Ce vrei, dragă? —Mă doare măseaua. —Hai la dantist. —Ia vino încoace! El, plictisit, se întoarse. —Ce vrei? —Mă doare măseaua. —Ei, ce-o să-ţi fac? . . . Mai mult decât la dantist unde o să te duc? —Dumneata te-ai dus la dantist la Paris!... cu cine ştie ce paţachină! —Taci, soro, că te aude lumea. —Da ce lume! Nu vezi că-s nişte ăia, nişte Nemţi, nişte Unguri... Ziceai că la Roma e bătae cu flori. Pă dracul!... Pâine nesărată şi cioburi. Lui i se muiaseră mâinile. Prinse a zâmbi şi veni lângă dânsa. Ca orice român ce se respectă, scoase tabacherea cu bectemis şi-şi răsuci o ţigară. —Bine, soro, nu vezi ce aer curat, ce de mai flori, ce de alea

frumoase!... Evident, el era un biet creştin, ca şi dânsa, dar era bun, cu o nota de entuziasm pentru lucrurile frumoase, pe care ea nu le pricepea de loc.—Mi-am murdărit jupa, zise ea, sărind în sus.—Atunci haidem. —Diseară plecăm. —Ba aia-i vorba. Ea se întoarse şi îl fulgeră cu o privire teribilă, care păru a lăsa cu totul rece pe domnul Cristache. Şi astfel dispărură...»

Nu o singură dată Duiliu Zamfirescu a atins această temă; a Românilor la Roma, în căutarea lui Traian. Toată lumea cunoaşte caricatura Badei Cârţan, făcută prea nemilos de autorul *Vieţii la tară*, care totuşi, la sfârşit, se emoţionează şi el: o dovadă în plus că scriitorului-diplomat, care însuşi se prezintă ca «sceptic din experienţă faţă cu compatrioţii noştri înflăcăraţi de dorul strămoşilor, dar sentimental din fire şi gata să fie păcălit la fiecare nouă declaraţiune», i-a lipsit adesea, dacă nu totdeauna, acea fermitate de convingeri, ce constitue una din componentele de bază ale marelui artist. După ce-i prezintă ca mai sus pe nea Christache şi pe jumătatea lui, într'un bilanţ al vieţii, pe care şi-l trasează, satisfăcut, cu puţin înainte de moarte, Zamfirescu enumeră, printre motivele fericite ale propriei existenţe, «cei cincisprezece ani trăiţi la Roma, *adorând pe Traian*».

«Românii la Roma»: capitol pentru mai târziu.

Deocamdată, ca să-mi potolesc nerăbdarea, scriu într'o publicaţie italiană despre iluştrii oaspeţi români din trecut ai Romei, sub titlul-calambur: «I Romeni di Roma».

Am făcut de mai multe ori încercarea: să ghicesc, în faţa unei cabine telefonice transparente, din pletorica agitaţie de gesturi, din spectaculara mişcare a mâinilor, degetelor, capului, corpului, din revoluţia întregii persoane, despre ce vorbeşte meridionalul italian cu interlocutorul de departe. E un fel de rebus seducător, pe care, cu o oarecare cunoaştere a limbajului mimicei, nu-i deloc greu să-l rezolvi.

Sunt şi mai comici Românii, care, trăind de multă vreme în Italia, au luat obiceiul Italienilor. Gesturile lor au o dimensiune enormă, uriaşă, macroscopică: devin un fel de marionete jucăuşe, în spa-

tele cărora se bănuiesc sforile. Nu de geaba s'a spus că Românii sunt niște «Latini exagerați».

Mă opresc câteva minute la cafeneaua de lângă cimitirul Verano, monumental ca tot ce e la Roma. Și în timp ce aștept inegalabilul «espresso» —după radio, cu Marconi, cea mai importantă invenție italiană din secolul nostru—, ascult la juke-boxe aceeași placă: «The life is wonderful». Ce vor fi gândind morții de alături? E o sfidare neruşinată ori simplă gafă, cum fac atâtea, a celor vii? Jur împrejurul barului, oază de sgomot, nepăsare și veselie, prăvălii cu cruci, pietre și urne funerare, cu tot ce trebuie, într'un cuvânt, unei înmormântări ca lumea.

Amor și moarte, Venus și Athropos, în Sicilia.

Pe hârtia unui vast anunț funerar, cu dunga de doliu la cele patru laturi, lipit pe zidul unei case din Siracusa, după obicei, Assunta și Pasquale au desemnat cu creionul, într'un moment de tandrețe, tradiționala inimă cu săgeata ,care, străpunzând-o, unește pe vecie numele celor doi îndrăgostiți. N'au găsit alt loc, mai bun (și mai îndurător). Ori, cumva, în insula de miltimilenară civilizație, și sufletele simple cunosc legătura ascunsă, profundă, dintre iubire și moarte?

Peste vreo lună și jumătate va sosi primăvara la Roma. Preanunțul mi-l dă întâia roche pestriță, ușoară, și roșcovanele brațe goale ale primei turiste nordice, care coboară pe via del Tritone. E un frig teribil. Mă ghemuiesc în palton și admir curajul nemțoaicei sau suedezei, care, convinsă că se află într'o țară caldă, nici măcar, din prejudecată, nu tremură.

Civilizație industrială.

Unul din copiii mei, când avea patru ani, și locuiam la Milano, mă cheamă într'o zi pe balcon ca să-mi arate cum se joacă, în stradă, doi câini de *marcă* diversă.

Omul are capacități de recuperare nebănuite. Când ți se pare

că s'a atins abisul abjecției, dintr'o dată răsare, uneori chiar din acea prăpastie fără fund, sământa binelui.

Mă impresionase adânc, citind ziarul în tramvai, tragedia fetiței de treisprezece ani a Lanei Turner, care-și spintecă amantul, ținut, se pare, în arendă cu mama. Și mi se părea că nu mai poate fi scăpare pentru un tineret atât de corupt și feroce. Dar, iată, când cobor la gară, văd o copilă cam de vârsta lui Cheryl că se apropie, timidă, de cutia cu scrisori și, încercând să se ascundă, uitându-se temătoare împrejur, sărută un plic roz, pe care-l aruncă apoi, în mare grabă, în cutie. Era, desigur, prima ei scrisoare de dragoste. Și fata avea niște ochi atât de limpezi și sănătoși, puri, că m'am reîmpăcat cu generația mai nouă. Echilibrul între rău și bine fusese restabilit. Și nu trebuie uitat, pentru o apreciere exactă a realității, că răul e sgomotos, obrasnic, senzațional, pe câtă vreme binele se strecoară tiptil, pe poteci neștiute.

Pe vremea revoluției din Ungaria, din 1956.

Posturile de radio italiene urmăresc îndeaproape și cu multă, vădită simpatie mersul insurecției. Se exaltă eroismul națiunii *catolice* maghiare. Și se insistă asupra acestui catolicism. Când dintr'odată, speakerul, desigur fără să-și seama, precizează că rezistența cea mai înverșunată contra represiunii sovietice se manifestă în *piața Calvin!*

Alberto Moravia, Carlo Levi și alti câțiva scriitori italieni de stânga refuză o invitație a primarului Willy Brandt la Berlin-Vest cu scuza că nu vor să contribue și ei, cu o astfel de vizită, și în acest moment, la «războiul rece» dintre cele două blocuri. In realitate, le e teamă să nu-și vadă desmințite pe teren prevenirile ideologice. Ei știu prea bine ce înseamnă o confruntare, la fața locului, a sistemelor «capitalist» și comunist.

Progresiștii vor să dărâme «superstițiile» religioase: pentru a le putea înlocui cu superstiții politice?

In ciuda aparențelor, comuniștii adevărați sunt foarte puțini în Italia. Lumea votează lista comunistă fiindcă umblă prost, grămădit,

în autobuze, tramvaie. In cea mai mare parte, comuniştii italieni sunt pasageri nemulţumiţi.

Evident, există o explicaţie istorică ori lingvistică. Insă cum să nu tresari când vezi, la Roma, Banco di Santo Spirito, adică Banca Sfântului Duh, ori Prati Fiscali: numele unui cartier, care caută să unească strident, prospeţimea livezilor cu uscăciunea impozitelor?

Colonelului fascist, din sloganul nietzscheian şi mussolinian «vivere pericolosamente», i-a rămas doar obiceiul, acum că e bătrân şi la pensie, de a sări jos din tramvai înainte de oprirea în staţie, din mers.

Anecdota crudă, născută în Italia cu ocazia «Anului mondial al refugiatului».

Intr'un «campo» din sud.

Un compatriot, disperat de prea lunga aşteptare a unei emigrări, care nu mai vine, se prezintă la directorul lagărului, un englez, îi expune situaţia insuportabilă şi-l roagă să rezolve, în sfârşit, după zece ani de aşteptare zadarnică, nenorocitu-i caz. Flegmatic, directorul lagărului cere unei secretare dosarul interesatului, îl examinează şi apoi, cu un surâs rece, de funcţionar bine plătit, şi sigur de sine, răspunde: Ţinând seama de cota rezervată Românilor pentru emigrarea în Statele Unite, dumneata va trebui să vii din nou la mine cam peste şase-şapte ani». La care pribeagul român, căpătând pe neaşteptate, şi el, o anumită flegmă, de alt gen, replică, după o clipă de simulată reflecţie şi scărpinare în cap: «Peste şase-şapte ani, bine, înţeleg, dar de dimineaţa sau după amiaza»?

Londra, 8 Noembrie 1959.

Mircea Popescu

SPRE UN NOU UMANISM

Va trebui într'o zi să medităm asupra acestei situaţii paradoxale: în timp ce în România de azi o politică culturală nesăbuită tinde să închidă pe scriitori în ţarcul unor forme de expresie învechite şi în sisteme de gândire care datează, mai precis într'un singur sistem ideològic moştenit din secolul trecut şi care nu mai răspunde la întrebările şi realităţiile veacului nostru, în timp ce în ţară întreprinderea aceasta de *dare înapoi* este dusă până la ultimele şi nefastele sale consecinţe, scriitori şi artişti români din afara hotarelor ţării se situează prin îndrăzneala gândirii sau artei lor într'un fel de permanentă avant-gardă, propunând perspective înnoitoare.

Ultima carte a lui Mircea Eliade *Méphistophélès et l'androgyne*, apărută în colecţia Les Essais Gallimard (1962), ne îndreaptă astfel spre un nou umanism. De fapt întreaga operă ştiinţifică sau mai precis filosofică a lui Mircea Eliade nu face altceva decât să deschidă Occidentului porţile unui necesar dialog cu formele culturale ale unor regiuni din lume ce-şi fac reapariţia în istorie — Asia, sau se ivesc pentru prima oară pe scena istoriei — Africa. Si aceasta nu de azi când confruntarea a devenit inevitabilă, dar dela prima sa călătorie în India ,dela începuturile activităţii sale în România.. Pe atunci însă Mircea Eliade socotea că României şi altor ţări din spaţiul răsăritean lipsite de certitudinile uneori rigide pe care Renaşterea şi raţionalismul le dăruiseră Occidentului, acestui spaţiu răsăritean al Europei i-ar putea reveni misiunea de a dialoga, într'o comuniune spirituală şi nu din simpla curiozitate ştiinţifică, cu tradiţiile arhaice şi religiile extra-europene, făurind un fel de punte între Orient şi Occident. Punte de trecere şi de înţelegere.

Lucrurile întâmplându-se însă cum s'au întâmplat şi spaţiul răsăritean fiind anexat acum de o ideologie ce nu poate admite dialogul nici între propriile sale tendinţe, cu atât mai puţin dialogul cu un Celălalt atât de diferit, Mircea Eliade propune, de peste zece ani de zile direct Occidentului această asceză a unei necesare comprehensiuni. Un Occident care, pe plan artistic, s'a lăsat transformat de întâlnirea cu arta neagră şi cu artele extremorientale, un Occident spiritual modificat de psihologia profunzimilor şi mai ales de inconştientul colectiv al lui Jung, un Occident mai dispus ca în secolele trecute să caute la alţii forme de adevăr şi nu să le aducă numai propriile sale concepte, este de fapt mult mai pregătit pentru marea revoluţie care va veni — singura de fapt spre care ne îndreptăm — aceea a dialogului planetar. Pentrucă din acest dialog

COMITETUL NATIONAL ROMAN

să izvorască bogăţii spirituale noi, trebue ca el să se producă în profunzimi — ne avertizează Mircea Eliade — şi nu în termeni de sociologie empirică. Toate formele culturale ale ţărilor numite altădată cu dispreţ înapoiate sunt întemeiate pe experienţe religioase. O justă înţelegere a acestor forme de religiozitate, cele mai deseori arhaice, reprezintă pentru filosoful român singura cale de urmat. Mircea Eliade arată odată mai mult în ultima sa carte rolul esenţial al istoricului religiilor în această mare aventură a spiritului care se deschide în faţa noastră.

«O adevărată întâlnire implică dialogul — scrie el —. Pentru a începe un dialog valabil cu reprezentanţii culturilor extra-europene e indispensabil să cunoşti şi să înţelegi aceste culturi (...) Când istoria religiilor va fi devenit «disciplina totală» ce-ar trebui să fie, se va înţelege că universul inconştientului, ca şi universurile «străine» ale ne-occidentalilor, se lasă mai bine analizate pe planul valorilor şi comportamentelor religioase (...) Intr'o zi viitoare, Occidentul nu numai că va trebui să cunoască universurile culturale ale ne-occidentalilor, ci va fi nevoit să le valorifice ca parte integrantă a istoriei umane, şi să nu le mai considere ca epizoade infantile sau aberante ale unei Istorii exemplare a oamenilor. Această voinţă de a înţelege pe «ceilalţi» are drept rezultat o îmbogăţire a conştiinţei occidentale. Intâlnirea ar putea chiar să aducă cu sine o reînnoire a problematicei filosofice, după cum descoperirea artelor exotice şi primitive a deschis acum o jumătate de secol, perspective noi artei europene». Şi Mircea Eliade insistă asupra ideii sale de căpetenie: numai dintr'un astfel de dialog între spiritualităţi, deci între religii cu totul diferite, se poate naşte umanismul de mâine care să recupereze tot ceea ce mai poate fi recuperat din istoria spirituală a omenirii.

Alexandru Arc

HAIDUCIA RESEMNARII

Dupa marele succes de care s'a bucurat în Occident primul roman în franţuzeste al lui Vintilă Horia *Dieu est né en exil* (roman tradus apoi în toate limbile de circulaţie universală, şi nu numai

în cele de circulaţie universală, dacă ne gândim de pildă că el poate fi citit acum şi în finlandeză), după acest succes întărit într'un fel şi de scandalul lansat de comunişti împotriva scriitorului român, scandal ce până la sfârşit s'a întors împotriva lor, iată al doilea roman din aceasta trilogie a exilului pe care autorul şi-a propus să ne-o ofere, şi anume *Le Chevalier de la Résignation*, publicat tot la editura Fayard, în colecţia «Le Signe».

Ne aflăm şi aici, ca şi în imaginarul Jurnal al lui Ovidiu la Tomis, într'o fabulaţie istorică menită să aşeze peste fapte şi întâmplări un fel de val transparent care să ne îngădue şi mai bine să desluşim semnele epocei noastre. Deseori o astfel de distanţă luată în timp reprezintă o perspectivă mai justă pentru înţelegerea unui fenomen contemporan decât privirea directă, nemijlocită, asupra fenomenului însuşi. Acesta este cazul *Cavalerului Resemnării*, după cum aşa se petrecea şi cu *Dumnezeu s'a născut în exil*. Şi se va vedea poate mai târziu că operele ce au reuşit să transcrie mai fidel fenomenul totalitar al epocei noastre nu sunt atât acelea care l-au descris în mod imediat şi realist, cât acelea care au luat un fel de aparentă distanţă faţă de el, fie prin proiectarea lui în trecut sau în viitor (ne gândim mai ales la romanul lui George Orwell, 1984), fie prin fantastic sau absurd.

Cavalerul Resemnării izvoreşte tot din spaţiul românesc. Ovidiu la Tomis îşi îndeplinea la şcoala exilului şi a Dacilor metamorfoza ultimă şi cea mai plină de sensuri. Radu Negru n'are nevoie să înveţe dela alţii sensul luptei pe care o are de dus. Ucenicia la şcoala adevărului şi-o îndeplineste în umbra pădurilor în care Muntenii ce n'au voit să-şi supună sufletul ocupantului s'au retras, pentru a păstra intactă o insulă în care noţiunea de libertate să continue a fi preservată şi de unde hărţuesc mai departe pe Turcii instalaţi în ţară. Radu Negru e voievodul acestor munţi şi şeful acestei lupte disperate. Marile ţări creştine din acel moment al secolului al XVII-lea, la adăpostul unor tratate cu Turcii pe care le cred trainice, se descompun cu rafinament, în lux şi într'o pace iluzorie pentru care sunt gata să renunţe la libertate. Oamenii libertăţii, oamenii munţilor şi ai pădurilor sunt singuri, sunt uitaţi. In numele lor Radu Negru pleacă la Veneţia spre a cere ajutor. Dar Veneţia se desfiră încet şi plăcut, la adăpostul unei flote puternice şi în curând inu-

tile, deoarece agenţii Turcilor lucrează dinlăuntru la măcinarea progresivă a tuturor rezistenţelor. In exilul lui, prinţul valah nu este ascultat, nu este crezut. O clipă ispita laşităţii îl încearcă şi pe el. Vocea pădurii este însă mai puternică şi în timp ce Occidentul e silit să se trezească deoarece Turcii asediază Viena, Radu Negru se întoarce să-şi ia locul în lupta nu mai puţin eroică dar mai cenuşie, mai necunoscută, mai necesară totuşi, din munţii ţării lui totdeauna la avantgarda nerăsplătită a rezistenţei faţă de un imperiu sau altul.

Fabulaţia istorică se opreşte aici. Descifrarea contemporană răsare din fiecare rând al cărţii, din fiecare personagiu, din fiecare situaţie.

Imperialismul turcesc nu este bineînţeles numai cel turcesc, ci şi prefigurarea celui rusesc de azi. Unul din personagiile centrale ale cărţii, pictorul veneţian Aloise Loredan, o presimte atunci când îi spune lui Radu Negru: «Şi după căderea Sultanilor va mai exista un imperiu ... Trebue într'o zi să distrugem pe Leviathan». Acel Leviathan, descris de el după o călătorie la Contantinopol, e evident mai puţin inspirat din trecut decât din realitatea prezentă. Constantinopolul: o altă Moscovă. «Am petrecut acolo câteva luni — îi spune Loredan lui Radu Negru, şi am descoperit o realitate nouă, care m'a îngrozit. Mi-a fost frică ... N'am avut prilejul să cunosc şefii, dar ştiu prea bine care este politica lor, nebunia lor lucidă. Vor să cucerească lumea, s'o aducă în sclavie. Sunt dornici de putere şi bogăţie. Profetul şi Coranul nu sunt decât drapelele vizibile ce ascund setea lor de dominaţie. Am înţeles-o prea bine privind oraşul lor şi mi-am închipuit universul transformat conform acestui oribil ideal de cucerire ... Călăii lucrează ziua şi noaptea iar închisorile sunt tot atât de populate ca şi cazărmile. Am înţeles, plimbându-mă în capitala imperiului, că omul însuşi se află în primejdie de când Turcii au început să corupă trupul pământului. Dacă ajung să ne subjuge pe noi şi pe celelalte popoare, nu vor mai exista fiinţe omeneşti. Vor exista numai ieniceri ameninţând cu iataganele lor imensa trupă a semenilor transformaţi în vite de jug».

Ienicerii, acele trupe de elită şi de moarte ale Turcilor, alcătuite din copii creştini răpiţi de mici şi crescuţi după metode ce ne fac să ne gândim la totalitarismul modern, până la transformarea lor

definitivă, în ne-oameni ... Un alt personagiu al cărţii, medicul veneţian Della Porta, îşi aminteşte şi el de oroarea pe care a resimţit-o asistând la defilarea ienicerilor la Constantinopol: «Feţele lor n'aveau nimic omenesc, ochii le erau goliţi de orice expresie, mulţimea nu mai aplauda. O tăcere de piatră se lăsase deoarece muzica chiar, monotonă şi înceată, ritma doar acest dans al morţii care îngheţa sufletele. Urechile încetaseră să audă. Nu trăiam decât prin ochi, terorizaţi de această mişcare ritmică ce părea că invadează pământul ca o ciumă, ca imaginea însăşi a răului ... Ienicerii nu mai erau fiinţe omeneşti, ci produse ale conştiinţei noastre încărcate, a răului care ne ameninţă de pretutindeni şi pe care nu avem curajul să-l numim».

Astfel descrişi, Turcii nu mai sunt decât figura de azi a dezumanizării sovietice. Vintilă Horia, el însuşi, într'o notă finală, ne avertizează că Turcii nu reprezintă decât «un simbol ce trebue pus la prezent». Tot la prezent trebue pusă coexistenţa în speranţa căreia adoarme puterea Veneţiei şi mai ales pădurea, eterna pădure a revoltei din Carpaţi. Această carte îi este de altfel dedicată de Vintilă Horia, care scrie: «Locuitorilor din pădurea mea care, în numele oamenilor, se resemnează la libertate». Dedicaţie ce ne îngăduie să desluşim mai limpede titlul romanului, «Cavalerul Resemnării», inspirat din fraza lui Kierkegaard: «Cavalerul Resemnării renunţă la desăvârşirea lui şi se supune cu toată umilinţa în faţa puterii eterne. Aceasta este libertatea sa». Cavaler al resemnării nu este deci numai Radu Negru, o clipă ispitit să-şi desăvârşească înţelepciunea şi ştiinţa în Veneţia bibliotecilor, a magilor şi a savanţilor, să desluşească sensul vieţii şi al morţii şi nu numai pe acela al unei simple lupte istorice, dar care până la sfârşit se «resemnează» la libertatea pădurilor lui. —Cavaler al resemnării este un întreg neam care, de-a lungul vremurilor, în afară de scurte perioade de desăvârşire istorică personală, s'a resemnat să apere, prin lupte fără glorie, ne-trâmbiţate lumii întregi, libertatea celorlalţi de a trăi şi de a se realiza pe plan istoric. Carpaţii, de totdeauna, adăpostesc pe cavalerii resemnării, şi azi ca şi ieri.

«Atâta vreme cât vor exista păduri — spune un personagiu al cărţii-ele vor adăposti libertatea oamenilor, şi niciun împărat nu va ajunge să distrugă pădurile». Şi un altul, pictorul veneţian, adre-

sându-se lui Radu Negru: «Trebue să ne gândim la viitorul oamenilor. Să păstrăm spiritul pădurilor şi să facem din el idealul copiilor noştri, filosofia oamenilor liberi. Un nou profet se va ivi într'o zi pentru a predica cruciada împotriva lui Leviathan. Acel profet, sau acel Messia, va apărea poate din întunecimile pădurilor voastre. De-acolor ar trebui să vină».

Iata mesagiul pe care-l aduce romanul lui Vintilă Horia. Ceea ce ne îngădue să spunem că în definitiv *Cavalerul Resemnării* nu e o carte românească numai pentrucă a fost scrisă de un Român, ci mai ales pentrucă conţine această închinare către revolta din pădure, către haiducia resemnării, acest apel aruncat în cele patru vânturi ale Apusului în numele celor din păduri, această desluşire a unui destin ce ne este propriu şi, până la urmă, această speranţă.

Monica Lovinescu

OMUL SI COMISARUL

«Martor» şi «mărturie», aceşti termeni atât de des întrebuinţaţi încât au ajuns să se uzeze, am vrea să-i restaurăm în toată demnitatea sensului lor primordial pentru a putea pomeni de Silviu Crăciunaş şi de cartea lui ce poartă în traducerea franceză titlul: *Un dernier regard* (Le Livre Contemporain, Paris, 1961). Mărturie unică nu numai prin autenticitatea şi prin suma de suferinţă trăită, acceptată, învinsă spre a avea dreptul să vorbeşti în numele tuturor, dar şi prin originalitatea ei: martorii trec în general oblonul de fier într'un sens unic din răsărit spre apus, din temniţă spre libertate. Nu credem să mai existe multe cazuri printre cele grăite, în care cineva să fi îndeplinit gestul lui Silviu Crăciunaş.

Refugiat în apus în 1949, după destule lupte pentru a-şi dobândi fără remuşcări libertatea, el se întoarce în ţară în 1950 spre a participa la rezistenţă şi a o organiza. Fragmentul în care ne descrie această trecere de-a'ndoaselea a Oblonului de fier, din Austria în Ungaria şi apoi în Romania, cu aceleaşi riscuri şi precauţii pe care le iei deobicei ca să descoperi un liman de linişte, fragmentul acesta în care ştii că atâtea eforturi şi ascunzişuri nu sunt decât preludiul unor alte ascunzişuri şi mai teribile, unor eforturi şi mai grele, este printre cele mai halucinante ce ne-a fost dat să citim în atât de bogata literatură de mărturii cu care ne-au înzestrat catastrofele istorice recente. Poate că nici chinurile suferite în temniţele comuniste, şi ele excepţionale în oroarea lor, nu impresionează mai mult decât acest drum voit şi acceptat înapoi spre Infern. Dar şi drumul înapoi, şi chinurile şi mai ales salvarea conştiinţei treze din mâinile schingiuitorilor, ne obligă să rostim un cuvânt de care nu e uşor să te slujeşti, dar care în cazul de faţă se impune: eroism. Silviu Crăciunaş este desigur un erou într'o vreme care suprimă eroii. Mai de mult Thierry Maulnier afirma că în universul comunist Antigona nu mai are dreptul să fie Antigona; în lumea proceselor prefabricate NU-ul ei e de negândit. Silviu Crăciunaş şi-a cucerit acest drept printr'o asceză supra-omenească. Cartea sa este acest nu, netipat, nemajusculizat, un *nu* de fiecare clipă şi în fiecare clipă plătit cu întreaga fiinţă. In aşa măsură încât atunci când izbuteşte să scape de călăii săi, să fugă mai întâi din temniţă şi apoi din ţară, avem impresia că izbânda sa are valoarea unui simbol. Prin Silviu Crăciunaş victoria e a anumitor valori asupra unui anumit întuneric. Şi nu suntem siguri că cicatricele mai trainice nu rămân în cazul acesta, nu atâta în trupul schingiuitului cât pe chipurile schingiuitorilor. A dispune de toate mijloacele pe care un regim comunist ţi le oferă spre a distruge, umili, anula un om, şi a nu putea să-l frângi, a simţi că centrul de rezistenţă e altundeva decât în trup, în muşchi, în sânge, că nu-l poţi dibui nici atinge, nu înseamnă oare cea mai neaşteptată, cea mai cumplită dintre înfrângeri? Şi miezul acesta ireductibil, pentrucă se află aiurea, într'un orizont spre care n'ai cum să te îndrepţi deoarece raţiunea ta de a fi printre comisarii politici te obligă să-l negi, miezul acesta de tărie nu este oare semnul cel mai sigur al eşecului inevitabil? Războiul e altundeva decât în arme — scrie în încheiere Silviu Crăciunaş — e în spirit. Desigur. Ceea ce autorul nu adaogă însă — pentrucă e în firea eroilor să nu se creadă eroi — este că în acest război al spiritului a cucerit o primă luptă, nu numai pentru el şi în numele lui dar şi pentru ceilalţi. Stăruie poate acuma o altă lumină peste spaţiul în care alţii, cei mulţi, repetă în

fiecare zi miracolul şi sacrificiul de a rămâne oameni în condiţii de neomenie.

Desigur, ar mai trebui spus că *Un dernier regard* aduce, în ciuda inevitabilelor şi necesarelor prudenţe de a nu numi şi a nu localiza evenimentele şi oamenii, amănunte preţioase tocmai asupra unor astfel de evenimente şi unor astfel de oameni: o întrevedere cu Iuliu Maniu, care refuză să fugă din ţară, o încercare de a salva pe Lucreţiu Pătrăşcanu, o revoltă din Banat, câteva reţele de rezistenţă din munţi, pregătiri ratate pentru o acţiune în România în timpul revoluţiei maghiare, etc. Dar pentru toate acestea şi multe altele, orice rezumat se dovedeşte neîncăpător. Trebue citită cartea. Fără a uita însă o clipă că sub scrierea lineară, sub tonul de povestire curentă, sub avalanşa acţiunii se ascunde altceva. Malraux spunea în foarte celebra sa prefaţă la *Sanctuarul* lui Faulkner că tragedia grecească a irupt în romanul poliţist. Trecând de pe planul literaturii pe acela al vieţii, şi nestabilind bine înţeles nicio comparaţie, am putea spune că *Un dernier regard* ne propune, sub pojghiţa unui roman de aventuri înfiorătoare, o confruntare decisivă cu propriile noastre posibilităţi de a fi, mai ales de a rămâne oameni, în ciuda unor fatalităţi precise şi împotriva lor. In fiecare epocă, figura tragediei se schimbă ...

Să adăogăm că sub titlul de *The Lost Footsteps* cartea lui Silviu Crăciunaş a avut şi continuă să aibă un mare succes în Anglia şi Statele Unite, că a şi fost tradusă în arabă şi norvegiană. Ea va apărea în curând în spaniolă, în germană, în olandeză şi daneză. Răspândirea ei cât mai largă nu poate decât să ne fie tuturor prilej de bucurie.

M. L.

CORESPONDENTE ROMANESTI LA CADIZ

O încercare de a apropia, în spirit, lumea românească de lumea andaluză, poate părea fortuită. Chiar, şi mai rău, entuziastă, în sensul precipitat, facil. Nu ar mai fi, atunci, vorba nici măcar de un

entuziasm ci, mai de grabă, de o acţiune premeditată, în vederea unor efecte literare.

Departe de noi, acest gând, ori intenţia de a impune apropieri speculative, ori de a vorbi de o tradiţie latină care începe cu Traian, ori a menţiona un «sevillanism» aproximativ.

Nu vom vorbi, aşa dar, de «bădica Traian», cu toată melancolia ce ne-o trezeşte, la aceste ţărmuri, «pluguşorul» - nici nu vom abuza de apropierea (numai câţiva zeci de km!) între Sevilla şi Cadiz, aproape de oraşul natal al prudentului împărat roman, pentru a închina, în felul lui Ramon de Basterra, o odă latinităţii orientale, de esenţă iberică. Vom vorbi de Cadiz, Gadir, vechea Gades, de trei ori milenară cetate feniciană, la ţărmul Atlanticului, pe drumul legendei sirio-feniciene, care începe în Libanon şi sfârşeşte, poate, în utopia lui Plato, în cetatea ori continentul cufundat în mare. Şi, fiindcă elementul marin, în primul rând, peisagiul, în forma lui salină şi vegetală, ne sugerează asociaţii de idei, ne vom referi la Tomis, pe ţărmul Euxinului, cetate greacă, dar nu «emporion» precum vechiul Gades.

Nu este greu de făcut, la Cadiz, port între lumi vechi şi noi, asemănări cu singurul mare port românesc, deşi diferenţele sunt sensibile, începând cu latitudinea, popoarele care le-au locuit, destinul ce le-a dat Istoria în decursul veacurilor. Tomis nu a avut, nici în antichitate nici în lumea modernă, sensul universal, cosmopolit al vechiului Gades. La Tomis locuiau neamuri, cum spune poetul, «*hirsuti, intonsi, pelliti, bracati,* sau, şi mai rău, *saevi, crudi, feri, inhumani.* Nimic din rafinamentul grec, fenician, punic, genovez, normand, de mai târziu, al vechiului Gades. Nimic, în vremuri moderne, din exotismul lumii sud-americane, «*criolla*», din blândeţea poetică a secolului al 19-lea, colonialist, aţâţat de mirosul prafului de puşcă revoluţionar, La Tomis, trecerea, pe plan omenesc, de la antichitate la vremi moderne s'a făcut treptat, patriarcal, urmând o traiectorie proprie. La aceste latitudini, atlantice, nu există calea de mijloc. «*Todo o nada*». Intre antichitate şi veacul nostru, gaditanul a visat şi, în scurte intervale de timp s'a integrat Istoriei. In aceste clipe de luciditate s'a pierdut un Imperiu colonial, în 1898, pe care şi astăzi îl mai cântă poeţii. Tot aşa, în antichitate, se pier-

duse un continent, Atlantida, pe care gaditanul şi astăzi îl mai caută între alge şi ruine.

Dacă ne referim la Tomis, prin analogie cu Cadiz, este tocmai pentru a scoate în relief deosebirile (deşi, amândouă cetăţi greceşti ori preelenice), deosebiri, nu de ordin arheologic ci uman, şi mai mult, spiritual. Lumea greacă, aşezată pe ţărmurile Pontului, ori ale Mediteranei, ori Atlanticului, era o lume de navigatori, de mercaderi. Conceptul de pirat e mai modern, la «coloanele lui Hercule» (Cadiz) el este introdus de Drake, englez ...

Această lume antică înţelegea negoţul şi arta, efortul şi estetica sub o altă formă decât noi. Binomie, dualitate, limită între bine şi rău era aceea între armonie şi absenţa ei. De aceea, şi astăzi, în Cadiz, după trei mii de ani, se păşeşte, cu sfială, pe vestigii de stil. Această lume a învăţat, cu mult înainte de veacul nostru, că «le style c'est l'homme». La Tomis, elementul barbar (aproape inexistent la Gades), a împiedicat o fuziune între învins şi învingător, o proiecţie de amploare universală. De aceea Românul adus de soartă pe aceste maluri nu va găsi la prima vedere, niciun fel de corespondenţă între lumea andaluză şi cea tomitană, fiindcă se întâmplă şi în acest caz, ca în acel al întregei nostre Istorii, un «lapsus de o mie de ani» Evul mediu. Omul Constanţei de ieri şi de azi (mai ales), a pierdut contactul cu vechiul Tomis; numai ca un contrapunct, statuia exilatului dela Tomis, îi reaminteşte de o lume geto-sarmato-bassă, participând la viaţa subtilă, vivace, a elementului greco-roman. Gaditanul, în schimb, nu a uitat pe Fenicieni, nici pe Puni, nici pe Genovezi. Ei trăiesc în legendă, pe aripile vântului, *«el levante», por culpa del cual se fueron los fenicios* ... Vestigii abia de au, totul se află sub mare, spun ei, în vreme ce la noi totul este piatră şi inscripţie. Dar folclorul a păstrat totul aici, chiar şi stoicismul unui filosof ca Seneca. La fiecare răspântie, lucrătorul ori cerşetorul (cu totul altfel, în Spania) îţi va vorbi de oraşul de subt ape, «Atlantis», şi de *«senequismul»* rasei andaluze. La noi, Ovidiu, trăieşte în manualele de şcoală şi —la Constanţa—, în tristeţea perenă a propriului său epitaf. Epitaf, a cărui traiectorie, în timp, nici chiar poetul n'a înţeles-o fiindcă, mai mult decât *«tenerorum lusor amorum»*, îi putem atribui versurile cizelate ale lui Horaţiu, la care, de atâtea ori, Ovidiu s'a gândit:

Non omnis moriar multaque pars mei
Vitabit Labitinam ...

Iată, dar, cum între Pontul Euxin şi vechea «Atlantis» Istoria devine Legendă şi legenda, pâine zilnică. Cum, lumea antică devine semnificaţie datorită unui impoderabil: inscripţie, vânt ori fiindcă este vorba de mare, sarea. Lipseşte pădurea, copacul; le vom descoperi, treptat la aceste două capete de lume, deosebite, în aparenţă.

La Cadiz, ca în toată Spania, sarea nu este, neapărat, un mineral, un simplu proces acuatic, înscris în normă, ci şi canon. Nu ştim dacă sarea Mării Negre a căpătat şi proporţii estetice, cu atât mai puţin, creştine. In literatura antică, Pontul Euxin era descris în funcţie de vânturile lui friguroase, poeţii îl priveau cu spaimă, ceaţa şi gheţurile Boristenei erau, în ultima instanţă, sentiment, dar puteau fi şi un simplu efect poetic, alexandrin.

La ţărmul Atlanticului, în schimb, sarea nu este numai efect, ci cauză, ea conviеţueşte cu omul de vreme îndelungată, îşi are o genealogie. Amintirea ei, imprecisă, dar firească, începe cu Potopul şi cu mult înainte chiar, iar Biserica, deţinătoarea spiritului Genezei, i-a conferit rang teologic.

Copilul, aici, se botează şi cu sare, fiindcă, asemeni corăbiei lui Noe, el vine din ape către limanul vieţii, ţărmul. Dar sarea poate fi şi estetică, graţie. Cu cât mai «sărată» frumuseţea femeii, cu atât mai grăitoare. In Roma imperială, dansul, frumuseţea, veneau pe mare cu dansatoarele dela Gades, hetaire, în acelaşi timp. Arheologii i-au căutat drumul în albii şi în tăbliţe, în argilă ori în cuneiforme. Ea apare, ca efect al mării învolburate de mânia zeilor, cu veacuri înainte de Potop, în Nippur, Sippar, Assur, Uruk, Kisch, până în ţara Hititilor. Utah-napishtim, singurul muritor, care a atins, după Epopeea lui Gilgamesch, nemurirea, ne povesteşte cum timp de şase zile şi şase nopţi, în Arca lui, «am privit vremea căci totul era liniştе şi omenirea se întorsese în noroi».

In tăbliţele din Nippur, în Sumeria, Ziuzudra, s'a dus să vadă pe Utu, cel iubit de zei şi prosternându-se în faţa lui, i-a sacrificat un bou şi o oaie. «Atunci, Ziuzudra, deţinătorul seminţei şi al speciilor, a fost dus de zei la ţara de trecere, ţara din Dilmun, unde răsare soarele».

In epopeea lui Berosius, preot al lui Marduk, în Babilonia, Xi-

suthros primeşte de la Cronos vestea potopului şi porunca de a ascunde la Sippar, cetatea soarelui, tăbliţele sacre. Apoi, din corabia lui, va vedea şase zile şi şase nopţi, potopul. Cronos, drept răsplată, îl va înălţa la cer şi îi va dărui nemurirea.

Toate aceste tăbliţe scrise în accadiană, limbă semită, constitue protoistoria Potopului, în compunerea lor intră elemente deosebite, umane, şi spirituale, animale şi minerale, floră şi faună, nămol şi sare, parte şi simbol.

Este curios procesul de evoluţie până în cele mai nebănuite aspecte. Sarea biblică trăieşte, mereu, în lumea spaniolă, prin botez; la ţărmul Cadizului, ea a devenit ştiinţa, cu Salinele dela San Fernando.

Piramide albe, pe cerul albastru, aceste Saline atât de deosebite de minele noastre salifere, sunt produsul unei colaborări între om şi natură, nu dramatic ci binevoitor, pacific. Colaborare de imaginaţie, rigoare, şi lege. Vântul de Miazăzi a colaborat şi la adevărata întrecere arhitectonică. Svelte, metodice, plenitudinare, aceste Saline sunt ca un fruct misterios şi fecund al mării. Incărcate în vapoare urcă valurile potolite ori învolburate ale multor mări, ating promontorii streine, dar nu ajung la ţărmurile Europei de Răsărit, în România, unde soarele se naşte şi moare între agonii. Acolo, sarea nu este neapărat efectul mării, ea se strânge în Mine, într'o sforţare telurică a omului. Depăşeşte valoarea materială, nutritivă, atinge limite de tragedie. Pedeapsa biblică este în România de azi această rocă salină, unde Moartea este Mântuire.

In San Fernando, munca omului este dură dar nu patetică, mirosul de peşte şi algă se amestecă într'o binevoitoare chemare la viaţă. Când salinele au fost încărcate, marea şi omul aşteptă săptămâni de gestaţie.

In România, omul şi ursita fac o unitate, sentimentul e susţinut de o voinţă prometeică de risc, viaţa şi moartea sunt un Tot.

De la om la copac, păstrând măsura, înţelegerea nu este imposibilă, nici apropierile animice de neînlăturat. Jerez, faimosul oraş al vinurilor, are ceva din bunăvoinţa târgurilor noastre muntenesti şi numai la câţiva kilometri de mare şi sarea ei. Aceeaşi linişte patriarhală, aceeaşi bunăcuviinţă în portul ţăranilor. In crupa cailor —minunată— strălucesc ţesături lucrate de femei harnice, aceiaşi

clopoţei argintii împrejurul gâtului. Aceşti cai jerezani îşi au, asemeni zimbrului, istoria, nobleţea, şi condiţia lor. Alături de taur şi viţa de vie, formează un fel de trilogie sacră a contemporaneităţii andaluze. Calul are sânge arab, este, poate, reminiscenţa arogantă a învingătorului-învins. Aceşti cai nu-şi pierd graţia nici chiar în munca de toate zilele. Fără să-şi dea seama, poartă în ei mândria rasei şi elanul nobil. Par a fi gata pentru un «torneo». Ne face plăcere să ni-i închipuim, uneori, acoperiţi de catifea şi mătase, iritaţi de această îmbrăcăminte vremelnică. Aceşti armăsari din Jerez, nu au nimic din domesticitatea elegantă a equinilor medievali, nu par dispuşi a muşca nisipul pentru un surâs al frumoasei, mai curând, sunt un contrapunct al artei moderne ecvestre. Le lipseşte elasticitatea halucinată a cailor lui Chirrico, ori rezonanţa decadentă a lui Sutin, nu au nici anatomia puternică a cailor lui Velazquez. Aceşti armăsari jerezani sunt, asemeni armăsarilor noştri, un element al naturii, care dispreţueşte norma, sunt Natura în toată plenitudinea. Natura, oglindită în chipul lor nobil, în ochiul arzător care priveşte viaţa în adâncul clarelor ei principii.

Un peisagiu, este, în realitate, o armonie între om, animal, copac. In Orient, aceste trei elemente se confundă cu viaţa. Copacii Andaluziei, uneori, sunt deosebiţi de cei din România. Aproape niciodata nu sunt lipsiţi de viaţă. Sunt parte vie a folclorului, poeziei, dansului. Creează o intimitate, o înţelegere. Aşa, de pildă, palmierul, eucaliptul, asemeni nucului, stejarului, plopului, salciei.

Am menţionat palmierul. Acest arbor tropical îşi pierde la aceste latitudini, exuberanţa. Devine reflexiv, frunza lui largă, sfâşiată, se mişcă într'un ritm constant. Parcă şi-ar vroi, aici, misiunea lui biblică de copac vestitor. Cu frunze de palmier a primit poporul lui Israel pe Fiul Omului. Ritmul lui e lent, universal, asemeni cuvântului Evangheliei. De acea, locuitorii îl aduc, de Florii, de la biserică. Umbra lui, în asfinţit, devine îngustă, avară, neprimitoare. Palmierul este un copac care a văzut naşterea omului şi îi cunoaşte slăbiciunea. In Ierusalim, i-a văzut sufletul, înflăcărat, versatil. De aceea, nimic nu-i poate modifica ritmul şi coroana în evantai. Ştie de tristeţea omului, i-a ascultat cântecul, pe ghitară. Copila andaluză găseşte în el izvor de inspiraţie, de asemeni, jocul. Nu abundă palmierul pe aceste ţărmuri, nici în Ierusalim. Nu putem despărţi

umbra lui de această amintire evanghelică şi ar trebui să mergem, departe, pe coasta Californiei, în Florida, în insulele Pacificului ori alte mări, pentru a-l regăsi în starea lui primitivă, adamică.

Alături de palmier, întâlnim eucaliptul, copac sociabil, frunzos. Copac ospitalier, dotat de aceasta calitate de preţ a copacilor din România şi din Răsărit, obişnuiţi să convieţuiască cu omul. Vârful lui, sensibil, atinge un punct unde linia, cum spune Leonardo, e stare ideală, geometrică. Frunza îngustă, argintie, se agită neîntrerupt. Ne aminteşte, în configuraţie, plopul.

Nu ştim în ce măsură, în Spania, copacul convieţueşte cu omul. Dela eucalipt şi palmier, la stejar şi nuc, este o distanţă care se măsoară sensibil. Stejarul românesc este un copac epic, adăposteşte istoria sub coroana lui. Răşina vârtoasă a pătruns, în multe veacuri viaţa şi poezia ţăranului român. Când Românul a vroit să-şi potolească tristeţea, a smuls o frunză de stejar, de nuc şi a inventat un mod poetic. Istoria l-a surprins la umbra şi rădăcina copacului, în el şi-a săpat legea, patul şi mormântul.

La Cadiz, eucaliptul este o oază de umbră, echilibru, simţ patriarcal. Auster în fruct, generos în umbră, înalţă în câmpul andaluz profilul lui melancolic. In asfinţit, pare miniatura unei păduri din secolul 18, în care Graţii înaripate stau gata să iniţieze dintr'o clipă într'alta, un pas de dans însoţit de harfe invizibile.

Antoaneta Bodisco

BRANCUSI

In Martie 1957, murea la Paris sculptorul român Constantin Brâncuşi. In timp ce în R.P. R,, unde arta a căzut sub dominaţia unui realism academic şi sterilizant, arta sa când nu este atacată, privită cu frică şi neîncredere, socotită drept bună doar pentru străinătate, în Franţa şi peste tot în Occident, renumele lui Brâncuşi nu face decât să crească cu anii.

Revenea totuşi Românilor să-i cinstească memoria la cinci ani dela moartea sa. Ceeace a şi făcut Fundaţia Universitară Carol I dela

Paris, organizând în seara de 24 Martie 1962, o şedinţă de comemorare, la Palatul Chaillot, în sala de conferinţe a Muzeelor Monumentelor Franceze. Pentru a omagia pe Brâncuşi, se aflau reuniţi dna Carola Giedion-Welcker şi dnii Pierre Courthion, Pierre Bruguière şi Ionel Jianu.

Şedinţa a fost deschisă de directorul Fundaţiei, dl Veniamin, care a amintit pe scurt ce înseamnă Brâncuşi pentru România. Apoi dsa a transmis preşedinţia şedinţei criticului de artă francez, Pierre Courthion.

Dl Pierre Courthion a evocat întâlnirile sale cu Constantin Brâncuşi, în atelierul său din Montparnasse, în Impasse Ronsin, insistând asupra a două vizite făcute sculptorului român, una în 1926, alta în 1957. Chiar necunoscând pe ţăranul român, îţi dădeai seama, spune dl Courthion, că te afli în faţa unui ţăran, cu înţelepciunea sa specifică, cu încetineala creatoare în lucru şi în gesturi, cu vecinătatea necesară faţă de lucrurile spiritului şi faţă de Dumnezeu. Acest ţăran a fost însă, afirmă dl Pierre Courthion creatorul formei pure în sculptură, după cum Mondrian a fost creatorul aceleiaşi exigente forme pure în pictură, Brâncuşi având însă acel fond de spiritualitate ce-i lipsea lui Mondrian.

Dna Carola Giedion-Welcker, cunoscuta critică de artă elveţiană, biografa şi exegeta neîntrecută a lui Brâncuşi, care de-altminteri l-a cunoscut foarte bine, şi al cărei studiu despre sculptorul român rămâne o referinţă de bază, a vorbit îndelung despre opera lui Brâncuşi, exemplificând cu proecţii. Dsa a vorbit despre înţelepciunea lui Brâncuşi pe care a asemănat-o în profunzimea sa cu şamanismul oriental, şi asupra felului în care această înţelepciune este vizibilă în sculptura sa. Insistând asupra loculuî ocupat de animal în sculptura lui Brâncuşi, fără ca niciun moment această sculptură să poată fi taxată drept animalieră, conferenţiara a făcut o diferenţă extrem de interesantă între sculptura în marmoră, piatră şi metal, pe de o parte, şi aceea în lemn, pe de alta. Sculptură închisă, formă eliptică în spaţiu spre care nu există nicio uvertură atunci când materialul este piatra sau metalul, sculptură deschisă cu ramificaţii aruncate în spaţiu însfârşit acceptat, atunci când materialul este lemnul. Cu privire la sculptura în lemn, dsa a reamintit ceeace spunea Brâncuşi el însuşi: «Numai Românii şi

Negrii ştiu să sculpteze cum trebue lemnul», şi a arătat că decâteori Brâncuşi se apropie de lemn, amintirea folklorului natal este prezentă.

Criticul de artă Pierre Bruguière a evocat îndelung şi poetic atelierul lui Brâncuşi, care îşi reconstituise în plin Paris un cadru oltenesc autentic.

Insfârşit revenea criticului de artă român, Ionel Jianu, stabilit acum la Paris, să insiste asupra fondului ţărănesc românesc în sculptura lui Brâncuşi. Respingând toate definiţiile terminate în-*isme*, prin care criticii de artă străini au încercat să definească opera atât de enigmatică şi originală a lui Brâncuşi, dl Ionel Jianu a arătat cum Brâncuşi a rămas în tot ceeace a înfăptuit, ca şi în felul lui a fi, acelaşi ţăran român care măsoară timpul prin stele şi anotimpuri, care se află în familiaritatea lui Dumnezeu mai curând decât în aceea a oamenilor, care se inspiră din miturile ţărăneşti şi pentru care obiectul de artă nu este copie a realităţii, ci sinteză, simbol al ei, încercare de dialog cu cerul şi forţele primordiale. Dl Ionel Jianu a reluat pas cu pas biografia lui Brâncuşi şi a insistat asupra copilăriei sale la poalele Carpaţilor şi asupra felului în care ţăranul înţelege lumea şi misterele sale. Brâncuşi: un ţăran român transfigurat de geniu.

In ziua de 30 Martie 1962, în prezenţa dlui Gaëtan Picon, director general al Artelor, a fost inaugurat la Muzeul de Artă Modernă din Paris, atelierul lui Brâncuşi. Brâncuşi şi-a lăsat prin testament operele sale Muzeului de Artă Modernă din Paris, cerând însă ca în acest Muzeu să fie reconstituit exact atelierul său din Impasse Ronsin şi ca sculpturile sale să fie expuse în acest cadru familiar al vieţii sale. Inaugurarea acestui atelier reprezintă deci un eveniment nu numai pentrucă publicul poate lua acum contact cu opera lui Brâncuşi sub toate aspectele ei, dar şi pentrucă prin reconstituirea atelierului poate fi situat cadrul în care această personalitate dominantă a sculpturii moderne a trăit şi a creat cea mai semnificativă parte din opera sa.

In afară de sculpturile sale bine cunoscute, în diferitele lor versiuni în metal, piatră sau lemn, ca *Pasărea măiastră, Inceputul lumii, Cocoşul, Dra Pogany, Tânăra sofisticată, Şeful, Prometeu, Peştele, Copilul adormit*, etc., mai aflăm desene şi o frescă de Brâncuşi, ca şi obiectele familiare în vecinătatea cărora trăia Brâncuşi, obiecte făurite de el însuşi. Şi foarte emoţionant pentru un vizitator român, ce n'ar fi trecut niciodată mai înainte prin atelierul din Impasse Ronsin, să vadă cum Brâncuşi îşi crease în plină inimă a Parisului, un cămin specific oltenesc. Taburetele sau suporturile de sculpturi făcute şi sculptate de el în lemn, sunt într'adevăr inspirate din arta populară oltenească, ca şi poarta atelierului aidoma uneia de pe meleagurile Gorjului. Nu numai în ornamentaţie se poate observa acest lucru dar şi în simplicitatea, s'ar spune rudimentară dacă acest «rudimentar» n'ar fi tocmai un exces de rafinament, a obiectelor casnice tăiate direct în lemn cu toporul, de Brâncuşi. Regăsim dealtminteri în atelier toate uneltele cu care lucra Brâncuşi, dela ciocan, topor şi nicovală, până la pistolul sau ciocanul electric. In alt colţ al atelierului aflăm ghitara lui Brâncuşi, pe care cânta singur după un sistem de notaţie muzicală ce-i era propriu, ca şi o vioară lucrată de el însuşi, după cum lucrate de el sunt şi mesele de piatră, soba sau divanul acoperit cu pânză de sac. Pe una din acestemese se află, ca şi cum ar aştepta să fie luat de mâna lui Brâncuşi, bastonul sculptorului, o bâtă ţărănească noduroasă dar şlefuită de ani.

Acest atelier alcătuit din mai multe săli de muzeu, cuprinde în total cu sculpturi, desene, fotografii —dintre care una foarte emoţionantă, încadrată de Brâncuşi, reprezintă *Coloana fără sfârşit* dela Târgu-Jiu— şi mobila familiară, 130 de obiecte.

Operele lui Brâncuşi sunt expuse de acum înainte într'un cadru în care sunt puse în valoare nu numai estetic, dar şi din punct de vedere al semnificaţiei lor exacte în procesul de creaţie al lui Brâncuşi.

ZODIA CANCERULUI

CUM SE RASTALMACESTE ISTORIA

Michael J. RURA, *Reinterpretation of History as a Method of Furthering Communism in Rumania. A Study in Comparative Historiography.* Georgetown University Press, Washington, 1961, in-8, XI. 123 p.

Constantin SPOREA, *Die sowjetische Umdeutung der rumänischen Geschichte*, extras din *Saeculum*, IX. caetul 3, 1961, p. 220-246.

O coincidenţă pe cât de semnificativă pe atât de îmbucurătoare a făcut să apară, în acelaşi timp, în Statele Unite şi în Germania de Vest, două importante studii privitoare la felul cum este răstălmăcită istoria Românilor în scrierile regimului actual dela Bucureşti. Unul din acestestudii s'a publicat sub auspiciile Universităţii Georgetown, din Washington, şi e datorit unui tânăr mare istoric american, dl Michael J. Rura, celălalt a apărut în marea revistă germană *Saeculum*, sub semnătura compatriotului nostru dl Constantin Sporea.

Perioada de care se ocupă acestestudii este, fără îndoială, cea mai agresivă şi cea mai distrugătoare din procesul de «răstălmăcire» a istoriei româneşti. Este perioada dictaturii funeste a unui istoric improvizat, care a trecut peste noapte dela anonimatul cel mai compact la rangul de academician şi de director al unui Institut de studii şi cercetări istorice proaspăt ieşit din arsenalul de propagandă al Partidului Comunist. Ce putea să aducă valabil, constructiv, în studiul istoriei noastre, un om ca Mihail Roller, a cărui duşmănie faţă de trecutul românesc se vădeşte în fiecare pagină din scrierile sale? Răspunderea abuzurilor şi a «răstălmăcirilor» agravante pentru poporul român şi pentru conducătorii săi politici din trecut, de care sunt pline cărţile de istorie din această perioadă, revine pe de-o parte Partidului Comunist şi acoliţilor săi, pe de altă parte sentimentelor de duşmănie faţă de tot ce formează adevărata tradiţie românească, de care erau însufleţiţi Mihail Roller şi câţiva din colaboratorrii şi «discipolii» săi.

Stabilind acest caracter pătimaş şi distrugător al istoriografiei sovieto-române din perioada de dictatură a lui Mihail Roller, nu vreau să spun că, după aşa zisa «destalinizare» dela 1956 — urmată de moartea subită a lui Roller în Iunie 1958 — studiile istorice din Republica Populară Romînă s'au liberat de doctrina urii şi a «răstălmăcirilor» meschine. Dar producţia istorică de după 1956 a căpătat un caracter mai complex, atât printr'o oarecare şlefuire a instrumentelor de propagandă, cât şi prin recrutarea unor colaboratori mai bine pregătiţi, deprinşi cu disciplina cercetării şi a studiului. Cea mai mare parte din aceşti istorici au fost formaţi în şcoala veche şi încadraţi în Institutele de cercetări ale regimului actual după ce, ani de zile, au fost ţinuţi în închisori sau lăsaţi să se lupte cu mizeria neagră. Cu munca acestor specialişti recuperaţi din închisori şi din ghiarele mizeriei, şi supuşi unui şantaj numit «îndoctrinare», s'au putut scoate o serie de publicaţii al căror fond nu este întotdeauna alterat de «răstălmăcirile» minorităţii dela putere. Analiza lor amănunţită va trebui să formeze obiectul altor studii.

După ce declară că instalarea Comuniştilor la putere, în 1947, a fost «un act silnic, făcut de o bandă mică dar dârză de renegaţi politici şi de procrişi» (p. VII), dl. Rura arată că cea dintâi grijă a guvernului a fost să smulgă din mintea Românilor orice legătură cu trecutul. Aşa s'a deslănţuit acea «masivă epurare» (p. VIII) a tuturor scrierilor care nu erau compatibile cu doctrina comunistă. Fără să ţină seama nici de întinderea nici de brutalitatea măsurii lor, Comuniştii au condamnat la o tăcere absolută mii de cărţi şi de articole în care istoricii de odinioară au vărsat lumina cercetării lor peste diferitele domenii ale vieţii româneşti din trecut. La isprava lor de gropari ai istoriografiei de dinaintea venirii lor la putere, Comuniştii au adăogat o persistentă campanie de «discreditare» (p. X) a învăţaţilor de altă dată, numindu-i «instrumente ale mentalităţii burghezo-moşiereşti» şi decernându-le tot felul de epitete din bogatul lor vocabular pejorativ.

In golul creat astfel cu ajutorul poliţiei şi al cenzurii, au început apoi să apară, ca singurele purtătoare de cuvânt, tratatele de istorie ale unor autori angajaţi de Partid. Dl Rura examinează patru tratate de acest fel: *Istoria Romîniei* (1947), *Istoria Republicii Populare Romîne* (1952), *Istoria Evului Mediu* (1948) şi *Istoria modernă şi contemporană* (1948). Pe lângă aceste tratate de bază, autorul studiază diverse articole, monografii şi culegeri de documente, apărute în decada 1947-1957. Din confruntarea tuturor, el stabileşte următoarele procedee de «răstălmăcire» a istoriei româneşti potrivit vederilor comuniste:

In primul rând, «răstălmăcirea prin *omisiune*». Autorii comunişti înfăţişează ocupaţia romană ca o perioadă de regres social, care nu a putut lăsa urme puternice în patrimoniul cultural al po-

porului român. Cât despre o moştenire etnică latină, ea este combătută — spun ei — de teoria luptei de clasă, potrivit căreia locuitorii de baştină au refuzat orice amestec cu asupritorii lor. Astfel, istoricii comunişti omit în mod voit să vorbească de puternica civilizaţie latină, care a reprezentat un factor activ de asimilare şi căreia îi datorăm caracterul de bază al limbii române. Tot astfel, ei scad în mod voit rolul Domnilor şi al Regilor în evoluţia politică de mai târziu a ţărilor române, pentru a nu avea în vedere decât veşnica luptă de clasă a teoriei marxiste şi interminabilele procese de producţie. Tot atât de sacrificată din viaţa istorică a poporului român este şi religia. In sfârşit, în ce priveşte provinciile pierdute, Basarabia şi Bucovina, manualele reperiste adoptă un stil care nu se deosebeşte întru nimic de acel din cărţile sovietice ruseşti. Potrivit acestei terminologii, în 1918, trupele româneşti «au atacat şi ocupat Basarabia», iar alipirea acestei provincii la România a fost o «răpire». Despre ultimatumul din Iunie 1940, în urma căruia România a fost silită să cedeze din nou Basarabia, nu se spune niciun cuvânt; ba, măsluindu-se adevărul, se vorbeşte de o «înţelegere» între guvernul român şi cel sovietic, în urma căreia Basarabia şi Nordul Bucovinei, trecând în stăpânire rusească, au fost «eliberate». (p. 54-55).

Exemplele citate arată îndeajuns spiritul potrivnic adevărului şi conştiinţei naţionale româneşti în care au fost scrise tratatele de istorie studiate de dl Rura. Se vede bine că dacă aceste tratate convin «Republicii Populare Romîne», ele nu convin *Românilor;* ele sunt produsul unei mentalităţi străine de aspiraţiile româneşti, o mentalitate care nu ezită să răstălmăcească cele mai limpezi şi mai simple adevăruri după tipicul impus de stăpânii dela Moscova.

Al doilea procedeu pe care-l găseşte dl Rura în deprinderile istoriografiei din R. F. R., este «răstălmăcirea prin *substituire*». Metoda aceasta porneşte şi ea cu un atac brutal împotriva istoricilor de odinioară. «Cea mai mare parte a acestor istorici — scria Mihail Roller — nu socotesc istoria ca o ştiinţă». (p. 58). Al Xenopol, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Ion Andrieşescu şi alţii, sunt învinuiţi ba de excese literare, ba de romantism, ba de misticism, ba de idealism, — ca să nu mai pomenesc de vina tuturor că şi-au iubit ţara şi au protestat împotriva impilărilor străine de tot felul. Nu e de mirare deci că, în locul paginilor cuvenite adevăratului eroism al celor care, în războaiele din epoca modernă, au luptat pentru întregirea ţării şi pentru suveranitatea ei naţională, apare acum martirologia Partidului Comunist, cu tot calendarul ei improvizat şi cu «răstălmăcirile» ei de rigoare. Pe plan şi mai larg, substituirea se aplică alianţelor de care s'a bucurat poporul român în lupta sa de întregire a ţării şi de apărare a ei: câtă vreme alianţele cu puterile apusene, şi în primul rând cu Franţa, sunt discreditate ca fiind o expresie a imperialismului capitalist, încercările Ruşilor de a pune

mâna pe ţările noastre, din secolul al XVII-lea până astăzi, sunt prezentate ca o generoasă luptă de «eliberare» a poporului român. (p. 71).

Al treilea procedeu folosit de comunişti pentru a-şi găsi o legătură cu tradiţia istorică a Românilor, este procedeul pe care dl Rura îl numeşte «răstălmăcirea prin *exagerare*». In acest capitol intră nu numai marile răscoale din istoria noastră ca aceea a lui Horia, Cloşca şi Crişan, a lui Tudor Vladimirescu, a burghezilor dela 1848, a ţăranilor dela 1888 şi 1907, ci şi grevele muncitoreşti, cu deosebire cele din 1931 şi 1933. Situarea acestor răscoale şi greve pe acelaşi plan, fără a ţine seamă de caracterul general şi national al unora, de caracterul particular al altora, înseamnă încă unul din mijloacele de a crea o confuzie favorabilă tezei comuniste a luptei de clasă, şi de a susţine că toată starea socială a trecutului a fost definitiv condamnată de aceste mişcări şi greve. Adăogăm că acest punct de vedere, susţinut cu îndârjire când e vorba de a ataca structura societăţii pe care comuniştii o numesc burgheză sau capitalistă, nu este valabil, fireşte, când e vorba de mişcările muncitoreşti din Germania de Răsărit sau Polonia, ori de revolta naţională din Ungaria, ori de rezistenţa ţăranilor împotriva colectivizării în România, chiar dacă — după propria mărturie a fruntaşilor comunişti — această rezistenţă nu a putut fi înfrântă decât prin lichidarea a 80.000 de gospodari. Cele câteva mii de grevişti dela atelierele Griviţa au înscris o enormă pagină în istoria emancipării sociale a poporului român, dar cei 80.000 de ţărani români aruncaţi în închisori de autorităţile comuniste nu merită decât o categorică şi expeditivă condamnare. Aşa se răstălmăceşte istoria în Republica Populară Română!

Revenind la cartea d-lui Rura, a patra metodă de reinterpretare a istoriei pe care o găseşte autorul în tratatele comuniste, este «răstălmăcirea prin *corupţie*». Două tablouri se opun, într'un contrast violent, menit să impresioneze imediat şi definitiv pe cititorul tratatelor comuniste de istoria românească. Pe de-o parte tabloul forţelor oculte, capitalisto-burgheze şi reacţionaro-moşiereşti (etc. etc.), care au introdus în România regelui Carol I şi a urmaşilor săi dominaţia imperialismului străin — francez, german, englez, american — cu tot ce acest imperialism comportă ca degradare politică şi aservire economică, iar, pe de altă parte, tabloul înălţător al «eliberării» României de către «glorioasa armată sovietică» şi al instalării la putere a patrioticului Partid Comunist.

In tabloul dintâi, ca în orice fabulaţie de apocalips, se adună toate viciile întrupate în personagiile proeminente ale societăţii: o monarhie venală şi tentaculară, preocupată numai de satisfacerea setei de bogăţii şi de plăceri; oameni de Stat amestecaţi în veroase afaceri făcute pe spinarea ţării; partide politice vândute capitalismului străin; o lume întreagă de explotatori şi de samsari, unel-

tind împotriva poporului la adăpostul unei armate complice. In schimb, ce eroică e calea spre victorie a Partidului Comunist! Ce importă faptul că, după cum afirmă şi dl Rura, Partidul Comunist abia număra, în 1944, vreo mie de membri atraşi de curând de perspectiva victoriei sovietice! *Istoria Republicii Populare Romîne* găseşte mijlocul de a consacra 250 de pagini, deci o treime din cuprinsul său, glorioasei lupte a cadrelor sale, între anii 1921 şi 1944, împotriva opresiunii şi corupţiei din România făurită de «războiul imperialist» dela 1916-1919.

Scrisă metodic, sobru, cu multe exemple, cartea d-lui Rura denunţă cu toată vigoarea necesară procedeele incompatibile cu ideea de civilizaţie, prin care regimul Republicei Populare Romîne a degradat valorile istorice şi intelectuale ale ţării pentru a le subjuga propagandei sale politice.

Preocupat la rândul său să atragă atenţia învăţaţilor străini asupra «interpretărilor sovietice» care alterează prezentarea istoriei româneşti în diversele tratate şi articole publicate în ţară, dl Constantin Sporea şi-a organizat studiul pe o bază diferită. Cercetarea d-sale nu este, ca a d-lui Rura, o lucrare de «metodologie», sau, cum am spune mai bucuros, o critică a tehnicei propagandistice folosite de Comunişti, ci ea aduce o minuţioasă confruntare între tezele vechi şi interpretările noi privitoare la problemele capitale ale istoriei româneşti.

Dipticul începe cu însăşi formarea poporului român şi înaintează, urmând cursul secolilor, până în zilele noastre. Rând pe rând apar şi aici — confruntate cu paginile istoricilor noştri de odinioară — temele favorite ale literaturii comuniste: Ocupaţia romană nu a cuprins tot teritoriul ţării noastre, în schimb elementul slav a jucat un rol proeminent în formarea poporului român, căruia i-a împrumutat o civilizaţie înaintată şi, mai târziu, i-a transmis creştinismul. Curentul latinist din Ardeal a fost o mişcare şovină, iar revendicările naţionale, care au culminat în procesul Memorandumului, o expresie a burgheziei dornice de a-şi crea o situaţie mai bună. Anexarea Basarabiei de către Ruşi, la 1812, e proclamată ca o «eliberare», iar revenirea celor trei judeţe din Sudul acestei provincii la trunchiul Moldovei, în 1856, ca o «răpire». In 1877 — citez după dl Sporea — «guvernul burghezo-moşieresc în frunte cu Prusacul Hohenzollern nu a vrut să lupte pentru independenţă, ca atare nu a luat măsurile necesare pentru crearea unei oştiri şi pentru înarmarea ei». Războaiele pentru întregirea ţării au fost războaie «imperialiste», pornite din setea de câştig a marilor capitalişti, şi s'au făcut în pofida grevelor de protestare ale muncitorilor. Totuşi, lupta dela Mărăşeşti a fost o victorie «ruso-română»! Campania din Ungaria, în 1919, e o represiune reacţionară, pusă la cale tot de imperialişti! Perioada dintre cele două războaie nu a adus nicio îmbunătăţire

pentru muncitori, ba dimpotrivă: Constituţia din 1923 a consolidat dictatura clasei burghezo-moşiereşti în paguba lucrătorului şi a ţăranului, care s'au văzut siliţi de nenumărate ori să se ridice împotriva acestei ocârmuiri.

E de prisos să continuăm. Dl Sporea are meritul de strânge laolaltă şi de a discuta toate «interpretările», care merg, invariabil, în acelaşi sens: *al denigrării trecutului românesc şi al acceptării slugarnice a oricăror teze ruseşti, fie ele şi ţariste*, ca de pildă în chestiunea anexării Basarabiei la 1812 şi la 1878.

Supunând judecăţii istoricilor obiectivi, în paginile unei publicaţii de importanţa revistei *Saeculum*, textele tendenţioase ale propagandei comuniste din manualele de istorie românească, dl Sporea a făcut o operă salubră, binevenită.

Ion Filimon

ŢARA «TURCITA»

Decând am citit discursul lui Tudor Arghezi la Marea Adunale Naţională, încerc să uit mereu un cuvânt rostit de el: *descălecare*. După Tudor Arghezi, ocuparea ţării de către Ruşi şi instaurarea de către ei a regimului ce-şi spune comunist, nu se poate asemui decât cu acea descălecare prin care neamul nostru a reapărut în istorie, iar conducătorii acestui partid, cel mai stalinist dintre toate, care se ţin la cârma ţării numai prin graţia Ruşilor şi slujindu-se de o singură armă, teroarea, se numesc, ca şi primii voievozi români: *descălecători*. Incerc să uit acest cuvânt şi nu pot. Niciun efort de voinţă şi niciun argument logic nu mă ajută. Vorba aceasta aruncată în faţa ţării ca o pată de ruşine, de acela care a fost un mare poet, nu izbutesc să o şterg din minte. Argumentele logice, după cum am spus, nu lipsesc. Nu vârsta lui Tudor Arghezi ar fi o explicaţie; la aceeaşi vârstă alţi oameni mor în închisori cu dârzenie, duc o existenţă de mizerie cu capul sus şi nu cedează. Şi chiar printre cei care cedează sau au cedat, pana mai drămueşte cuvintele, mai şovăe în faţa linguşirii sau a insultei. La optzeci de ani sunt şi brazi, nu numai râme. Imi spun însă că «descălecarea» aceasta n'ar avea dece să mire. Când ai văzut odată cerul în ochii unui general sovietic, Vedenin sau altul, cum l-a văzut Tudor Arghezi, când ai cerut ţării tale, aşa cum a făcut-o el patetic, să fie recunoscătoare ocupantului, la ce să te mai opreşti la o descălecare sau alta? Paharul e demult plin. Şi totuşi, fie-

care picătură de venin sau linguşire ce se varsă din el ustură, doare. Poate şi pentrucă am rămas câţiva ce credem că poezia implică şi un anumit fel de a fi, sau în orice caz este incompatibilă cu unele trădări. Nu numai de ţară, dar şi de adevăr. Când eşti omenit cu un astfel de dar e mai greu să te porţi ca slugă. E poate numai o iluzie de intelectual prea deprins să acorde celor create prin scris o demnitate aparte, dar e o iluzie îndărătnică. Orice ar fi, decăderea sau căderea aceasta excesivă sub vremi a lui Tudor Arghezi ne doare pe toţi, chiar dacă pe el nu-l doare.

Tudor Arghezi se plânge mereu că înainte de ultimul război sau, şi mai precis, înainte de venirea la putere a comuniştilor, era persecutat, neapreciat, necunoscut, nerecunoscut. Şi aceasta e o poveste ca aceea cu cerul albastru din ochii generalului Vedenin sau cu descălecarea. Lui Tudor Arghezi i-a trebuit un timp să se impună, dar pentru această impunere au luptat criticii cei mai de seamă — şi nu Mihail Ralea, cum spune acum Arghezi — şi ea a fost încununată de tot felul de sprijine oficiale. Aveam puţini ani când, în Cişmigiu, l-am întâlnit pe Tudor Arghezi. Mă jucam în nisip cu Miţura şi Baruţu, alături tatăl meu întindea mâna părintelui lor, care venise să-i ia acasă. Pe drum spre casă tata mi-a spus: tu te joci cu Miţura dar nu ştii că tatăl ei, Arghezi, e unul din cei mai mari poeţi ai noştri. Aşa mi-a rămas multă vreme imaginea lui Arghezi: un poet, unul din cei mai mari, aplecat peste jocurile copiilor ca în *Cartea cu jucării* şi mi-am închipuit fără îndoială că a fi mare poet înseamnă a ocroti jocurile şi sfiiciunile celorlalţi, mai mici sau mai slabi, a le arăta drumul, a nu te împletici niciodată, ca să ştie şi ei cum să păşească în viaţă. Admiraţia mea pentru Arghezi a crescut apoi din depărtare. Mi-aduc aminte la şcoală, prin clasa a patra de liceu — pentrucă scriitorul acesta atât de necunoscut era citit, înainte de război, prin şcoli, când s'a recitat *De-a v'aţi ascuns*. In banca din spate o fată a izbucnit în plâns, iar alta s'a sculat emoţionată pentru a afirma cu aceleaşi vorbe pe care le ştiam din copilărie: e unul din cei mai mari poeţi ai noştri. Eram la vârsta aceea, cu toatele, închise în noi, ne feream de vorbe mari şi mai ales de plâns sau sentimentalisme. Dar nimeni n'a râs. Şi nu cred să existe vreun adolescent din acea generaţie care să nu-si amintească cu fervoare de prima lui întâlnire cu versurile arghezieene. Chiar îngenunchierile lui în faţa puterilor nu le luam în seamă. Prefaţa lui Tudor Arghezi la volumul de versuri din editura Fundaţiilor Regale, prefaţa închinată cu o plecăciune rar întâlnită în literele româneşti lui Carol al II-lea, ne-ar fi putut da de gândit, ca şi aranjamentele lui succesive cu tot atât de succesivele partide sau mişcări la putere. Dar îngenunchierea nu se introducea în vers, opera rămânea nevătămată. Am preferat să nu mă gândesc, după cum, la Universitate, n'am voit să răspund unui coleg ce-mi amintea

în treacăt că în timpul primului război Arghezi, la Bucureşti, se dăduse cu Nemţii ce ocupau capitala şi n'a fost salvat după aceea decât de verbul înflăcărat al lui Nicolae Iorga. Ignorarea sau uitarea aceasta, cam circumstanţiale, au fost adâncite în mine de anii de tăcere ai poetului, după înscăunarea regimului comunist. Omul coincidea din nou cu poetul. Apoi Arghezi a reînceput să scrie şi-am încercat să-i urmăresc svârcolirile reale sau închipuite de mine, revolta ascunsă sub rânduri, ca în acea Doină în care sunt sigură că mulţi au văzut ceea ce vedeam şi eu: o săgeată împotriva regimului actual. Au mai trecut ani şi, cu cât poziţia lui devenea mai sigură, mai îndestulată viaţa, mai evidente privilegiile, cu atât mai delirante se făceau epitetele, mai profunde reverenţele, mai jos scoborîtă închinăciunea. Arghezi revenea la supralicitare, la epitetul linguşitor, la desfrânarea termenului, ajungând la marea neruşinare, la cerul albastru din ochii generalului rus, la descălecare. Până la desgust, până la silă, sau cu un termen ce-i place lui Arghezi, până la greaţă. Voiam probabil cu tot dinadinsul să uit cuvântul «descălecare» din pricina zilei aceleia din Cişmigiul copilăriei, din pricina dimineţii de şcoală când am descoperit *De-a v'aţi ascuns*, din pricina lacrimilor tatălui meu, pe care nu-l mai văzusem plângând, atunci când a citit, puţin înainte de moarte, un bilet de papagal şi de prietenie ce-i fusese adresat de Arghezi, din pricina în sfârşit a tuturor versurilor ştiute pe de rost, adică citite şi răscitite la vârsta când totul devine memorie. Dar cuvântul nu poate fi uitat şi Arghezi, cel de dinainte de descălecări, a dispărut pentru a lăsa locul spectacolului acesta de circ, în care cuvintele sunt cumpărate cu galbeni pe care te arunci să-i cauţi în noroi, târându-te, după ce ai făcut giumbuşlucuri. De giumbuşlucurile acestea nu râde nimeni — afară poate de «descălecători»—, dela ele îşi întoarce faţa, ruşinată, o întreagă ţară.

Monica Lovinescu

PERMANENŢELE

Ambiţiile oficialităţii culturale dela Bucureşti de a rescrie istoria României după placul sau şi interesele momentului, sunt nemăsurate. Un moment precis din această istorie i se pare de o importanţă primordială — şi din punctul său de vedere este — şi anume, înscăunarea regimului comunist. Adevărul istoric — adevăr trăit de contemporanii care pot mărturisi — şi anume că în România

partidul a fost înscăunat de o armată de ocupaţie, este într'adevăr neplăcut. Partidul preferă teza imaginară a unei insurecţii populare la 23 August în locul loviturii de Stat îndeplinită de Rege şi de şefii partidelor politice, şefi care de-atunci au murit cu toţii fie în închisoare, fie executaţi, fie depe urmele celor suferite în închisoare. Nici un efort nu este prea mare în ţară pentru a încetăţeni noua versiune. Filme, cărţi, manuale, totul reia, repetă la nesfârşire, teza oficială. Martorii — adică un întreg popor — tac pentrucă nu pot să facă altfel.

Pe plan literar, ambiţia partidului este de a convinge ca întreaga literatură română, dela origini şi până azi, n'a însemnat altceva decât un lung mers înainte înspre «revoluţia» de azi. De aceea toţi scriitorii — mai mari sau mai mici, de ieri sau de azi — sunt prezentaţi ca revoluţionari sau anunţători ai actualei revoluţii. Cei care, cu cele mai multe concesii, cu cât mai multe suprimări de texte, nu pot fi încadraţi în acest mers înainte, sunt pur şi simplu înlăturaţi — mai ales în prezentările pentru străinătate — din acest triumfător marş progresist.

Că propagandiştii curenţi ai regimului se dedau la astfel de inutile îndeletniciri, nimic mai normal. E mai trist însă când un cărturar pe care mulţi îl socoteau mai grijuliu cu unele adevăruri, cel puţin literare — e vorba de Tudor Vianu — se dovedeşte tot atât de perfect maleabil ca orice agent al partidului. Intr'o prezentare a literaturii române, întitulată *Permanenţe ale literaturii române* şi editată la Bucureşti pentru a fi prezentată la UNESCO, Tudor Vianu dovedeşte că distanţele dintre el şi un Paul Georgescu, de pildă, au fost şterse de deplina «supunere sub vremi». Cu fostul său prestigiu de om de ştiinţă, el vine să prezinte străinilor aceste «permanenţe» din care nu lipseşte niciuna din tezele oficiale.Incercând să arate că realismul socialist nu este de fapt altceva decât încununarea unor caractere permanente ale literaturii noastre dela aceea populară până la cea modernă. Nu numai rusificarea este justificată prin înrâurirea avută de totdeauna de «marea literatură rusă» asupra literaturii noastre (nu ştiaţi că până şi Creangă s'a inspirat nu din datinele satului său ci din folklorul rusesc?) dar şi cântăreţii de azi ai acestei rusificări — dela Galan la Aurel Baranga — au avut drept strămoşi şi garanţi spirituali pe un Eminescu — autorul *Doinei* — sau pe un Bălcescu, care a scris unele din cele mai violente diatribe împotriva Rusiei din câte se cunosc în literatura universală, putând fi orânduite alături de paginile despre Rusia ale Marchizului de Custine.

Tudor Vianu mai ştie că pentru a face din literatura română un mesaj premergător al realismului-socialist — atât de în firea poporului nostru, după el — e nevoie de trunchieri masive. Fostul maiorescean ştie bine de pildă că pentru o astfel de imagine a spiritualităţii române ar fi trebuit ca Maiorescu să nu existe. Şi atunci, simplu de tot, îl suprimă. Cu totul. In timp ce noii scriitori din R. P. R. se lăfăesc pe pagini şi pagini cu nume şi poze, în timp ce cititorul ipotetic din străinătate e înştiinţat de existenţa unor Jebeleanu sau Camilar, Tudor Vianu îl exilează pe Titu Maiorescu din literatura română. Nu este însă singurul exil şi singura mutilare. In timp ce criticul Dobrogeanu-Gherea — atât de departe de Tudor Vianu cel din trecut, şi din punct de vedere ideologic şi din punct de vedere literar — este citat în mai multe rânduri, Bogdan Petriceicu Hasdeu nu este numit nici o singură dată. In România n'au existat, după Tudor Vianu, nici Vasile Parvân, nici Nicolae Iorga. Spiritualitatea românească nu le datorează, dupa cum o ştim, absolut nimic. «Nimeni nu va putea scrie în viitor istoria literaturii în ultimul sfert de veac fără a ţine seama de contribuţia lui E. Lovinescu» — scria Tudor Vianu în 1942, în volumul de omagiu adus criticului şi publicat la *Vremea*. In afară bine înţeles de Tudor Vianu de azi, pentru care această contribuţie a devenit inexistentă de vreme ce nu pregătea figura literaturii de partid în slujba căreia s'a pus. Beniuc e reprezentantul tipic al liricei române, dar în schimb în poezia românească n'au însemnat nimic, după Tudor Vianu, nici Lucian Blaga, nici Ion Barbu — unde e studiul pe care i-l consacrase în 1935? Gândiristul de altădată nu găseşte niciun rând pentru a pomeni de Ion Pillat, de Adrian Maniu, de V. Voiculescu sau Dan Botta. Spaţiul e prea ocupat pe semne de Maria Banuş şi de Cicerone Theodorescu. Matei Caragiale n'a îmbogăţit literatura româna cu acei incomparabili *Crai de Curte Veche*, în schimb Zaharia Stancu, Marin Preda, Francisc Munteanu sunt pietre de hotare şi reprezentanţi de permanenţe. Hortensia Papadat-Bengescu, Gib. Mihăescu sunt şterşi din configuraţia unei literaturi în care trebue să se afle la loc de cinste făuritorii omului nou, omului de tip sovietic.

Lista omisiunilor ce tind să justifice astfel de permanenţe ar putea fi continuată la nesfârşit. Dar la ce bun? Foarfecele au fost totdeauna instrumentul cel mai comod al dictaturilor pentru a suprima tot ce le putea stingheri din istorie şi literatură. Sistemul anexărilor şi reconsiderărilor a fost dus la ultimul său punct de perfecţie de regimul comunist, oriunde s'a înscăunat el. Acest fapt nu este nici nou, nici original. Mai original, şi mai trist, este că un cărturar pe vremuri autentic se înconjoară el însuşi de umbre, suprimând dintr'un peisaj cultural atâtea valori şi atâtea nume, dintre care mulţi scriitori ce i-au fost tovarăşi de condei şi gânduri în epoci mai fericite. O demisie în plus, o demisie greu de calificat, pentru câteva «permanenţe» atât de vremelnice.

Alexandru Arc

UN ROMAN AL AMBIGUITAŢII

Evident s'a discutat mult în R. P. R. în jurul ultimului roman al lui G. Călinescu *Scrinul Negru*. Din cenuşiul producţiei obişnuite acolo, în care talentul e înnăbuşit de propagandă, opera lui G. Călinescu provoacă o serie de epitete superlative prin simplul fapt că mai aparţine încă literaturii. Dacă G. Călinescu apare ca un fel de gigant în peisagiul cultural reperist, nu e numai pentrucă are mai mult talent unde alţii au mai puţin, ci pentrucă află mijlocul, jucând pe o mitologie de copil teribil, să nu urmeze cu totul canoanele realismului-socialist. Cititorul din Romania nu poate decât să se felicite de diversele combinaţii şi răzgâieli optimiste ale scriitorului, deoarece, de bine de rău, citindu-i romanele se apropie oarecum de ceea ce ar putea să fie literatura. Această disproporţie între nivelul producţiei obişnuite — dela un Victor Tulbure până la o Veronica Porumbacu — şi propriile sale romane, îi oferă lui G. Călinescu ispita de a se crede un geniu, ispită pe care într'o literatură românească liberă, în care talentele s'ar fi înfruntat normal, sperăm pentru d-sa c'ar fi evitat-o. Lucrurile stând însă cum stau, G. Călinescu cedează acestei iluzii într'atâta încât ajunge să-l transforme pe arhitectul Ioanide dintr'un om talentat, ciudat şi inteligent, aşa cum era în romanul *Bietul Ioanide*, în geniul căruia i se iartă şi îngădue totul, din *Scrinul Negru*. Auto-portretul e prea străveziu pentruca să nu surâdem, nu pentrucă G. Călinescu n'ar fi cu adevărat o personalitate în literatura română — acest lucru a fost vădit de pe vremea mult mai concludentă a libertăţii când G. Călinescu a dat cea mai mare şi valoroasă parte a operei sale şi de critic şi de romancier; ci pentrucă el s'a lăsat atât de mult prins în propria sa mitologie, încât ţine s'o impună şi contemporanilor şi viitorului, sculptându-se singur în Ioanide, «aşa cum în el însuşi eternitatea îl schimbă», adică genial. Sub masca de ironie uşoară cu care G. Călinescu îl descrie pe Ioanide, se ghiceşte o dragoste imensă pentru acest *alter ego* care e scos din rândul muritorilor pentru a i se îngădui destine excepţionale. Ne e greu să descoperim în literatură — totuşi bogată în autoportrete indulgente dacă nu chiar şi ditirambice, — o mai plăcută măgulire de sine, o mai excepţională părere despre propria persoană, decât în acest portret înrămat în aur şi pietre preţioase, pe care G. Călinescu şi-l face sie însuşi în *Scrinul Negru*.

Am spus că presa din R. P. R. s'a ocupat îndeajuns de această carte şi poate n'am face-o şi noi dacă în acest univers din *Scrinul Negru* toate personagiile secundare ce-l înconjoară pe Ioanide n'ar avea decât o preocupare majoră «ce face, ce gândeste, ce plănueşte»

Ioanide. Să-i oferim deci aceluiaşi Ioanide plăcerea, la urma urmei inocentă, de a ne ocupa de el.

Nu fără a reaminti mai întâi importanţa pe care a avut-o primul roman *Bietul Ioanide* în procesul vremelnicului desgheţ literar în R. P. R. Credem că data aceasta va rămâne, chiar dacă pe urmă G. Călinescu a corectat prin câteva cronici optimiste şi ditirambic închinate partidului, curajul de a fi produs o operă de literatură fără concesii faţă de propagandă într'un regim în care talentul şi literatura adevărată par, prin însăşi esenţa lor, o întreprindere subversivă.

Bietul Ioanide a fost retras din comerţ şi autorul atacat pentrucă partidul comunist era pur şi simplu inexistent în roman, într'un moment istoric în care de fapt acest partid era inexistent în jocul forţelor politice în România, dar în care partidului acum la putere îi place să-şi închipue că a fost şi existent, şi valoros, şi atot-determinant. Pe cei vreo mie de membri de pe vremuri, regimul actual vrea să-i transforme în sute de mii, şi cum nimeni în ţară nu se poate opune acestei «fantezii» tiranice, romane, nuvele, versuri şi drame înfăţişează neîncetat Românilor acţiunile eroice ale miilor şi miilor de militanţi... ce n'au existat. Cum nu se zărea picior de comunist în *Bietul Ioanide,* scandalul a fost inevitabil.

Criticat, atacat, G. Călinescu şi-a dat prea bine seama că nu mai poate repeta actul de curaj literar din *Bietul Ioanide*. Şi cum G. Călinescu simte nevoia, ca şi Ioanide al său, să fie mereu comentat, mereu actual, mereu în centrul preocupărilor, decât să nu dea urmare lui *Bietul Ioanide*, decât să accepte tăcerea sau să încredinţeze sertarului o operă pentru mai târziu, a preferat să introducă de-a dreptul Partidul — cu majusculă — în romanul următor. Cum totuşi lui Călinescu îi place să facă literatură iar nu surogat de propagandă, d-sa pare a fi procedat în aşa fel încât concesiile să fie cât mai puţin vătămătoare valorii literare a cărţii. Rezultatul: *Scrinul Negru* este prin esenţă un roman al ambiguităţii. Propaganda există de data aceasta dar pare introdusă în aşa fel încât dacă ar fi scoasă cu foarfecele, romanul să existe totuşi în liniile lui mari. Că este aşa, ne putem da seama analizând câteva aspecte.

Mai întâi personagiile: nu negative şi pozitive, ci mai nuanţat distribuite: 1) Ioanide: geniul şi excepţia, 2) cei direct din preajma sa: beneficiind de aureola lui şi deci nevătămate, 3) foştii aristocraţi, caricaturizaţi dar vii din punct de vedere epic, 4) arivistii noului regim, tot atât de bine conturaţi — printre ei un exemplar portret: Gayttani — şi în sfârşit 5) *comuniştii:* există fără a exista. Sunt cum scrie la carte: puri, devotaţi, neînfricaţi, etc, etc... *sunt* dar nu *există*. Ceilalţi beau, iubesc, se supără ,se înveselesc, au păcate şi calităţi; comuniştii, nu. Sunt pozitivi, deci inexistenţi. Nu strănută, nu trăiesc, nu dorm, n'au contur, nici culoare. G. Călinescu pare

a fi pus în aplicare cu atâta fidelitate dogma realismului-socialist, încât a şi anulat-o: comuniştii sunt aşa de după tipic încât sunt fără să fie. Toţi ceilalţi se mişcă în carne şi oase, comuniştii sunt de mucava, sau mai precis, ca nişte umbre transparente ale Binelui absolut ce nu se poate incarna. Scoşi din carte şi înlocuiţi cu alte personagii: romanul rămâne în picioare. Nu insinuăm în niciun fel că G. Călinescu ar fi vrut conştient acest lucru, nu ştim şi nu ne interesează, poate că dogma luată prea în serios s'a răzbunat ea însăşi, independent de acela ce-o aplica: acesta este însă rezultatul.

Acelaş lucru se poate observa şi pentru majoritatea replicilor în care partidul este proslăvit: dacă le tăiem şi dregem romanul cu foarfeca şi lipici, el se ţine şi fără ele. Dela primele pagini, din scena talciocului, putem observa acest lucru: trecând printre aristocraţii ce-şi vând ultimele obiecte, Ioanide nu se poate opri să-şi exprime un fel de admiraţie faţă de vitalitatea acestei clase ce se luptă mai departe pentru a supravieţui, apoi o replică parcă scoasă din *Scînteia* pusă în gura lui Ioanide ne înştiinţează că Partidul are dreptate, că e pe linia cea justă, şi aşa mai departe... Replica se anulează prin propriul său conformism.

Un singur element de sinceritate trăită la G. Călinescu, când prin pilda lui Ioanide arată partidului cam cum ar trebui să se poarte cu el, care e regimul de favoare ce trebue aplicat unui geniu. Comuniştii în roman sunt bineînţeles cu toţii morali, ei trebue însă să scuze fără a încerca să explice viaţa dublă, triplă şi în orice caz complicată a lui Ioanide pe planul erotico-sentimental. Cât despre lipsa de zel a lui Ioanide pentru diferite manifestaţii partinice, ea este scuzată în *Scrinul Negru* de un comunist, arătând că dată fiind personalitatea lui Ioanide, e felul lui cel mai sigur de a fi alături de partid. Din acest punct de vedere apare foarte abil ca Ioanide să fie arhitect iar nu vreun nenorocit de scriitor ce trebue să se exprime cu vorbele: de câte ori Ioanide analizează motivele aderenţei sale la noul regim — ceea ce face de altminteri destul de rar — construcţia babilonică sau faraonică revine la ordinea zilei. Ioanide e cu comuniştii pentrucă aceştia îi pot oferi mari construcţii, nu numai utilitare, ca pe vremea Ninivei. Să spunem drept că nu prea înţelegem de ce acest gen de comparaţii încântă atât de mult pe purtătorii de cuvânt ai partidului din carte. Doar nu ştim că Faraonii să fi rămas în istorie, în ciuda piramidelor, ca nişte progresişti.

Analiza ar putea fi continuată îndelung în acest sens. Lăsăm însă cititorilor lui G. Călinescu plăcerea să-şi dea seama singuri ce fel de roman ar putea deveni *Scrinul Negru* fără cele vreo sută de pagini cât ar face unele într'altele, pasagiile despre comunişti şi gloria lor.

J. Cristu

GALA GALACTION

De bună seamă nimeni nu se mai miră că autorităţile culturale dela Bucureşti anexează — cu un fel de stranie pasiune necroforă — pe scriitorii români care, odată trecuţi în lumea dreptilor, devin şi clasici reperişti. Procesul e cunoscut şi el n'a cruţat nici pe Hortensia Papadat-Bengescu, nici pe George Enescu, pentru a ne mărgini la două dintre pildele cele mai grăitoare. După moartea lui Gala Galaction, duhovnicul a intrat şi el prin acelaş abuz de rânduială în ierarhia măsluită a clasicismului cu iz realist socialist.

Ce are de-a face literatura lui Gala Galaction cu canoanele literaturii oficiale din Ţară? Nimic. Cum se explică atunci graba de a vârî cu forţa în Pantheonul oficial al cârmuirii de vremuri noi, pe acela care va rămîne totdeauna un scriitor român şi niciodată un exponent al ideologiei comuniste? Explicaţiile sunt multe: toate converg însă în lipsa de pudoare a unui regim care, nemulţumit cu slujbaşii săi culturali a căror operă nu trece de orizontul unui reportaj ideologic, anexează la stânga şi la dreapta scriitorii care s'au desăvârşit în libertate, în România de ieri. Ceea ce a înlesnit anexarea lui Gala Galaction este mai întâi că înşişi reprezentanţii criticii literare româneşti — vorbim de cea de ieri, pentrucă azi nu este şi nu poate fi vorba de o critică literară în Republica Populară Română — au întâmpinat o oarecare greutate de a încadra pe Gala Galaction într'un curent literar precis, într'o familie literară exactă. E. Lovinescu l-a socotit pe Gala Galaction mai de grabă un semănătorist; la polul opus, Tudor Vianu, când scria liber, îl considera pe Gala Galaction drept un modernist, «un scriitor intelectual», descins din pleiada scriitorilor oarecum apropiaţi de Macedonski; după ce-l acuză că are «idei şi probleme doctrinare plictisitoare», literatura lui fiind «nesinceră, cu totul exterioară», G. Călinescu îl integra în cercul Vieţii Româneşti.

Din aceasta situare confuză, comuniştii trag o învăţătură practică şi interesată: dacă e aşa, îşi spun ei, Gala Galaction poate fi foarte bine rânduit printre progresişti. Şi aşa îl şi rânduesc.

Ei se servesc mai întâi de un pretext biografic, exploatându-l cu arta majoră a contrafacerii: Gala Galaction a fost totdeauna prietenul lui N. D. Cocea şi al lui Tudor Arghezi. Cu ei şi lângă ei a debutat, cu ei s'a încrucişat totdeauna în îndelungata sa carieră literară. N. D. Cocea a murit la timp pentru a nu mai avea vreme de a-şi îndrepta pamfletele sale — singura artă în care a strălucit — şi împotriva regimului comunist. Arghezi e azi doar o tristă umbră,

care nu-şi mai poate lua distanţe faţă de Partid. Lângă ei, poate figura deci şi Gala Galaction. Mai ales că diagnosticul general care nu spune nimic «prieten al celor umili», «apropiat de popor», «democrat convins», etc., etc., poate fi lipit fără sfială prea mare peste opera de imensă omenie a lui Gala Galaction. E adevărat — recunosc cei doi critici ai regimului, care s'au ocupat de Gala Galaction, Dumitru Micu şi T. Vârcolici — e adevărat că opera lui e impregnată de preocupări religioase, uneori nesănătoase, uneori mistice, de multe ori retrograde, însă Gala Galaction este şi rămâne — pretind ei — «un scriitor cetăţean».

Adevărul este altul: preocupările religioase ale lui Gala Galaction, nu sunt nici sporadice şi nici întâmplătoare. Gala Galaction clădeşte întreaga sa operă pe valorile religioase, întreaga sa literatură este expresia unui miracol creştin din care se nutreşte şi frumosul şi adevărul; mai mult, adevărul nu poate fi conceput în afara căilor Domnului pe care Gala Galaction apucă, întâi ca duhovnic, numai în al doilea rând ca scriitor. Intr'o scrisoare adresată criticului D. Caracostea (critic al cărui nume e pus la index de literatura oficială reperistă, şi fără de care nu se poate studia Gala Galaction, deoarece Caracostea este unul dintre cei dintâi care s'a entuziasmat de opera scriitorului — încă din 1910, Caracostea ţinea la Universitatea din Viena o prelegere despre Gala Galaction—) în scrisoarea pe care scriitorul i-o trimite în Octombrie 1933 şi care se află în fruntea romanului *Doctorul Taifun*, Galaction situează adevărul în funcţie de credinţa în Cel de Sus, singura care-i călăuzeşte arta literară: «Suntem înţeleşi — scrie romancierul creştin.— Arta nu poate să mintă. Cine are în el această putere curioasă să spioneze, să surprindă şi să redea legănările, visurile şi fosforescenţele operei lui Dumnezeu şi ale inimii omului este — de vrea sau de nu vrea — sclavul adevărului». Iar mai târziu, în textul capital al «mărturisirilor» literare pe care le face, tot la invitaţia profesorului Caracostea, în faţa studenţilor dela Facultatea de litere din Bucureşti — text ce s'a publicat în 1942 în *Revista Fundaţiilor Regale*, — Gala Galaction stărue, în deosebi, asupra operei sale de căpetenie care nu este — aşa cum se silesc să demonstreze criticii oficiali din R. P. R. — culegerea de nuvele realiste *Bisericuţa din Răzoare*, ci traducerea Bibliei, de care va rămâne în veci legat numele lui. «Am voit pururea — afirmă Gala Galaction în aceste mărturisiri — să aduc la altarul Domnului tot ce am putut să culeg din grădina mea, chiar dacă n'am nimerit totdeauna florile cele mai cuviincioase. Dar aş fi plecat din lumea aceasta cu inima grea, dacă Stăpânul meu din ceruri nu mi-ar fi dăruit puteri şi miraculoase împletiri de împrejurări ca să tălmăcesc şi să tipăresc Sfânta Scriptură. Literatura mea ar fi rămas ca un soclu fără statuă deasupra... Traducerea Sfintei Scripturi este una din cele mai evidente minuni

pe care providenţa m'a învrednicit să le văd în viaţa mea». Din această traducere, Gala Galaction, posedat de tainele aromelor neologice dar şi de acelea mai adânci ale voinţei sale de a da literaturii noastre haina nouă a unui text sacru şi esenţial, şi-a făcut o datorie de vocaţie, de încununare a întregii lui activităţi. Traducerea este cu siguranţă un adevărat monument de limbă românească şi o concluzie pe care Gala Galaction o pune scrisului său, de altfel totdeauna pătruns de chemare duhovnicească. Pentrucă într'adevăr nu există o singură carte a acestui scrib şi părinte care să nu fie plină de chemările, neliniştile, milostivirile creştinului cu adevărat, fie că e vorba de *Caligraful Terţiu*, de *Roxana, Papucii lui Mahmud* sau *La răspântie de veacuri*. Tensiunea religioasă şi a eticei creştine sunt atât de evidente în opera lui Galaction, încât nu odată acesta s'a ridicat împotriva artei pentru artă. Protestul lui împotriva acestui concept estetizant a fost, bine înţeles, exploatat de comunişti. Invăluirea este însă plăpândă, pentrucă ea nu rezistă adevărului. Dacă Galaction este împotriva artei pentru artă, el nu este pentru aceleaşi motive pentru care se agită realismul socialist. Galation adeptul unei arte puse la picioarele Domnului, o artă creştină care povăţueste frumosul, îl orândueşte sub privirea transcendentului creştin.

Există însă un argument aparent care dă comuniştilor o minimă justificare de anexare a scriitorului. Galaction, prieten al lui Cocea s'a lăsat ispitit în tinereţea lui de începuturile revoluţiei ruseşti, năpădit de un entuziasm cumpănit însă, pentru această revoluţie care anunţă emanciparea celor săraci şi umili. A existat aşa dar o fază — redusă de altfel — a unui Galaction socialist. Bunăvoinţa lui pentru socialism este însă o bunăvointă creştină şi nu marxistă, explicabilă prin dragostea lui pentru năpăstuiţii soartei. Şi în acele clipe însă Galaction rămâne creştinul Galaction. La mormântul lui Frimu el îşi exprima dorinţa de a vedea nu un stâlp roşu, ci o cruce. Şi această fază nu este în niciun caz concludentă pentru anexarea scriitorului pe atunci foarte tânăr. Adevăratele-i sentimente pentru comunism le va exprima, în plină maturitate, în numărul festiv pe care *Revista Fundaţiilor Regale* îl va consacra, în Septembrie 1941, Basarabiei şi Bucovinei. Despre două articole dedicate aici «ortodoxismului basarabean» şi «Mănăstirilor basarabene», comuniştii nu vor îndrăzni să pomenească nicicând pentrucă ele situează definitiv poziţia lui Gala Galaction faţă de ei. Câteva crâmpeie din aceste articole sunt grăitoare: «Cercetătorul celor o sută de ani de viaţă bisericească petrecută de fraţii noştri sub ocârmuirea moscovită — scrie Galaction — îşi va da seama, cu mirare şi admiraţie, că preoţii basarabeni au avut şi au dovedit o încăpăţânată şi mută putere de împotrivire la îmbielile şi momelile chiriarhiei rusificatoare». Iată ce afirmă apoi aşa zisul progresist, după ce crede că a venit momen-

tul să vorbim deschis «după un an de mucenicie» îndurat de Basarabeni sub robia Ruşilor în cursul penultimei răpiri a provinciei de peste Prut: «Basarabenii (într'un fel ca şi Bucovinenii) n'au cunoscut lunga noastră secetă bisericească din anii veacului al 19-lea. Ei n'au apucat epoca de libertinism intelectual şi voltairianism pe care am trăit-o noi de pela 1848 până mai deunăzi. Basarabia, de altă parte, provincia dela graniţa împărăţiei Ţarilor, a simţit prea puţin marile frământări lăuntrice şi acţiunea *tragicilor apostoli ai ateismului revoluţionar din speluncile nihiliste*... O poruncă minunată şi milostivă a păstrat-o, neatinsă şi nevinovată între Prut şi Nistru, în mijlocul unor uriaşe viraje de idei fără Dumnezeu şi de acţiuni pustiitoare».

Cum se împacă «acţiunile pustiitoare» ale comunismului cu necrologul pe care *Scînteia* l-a consacrat lui Gala Galaction, numai *Scînteia* poate spune.

J. C.

MANIFESTARI ARTISTICE ALE R.P R. LA PARIS

După ce s'au încheiat «Zilele culturale româneşti» organizate de R. P. R. în Octombrie 1961 în Franţa, conform acordului cultural între Paris şi Bucureşti, presa pariziană a oglindit impresiile criticilor muzicali şi de artă, din care se poate desprinde un bilanţ. Artiştii români care au participat la aceste manifestaţii ar fi dorit desigur ca acest bilanţ să fie pozitiv, dar politica guvernului dela Bucureşti în materie de cultură, politica aceasta sistematic antiartistică şi reacţionară, îl face cu totul negativ.

Să trecem în revistă aceste «zile» pentru a vedea rând pe rând valoarea sau lipsa de valoare ce le-a fost atribuită de Francezi.

Incepem cronologic cu manifestaţia cea mai puţin însemnată. La 24 Octombrie, într'o sală a UNESCO-ului, aproape goală pentru aceasta circumstanţă, au fost prezentate o serie de scurte metraje, menite să ofere publicului străin o imagine a României de azi. Scop ce n'a fost în nici un fel atins deoarece, în afară de câteva fugare instantanee ale Bucureştiului, am fost plimbaţi dela stalactite şi stalagmite la siliciu, dela Getta Mitică făcând exerciţii de ping-pong la plantele rare ale grădinii botanice dela Cluj. Oricâtă bunăvoinţă ar fi avut rarii spectatori şi oricât de lăudabile ar fi fost eforturile cineaştilor ce-au prospectat grotele româneşti, imaginile proectate nu dădeau în nici un fel vreo oglindă, fie ea chiar deformată, a realităţilor de azi din România. Să nu ne mirăm deci dacă această şedinţă cinematografică n'a avut absolut nici un ecou, trecută fiind sub tăcere, cu decenţă, de toată lumea.

Orchestra Filarmonică dela Bucureşti, orchestra «George Enescu», cum i se spune acum, anexându-se astfel printr'un fals memoria marelui artist care a scris negru pe alb dela Paris împotriva ocupaţiei sovietice din România, această orchestră era aşteptată cu mai mare interes, dacă nu de Francezi, cel puţin de Românii din Paris. Şi într'adevăr, în seara de 27 Octombrie tocmai aceşti Români au umplut sala dela Pleyel unde se putea auzi numai foarte puţin vorbindu-se franţuzeşte.

Programul: *Prima Simfonie* de Brahms, *Suita no. 1* de Enescu, *Concertul pentru pian* de Schumann, *Ucenicul vrăjitor* de Dukas şi, în «bis», *Rapsodia* lui Enescu, — a surprins pe mai toţi criticii prin cuminţenia şi lipsa lui de originalitate. Mai toţi ar fi preferat un program mai modern, cuprinzând opere de compozitori români contemporani sau compoziţii de Enescu mai puţin cunoscute. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât după atâţi specialişti cu o celebritate mondială ai lui Brahms, care s'au produs la Paris, interpretarea lui George Georgescu nu aducea nici un element nou. Concertul pentru pian de Schumann, în interpretarea lui Valentin Gheorghiu, era greu să rivalizeze cu alte versiuni fabuloase ca aceea a lui Lipatti de pildă, rămasă aici ca o referinţă majoră, iar descriptivul *Ucenic vrăjitor* al lui Dukas, destul de depăşit în muzica contemporană, nu putea duce decât înspre virtuozităţi superficiale. De fapt, operele ce au părut a conveni mai bine stilului lui George Georgescu şi orchestrei au fost tocmai *Ucenicul vrăjitor* şi *Rapsodia* lui Enescu. Acest program a fost criticat de mai toţi cronicarii. Sub titlul «Pe drumuri bătute», Claude Samuel avea să exprime în «*Paris-Presse-l'Intransigeant* (29 Oct. 1961) regretul său de a fi ascultat un program atât de obişnuit şi de a vedea cum Bucureştiul se complace în aceste «drumuri bătute» de alţii, în loc să ne ofere «o partitură reprezentativă a tinerei şcoale româneşti pe care Francezii o ignorează cu totul». Aceeaşi desamăgire o aflăm şi în articolul lui Marc Pincherle din *Nouvelles Littéraires* (2 Noembrie 1961): «Mulţi dintre noi au regretat — scrie el — că Prima Simfonie de Brahms, asupra căreia nu mai avem prea multe revelaţii de aşteptat, a luat în acest program un loc ce ni s'ar fi părut că revine de drept compozitorilor din tânăra şcoală românească».

Dacă asupra orchestrei criticii par mai cu toţii de acord, asupra şefului de orchestră şi pianistului, părerile diferă. In ziarul *Combat* (31 Octombrie 1961), Jean Hamon se întreabă: «Dece m'am plictisit? Cred că e vina şefului de orchestră, dl Georgescu care de sigur e conştiincios şi ştie multe, dar care mi s'a părut că e lipsit de suflu romantic, de lirism arzător ... ceea ce face că interpretările sale

n'au putut depăşi limita unui lucru artizanal bine făcut». In schimb el apreciază pe Valentin Gheorghiu, ca şi Marc Pincherle, care vorbeşte de toate «stupidităţile oblonului de fier», printre care şi aceea de a nu fi ascultat încă pe acest solist român. In schimb, în săptămânalul *Arts* (1-7 Nov. 1961), Jacques Bourgeois, apreciind pe George Georgescu, îşi arată marea decepţie faţă de interpretarea lui Valentin Gheorghiu. «Trădat de gustul lui contestabil — scrie el— Valentin Gheorghiu ne-a oferit un Schumann super-romantic şi cu leşinuri, exagerând fiecare efect de sensibilitate într'o concepţie care a fost acea a pianiştilor de succes în epoca 1920, dar pe care n'o mai suportăm azi fără agasare». Aceeaşi părere o are şi Claude Samuel. Nu vom continua în această discuţie de preferinţe, dar nu putem să nu insistăm asupra faptului că reproşurile făcute programului sau pianistului duc spre aceeaşi concluzie: stilul invechit, depăşit, în care sunt siliţi să se exprime artiştii din România.

♦

Faptul acesta este şi mai evident în ce priveşte pictura. Expoziţia *Arta românească din secolul al XIX-lea până în zilele noastre* ce s'a deschis în cadrul aceloraşi «Zile», la 25 Octumbrie 1961, la Muzeul de Artă Modernă din Paris, ne-o dovedeşte din plin. Pentru a se demonstra că pictura şi sculptura «realist-socialiste» nu fac decât să continue o tendinţă în general «realistă şi progresistă» a artei plastice româneşti, cum spune, în prefaţa programului, Ion Jalea, pentru a justifica această obsesie a regimului actual de a-şi afla filiaţii într'un trecut românesc în care n'are absolut ce să caute, organizatorii din R. P. R. ai expoziţiei au îngrămădit în primele săli tot ce are valabil pictura românească, dela Andreescu, Grigorescu şi Luchian până la Tonitza sau Petraşcu, fără să indice clar secolul sau şcoala cărora aparţin, spre a ocupa sălile cele mai multe cu actualul «realism-socialist» şi a prezenta totul ca făcând parte din aceeaşi inspiraţie progresisto-socială. Acest fapt, ca şi lipsurile din expoziţie (nu există nici un tablou de Mirea, de Şirato, de Milita Pătraşcu, de Paul Miracovici, de Ştefan Popescu, de Adam Bălţatu, de Lucia Demetriade Bălăcescu, ca să nu mai vorbim de un Stoenescu ce şi-a încheiat cariera în exil) explică fără îndoială marea desamăgire a criticilor de artă parizieni, care, ca şi Jean Cassou, conservatorul Muzeului de Arta modernă în prefaţa sa la Catalog, nu se opresc decât asupra prezenţei luminoase a unor sculpturi de Brâncuşi. Nu vom insista prea mult asupra ipocriziei de a prezenta în străinătate pe Brâncuşi ca fiind o valoare apreciată în România de azi, pe când în R. P. R. ponoasele curg asupra operei sale, şi vom da cuvântul imediat criticilor francezi, cu toţii decepţionaţi.

In *Le Monde* (27 Oct. 1961), bine cunoscutul critic de artă André Chastel arată dela început c'a înţeles tâlcul ascuns al expoziţiei:

«Trasând descendenţa dela acest stil «popular» care atâta vreme a fost academic şi burghez, până la «realismul-socialist» la modă, nu se reţine deci ceea ce era mai bun». Vorbind de exigenţele artistice ale unor Steriadi, Pallady sau Dărăscu, Chastel continuă: «Dar domneşte impresia că aceste exigenţe nu s'au desvoltat liber. Spiritul de şcoală, psihologia pictată, bine reprezentate prin grupurile lui Corneliu Baba, au fost mai tari decât impulsiunile de modernism şi, ceea ce este şi mai grav, decât instinctul formal, gustul formelor bogate şi colorate». Atracţia majoră, constată André Chastel, este bine înţeles Brâncuşi, dar se întreabă criticul: «în ce măsură acest efort rar şi sever este înţeles acolo?» In loc de răspuns el încheie cu o trimitere în urmă: «Ne gândim cu nostalgie la marea expoziţie de artă românească, veche şi modernă (1925), care desfăşura continuitatea artei moldoveneşti şi munteneşti de-a lungul admirabilelor sale manifestaţii populare, anonime sau religioase, şi nu momentul prea recent al unei arte de convenţiune», ca expoziţia actuală.

Aceeaşi impresie la criticul ziarului *Combat* (30 Oct.) Jean-Albert Cartier, care îşi exprimă dintru început stinghereala de a fi nevoit să primească prost pe nişte oaspeţi străini. Dar spune el — trebue «să-mi spun decepţia în faţa expozitiei româneşti. Bine înţeles, printre toate tablourile expuse există unii artişti mai interesanţi decât alţii, bine înţeles îţi aminteşti că Brâncuşi era Român şi că nu există niciun motiv ca să nu facă parte din această expozitie. Dar aceasta nu schimbă întru nimic impresia noastră de ansamblu. Un sentiment penibil de monotonie şi de mediocritate se degajează din aceste opere. De altminteri e greu fără ajutorul catalogului să diferenţiezi bine stilul înaintaşilor de acela al contemporanilor, ceea ce arată că pictura românească n'a evoluat şi că afirmaţia de revoluţionarism nu este decât o aparenţă ... Toate afirmaţiile asupra unei arte noi sunt foarte lăudabile în intenţii, dar pictura bună nu se face cu teorii, şi cu astfel de principii artiştii români ajung la contrariul scopului pe care îşi propuneau să-l atingă, adică fac arta cea mai burgheză din lume, aceea care mai îmbâcsea saloanele noastre oficiale pe când Manet era şeful rebeliunii ... Ceea ce putem reproşa artiştilor români moderni nu este că aleg cutare sau cutare subiect, ci lipsa de invenţie plastică cu care traduc acest subiect. Şi ceea ce putem reproşa celor care-i încurajează sau îi dirijează — continuă criticul francez cu perspicacitate — este de a crede că numai subiectul alcătueşte valoarea tabloului, de a ignora că fondul este forma, după cum spune Bazaine». Tot Bazaine, ocupându-se de ceea ce viciază realismul-socialist, spusese: «Realizarea unui tablou nu este în slujba unei cauze, oricât ar fi ea de exaltantă. Tabloul trăieşte pentru el şi poartă mărturie, dar mărturie pentru pictorul care l-a făcut şi, prin el, pentru om. Numai astfel pictura este eficace şi fră-

ţească». Şi Cartier încheie exprimându-şi regretul că în locul acestor palide «imagini de calendar poştal» ale realismului-socialist nu s'a adus mai bine o expozitie de folklor care ar fi «glorificat geniul poporului român».

Alt critic, Franck Elgar, e tot atât de explicit atunci când scrie în *Le Parisien Libéré* (30 Oct. 1961): «Dacă s'ar stabili un bilanţ, balanţa s'ar apleca desigur cu tărie înspre trecut». Şi citând pe Grigorescu, pe Andreescu, pe Pallady, pe Paciurea, etc. care au lucrat la Paris, el continuă astfel: «Ei ar fi putut să determine în ţara lor o mişcare estetică plină de vigoare. Date fiind fericitele dispoziţii ale poporului român, arta modernă ar fi putut să aibă acolo interpreţi îndrăzneţi şi un public în stare s'o înţeleagă. Din nefericire, artiştii din Republica Populară Română şi-au văzut impuse consemnele Moscovei şi au fost supuşi regulelor mediocre ale realismului-socialist. Iată rezultatele: aceste picturi academice, moi, anemiate, chiar atunci când vor să exalte virtuţile muncii sau frumuseţile uzinelor, şi aceste sculpturi unde grandilocvenţa rivalizează cu platitudinea». Şi criticul regretă că efortul Brâncuşi n'a fost urmat în propria lui ţară.

Aceeaşi părere în săptămânalul *Carrefour* (1 Nov. 1961), unde citim: «Atunci când artiştii români veneau să-şi caute inspiraţia la Paris, ei îşi desvoltau talentul. Din ziua când şi-au primit consemnele dela Moscova, a început catastrofa ... Aceste tablouri de ţărani, de muncitorii, de uzine, de scene revoluţionare, aparţinând realismului celui mai vulgar şi mai dulceag, aceste sculpturi supuse fie academismului celui mai fad, fie umflăturii celei mai pretenţioase, dacă nu chiar gigantismului fals monumental, întreg naturalismul practicat în România dela al doilea război mondial, te îngreţoşează. Şi când aceşti «artişti ai poporului» părăsesc temele oficiale şi pictează un portret, un peisagiu, un buchet de flori, ei cad în cea mai plată imitaţie, în cromolitografie. Totul este şters, fără viaţă, de o tristeţe iremediabilă. O singură mângâiere: opt opere mai vechi ale lui Brâncuşi, care dovedesc că geniul se nutreşte din libertate şi moare din lipsa de libertate».

Iată reacţiile la Paris. Şi acum să ne închipuim o clipă că expoziţia aceasta ar fi fost cu adevărat o expoziţie românească şi nu o expoziţie organizată de regimul actual. Ce s'ar fi putut vedea? Andreescu şi Luchian ar fi ocupat fiecare o sală, alături de aceea rezervată lui Grigorescu, şi secolul al XIX-lea ar fi fost astfel net definit cu proiecţiile sale în veacul următor şi admirabil reprezentat. Pentru secolul al XX-lea, în loc ca Tonitza, Dărăscu, Iser, Pallady, Petraşcu, Steriadi să fie îngrămăditi unii în alţii, reprezentaţi fiind numai de câteva tablouri ca să lase loc nesfârşitelor tablouri cu uzine, muncitori, apel pentru pace şi alte asemenea producţii actuale, ei ar fi fost rânduiţi pe larg alături de

sculpturile unui Paciurea şi Brâncuşi, pentru a arăta evoluţia artei româneşti, contemporană cu experienţele occidentale, mersul ei înainte. Să ne închipuim că arta aceasta ar fi continuat să evolueze liber după război. Ce-ar fi dat ea, şi aşa destul de înaintată, dacă ne gândim că Maxy, reprezentat aici şi cu o producţie actuală din nefericire rizibilă, a fost dinainte de război un iniţiator al cubismului. (Dealtminteri, înainte de război, suprarealismul îşi avea reprezentanţi de prima mână în România, ca Gherasim Luca sau Paul Păun). N'avem decât să ne închipuim că sălile următoare ar fi fost de pildă ocupate de artiştii care azi se desvoltă liber în Occident şi sunt unanim apreciaţi aici, de un Drăguţescu, de un Horia Damian, de un Istrati, de Natalia Dumitrescu, de Maria Droc, de Ionescu-Şoimu, de Berea, de Cotoş şi alţii. Fie că sunt figurativi sau abstracţi, suprarealişti sau informali, realişti chiar, toţi aceşti artişti dovedesc care ar fi fost evoluţia artei româneşti în libertate: înspre o artă majoră şi absolut contemporană cu experienţele din lumea întreagă. Deoarece nu din lipsa de talent pictează şi sculptează artiştii azi în România cum pictează şi sculptează. Talentul e vizibil la mulţi, la Baba de pildă sau la Ion Vlad, la Gheorghe Saru şi chiar la Dan Hatmanu. Dar dogma înfiorător de prezentă îi înghiaţă pe toţi şi îi aruncă înapoi înspre o epocă pre-grigoresciană. Mulţi tineri artişti de talent există azi în România, care n'au fost aduşi la expoziţie, care chiar dacă sunt admişi de juriile specializate la expoziţii, sunt eliminaţi apoi la vizita dinainte de deschidere a vreunei delegaţii de Partid sau la aceea şi mai definitivă a lui Leonte Răutu, căruia orice realizare de talent i se pare o crimă de lesepartid, şi care mai scoate până şi tablourile acceptate până atunci. Cerberii veghează cu un fel de sadism încăpăţânat ca talentele în România să fie înnăbuşite. Rezultatul a putut fi constatat la recentele «Zile româneşti», care n'au scăpat de un fel de dezastru decât printr'o vitalitate artistică românească ce mai irupe din când în când. Dar eşecul există şi el ar trebui să dea de gândit tuturor celor ce joacă rolul de cenzori ai culturii la Bucureşti. In plus, stalinismul integral în artă nu mai e la modă nici măcar la Moscova. Iată tot atâtea motive de reflecţiune.

♦

Aceeaşi constatare şi în ce priveşte participarea pictorilor din R. P. R. la Bienala Tinerilor Artişti dela Paris, din luna Octombrie 1961. Inainte însă de a ne opri asupra artiştilor din R. P. R. ce au expus aici, e bine să deslusim sensul Bienalei dela Paris; numai astfel vom putea situa mai exact participarea românească.

Bienala Tinerilor Artişti dela Paris ocupă un loc cu totul original în manifestaţiile internaţionale de acest gen. Intr'adevăr, prin faptul însuşi că ea nu este deschisă decât artiştilor ce n'au depăşit

35 de ani, Bienala dela Paris nu ne invită, ca acelea de prestigios renume dela Veneţia sau dela São Paolo, să admirăm operele unor talente consacrate, să privim arta trecută şi cea prezentă, ci ne iniţiază într'un fel în arta de mâine, ne face să pătrundem în atelierul în care se elaborează formele viitorului. Prin faptul apoi că Parisul oferă burse şi premii artiştilor aleşi de un juriu internaţional, această manifestaţie înseamnă în acelaşi timp o încurajare, o lansare a unor tineri ce nu vor mai avea astfel să aştepte recunoaşteri tardive. Vremurile geniilor neînţelese sunt din ce în ce mai depăşite, confruntările internaţionale, punerea în contact a publicului cu formele cele mai evoluate ale artei fac şi vor face pe zi ce trece mai mult, greu de închipuit dacă nu chiar imposibile ignorarea şi dispreţuirea adevăratelor talente. Bursele de care pomenim nu constituie numai un slab şi vremelnic sprijin oficial; că este aşa, ne-o dovedeşte şi excepţionalul succes de care se bucură acum unul din premiaţii primei Bienale, din 1959, Polonezul Lebenstein, căruia această bursă i-a îngăduit să nu se mai întoarcă în Polonia, să se se stabilească definitiv la Paris, unde a ajuns un pictor consacrat şi pentru care Muzeul de Artă Modernă al oraşului Paris şi-a deschis larg porţile, tot în Octombrie 1961. Şi nu e cel mai mic dintre meritele acestei Bienale.

O constatare se impune după vizitarea Bienalei: în acest miez de veac al XX-lea, arta s'a internaţionalizat. In general frontierele artistice au dispărut, se pictează şi se sculptează pestetot — din Japonia până în America de Sud — dacă nu în acelaşi fel, cel puţin într'un fel contemporan. Şi nu ne gândim neapărat la arta abstractă care totuşi predomină, chiar figurativul acolo unde există nu poate fi confundat cu acela dela sfârşitul secolului trecut sau dela începutul secolului nostru, ci se exprimă în forme moderne, care ne îngădue imediat să punem o dată pe tabloul expus. Aporturile specific naţionale sunt departe de a fi neglijabile, — folklor în unele ţări din America Latină, tradiţie grafică specială în cele extrem orientale, bizantinism la Iugoslavi, — aceste aporturi sunt însă exprimate în forme moderne. Fenomenul nu este nou, — dacă n'ar fi să ne gândim decât la Brâncuşi, care şi-a găsit inspiraţia în arta populară românească, dar a recreat-o în formele cele mai îndrăzneţe cu putinţă, — nu este nou dar s'a răspândit în mai toate colţurile pământului.

Frontierele artistice au dispărut chiar pentru unele ţări cu regim comunist, cum ar fi Polonia şi Iugoslavia. Aceste ţări sunt chiar printre cele mai interesant reprezentate la Bienală. Intr'adevăr, acolo unde arta abstractă reprezintă fie o achiziţie recentă (ca în Spania), fie rezultatul unei lupte îndârjite (ca în Polonia), fie recucerirea unei tradiţii vremelnic întreruptă de un realism de Stat (Iugoslavia, unde suprarealismul îşi avusese reprezentanţi de frunte), acolo unde formele moderne au izvorît recent, sau au fost cucerite cu greu, ele au o vitalitate mai impresionantă, un conţinut mai profund. Ceea ce explică îndeajuns succesul de acum doi ani — succes de surpriză şi de prestigiu al pictorilor polonezi, printre care Jan Lebenstein — succesul din anul acesta al Iugoslavilor, premiaţi şi la secţia de pictură cu Marko Sustarsic şi la secţia de gravură cu Janez Bernik.

Polonezii nu sunt absenţi nici anul acesta din palmares, prezenţi la premiile muzicale cu Gorecki şi la decoraţia teatrală cu Majewski. Acolo deci unde artiştii şi-au cucerit singuri libertatea de expresie formală (Polonia) sau unde autorităţile comuniste au înţeles să nu se amestece cu dogme împietritoare în creaţia artistică (Iuguslavia), ei s'au putut prezenta la loc de cinste în competiţia internaţională.

Unele frontiere, unele ziduri chinezeşti, unele obloane dăinue însă. Şi ele fac o impresie şi mai penibilă într'un ansamblu atât de omogen. Intr'o sală sau alta, deodată şi de departe puteai vedea un grup de tablouri ce alcătuiau un fel de pată curioasă, neaşteptată. Ştiai atunci, încă din prag, că te îndrepţi înspre una din acele ţări cu regim comunist îngheţată sub dogma realist-socialistă. In fruntea lor: România. Ca să nu mai vorbim de Cehoslovacia unde Stanislav Hanzik expunea sculpturi de o factură net modernistă (recompensate dealtminteri cu o bursă) sau Kopecki ce se încerca în abstract, până şi Bulgaria şi Ungaria erau puţin mai degajate din ceaţa cromolitografiei. România însă rămâne în îngheţul total. Nu vom aduce jignirea artiştilor români prezenţi la Bienală să-i discutăm. Nici Sabin Bălaşa ,nici Constantin Blendea, nici Ion Nicodim, nici Victor Roman, nici Cornelia Daneţ, nici Traian Vassai, şi poate nici măcar Lia Szasz cu «Brigadierele» sale uimitor de lamentabile, nu sunt în întregime răspunzători de nivelul — cel mai scăzut din Bienală — în care s'au prezentat. Undeva, înainte de Grigorescu, undeva în secolul trecut dinainte de impresionism, undeva în academismul cel mai desăvârşit, în platitudinea cea mai totală, acolo unde fotografia rivalizează cu almanahurile populare sau calendarele de poştă, se află mai toţi aceşti tineri artişti români şi este de neînchipuit că s'ar fi putut prezenta astfel dacă n'ar fi fost cu toţii crunt aserviţi dogmei nu numai în conţinut dar şi în formă. Singura milostivire ce li se putea aduce era aceea de a-i trece sub tăcere: ceea ce s'a şi întâmplat în presa pariziană.

M. L.

INSEMNARI

La Moartea lui Aron Cotruş

Anul 1961 a însemnat pentru literatura română o adevărată hecatombă. In ţară şi în exil s'au stins din viaţă Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Gala Galaction, Ion Barbu, Alice Voinescu, Alexandru Busuioceanu, Nicolae Herescu şi ultimul din acest an secătuitor, Aron Cotruş. Nu se va spune niciodată îndeajuns ce înseamnă astfel de pierderi pentru o literatură care în ţară nu se mai poate reînoi, istovită fiind de exigenţele dogmei politice. Dealtminteri pentru cei morţi în ţară, dispariţia literară intervenise înainte de moartea fizică, fie că spre cinstea lor nu mai publicaseră nimic sub actualul regim, ca Lucian Blaga de pildă, fie că, supunându-se legilor culturale, adică mai precis politice, în vigoare în R. P. R., ei nu mai isbutiseră să scrie decât opere cu mult sub posibilităţile lor reale de creaţie. Cine va crede într'adevăr că Mihail Sadoveanu va rămâne în literatura noastră prin *Mitrea Cocor*? Până când circumstanţe mai favorabile vor îngădui apariţia la lumina zilei a celebrei «literaturi de sertar», cariera cu adevărat literară a celor din ţară s'a încheiat odată cu instaurarea realismului-socialist. Altfel au stat natural lucrurile în exil, unde cei câţiva cărturari care s'au aflat în străinătate au încercat, pe măsura puterilor lor, să împlinească acest gol silnic al literaturii româneşti, reprezentând mai departe autentic o literatură săvârşită în libertate, protestând şi pentru cei nevoiţi să tacă sau să vorbească *alături* şi *aiurea*.

Printre acestevoci protestatare, una din cele mai viguroase a fost aceea a lui Aron Cotruş, stins din viaţă, în cursul lunii Noembrie, în Statele Unite, după ce devenise mai întâi în Europa un cunoscut poet de limba spaniolă. Protestul însemna, la Aron Cotruş, o adevărată vocaţie, întreaga sa poezie din ţară ca şi din exil putând fi definită înainte de toate tocmai prin această notă de perpetuă revoltă. Şi din acest punct de vedere e semnificativ că revista *Fiera Letteraria* dela Roma, în numărul său din 3 Decembrie 1961 şi sub semnătura lui Mircea Popescu, descriind viata şi opera a doi dispăruţi, Sadoveanu şi Cotruş, opune oportunismului primului intransigenţa celuilalt. Lui *Mitrea Cocor* şi «luminii ce vine dela Răsărit», îi răspund depe alt tărâm, cu un glas ce nu este silit nici să se prefacă, nici să-şi atenueze tăriile, *Drumurile în Furtună* ale lui Aron Cotruş, publicate în exil, şi toate poemele sale apărute în reviste româneşti de exil, sau în cele de limba spaniolă. Cu toate îndreptate împotriva celor ce ocupă şi asupresc azi ţara, împotriva noilor ciocoi ce împilează pe eternul şi obiditul Ion sau Pătru Opincă. Cel care a pătruns în literatură ca bard al Ardealului tuturor răzvrătirilor, a continuat să fie credincios spiritului de atâtea ori invocat al unor Horia sau Crişan, înfierând silniciile de azi depe tot cuprinsul ţării. Până în ultima clipă, existenţa lui Aron Cotruş a fost pusă sub semnul fidelităţii faţă de neamul său urgisit.

Un Omagiu lui Iuliu Maniu

Ziarul Românilor din Statele Unite, *America*, îşi consacră calendarul său pe 1962 unui omagiu adus lui Iuliu Maniu, dela moartea căruia în închisorile comuniste s'au scurs zece ani de zile. Numărul aceasta compact cuprinzând şi fotografii şi fotocopii după documentele esenţiale, ca şi dările de seamă ale presei occidentale în momentul procesului, nu reprezintă numai un omagiu dar şi, prin documentarea pe care ne-o pune la dispoziţie, o referinţă binevenită pentru cei ce se vor apleca de acum inainte asupra carierii bărbatului politic, asupra atitudinii sale în toate marile momente pe care le-a străbătut România în perioada modernă a istoriei sale, şi mai ales asupra luptei pe care Maniu a dus-o pentru a

salva independenţa Ţării şi a face să eşueze planurile şi manevrele comuniste spre a lua puterea.

Trebue insistat în acest număr, nu numai asupra articolelor omagiale, dar mai ales asupra lungului studiu în care dl R. Boilă descrie toate etapele vieţii politice a lui Maniu, ca şi asupra documentării minuţioase datorită căreia tot procesul făcut de comunişti lui Maniu poate fi reconstituit în amănuntele sale. S'a vorbit foarte des de «rigiditatea» lui Iuliu Maniu. Mai toate articolele actuale o revelează amintind atitudinea bărbatului de Stat ardelean în faţa oricărui fenomen ce i se părea a conţine germeni de corupţie sau atingere adusă principiilor democratice care formau temelia viziunii sale politice. Opoziţia sa, rând pe rând, faţa de Regele Carol II, acea faimoasă «tăcere dela Bădăcini», faţă de alăturarea noastră de Axă, faţă de mareşalul Antonescu, şi apoi şi mai îndârjita sa rezistenţă fată de comunişti, apelul său patetic la democraţiile occidentale pentru a scoate Ţara din zona de influenţă sovietică, şi însfârşit refuzul său de a părăsi Ţara, vrând să împărtăşească până la capătul puterilor soarta întregii Ţări, toate dovedesc că Maniu a fost mereu inspirat, nu de sensul oportunităţii, ci de o linie morală inflexibilă.

Această inflexibilitate morală însoţită de realizările sale pentru democraţia românească a făcut ca Iuliu Maniu să fie extrem de popular nu numai în Transilvania, pentru alăturarea căreia de România lupta sa s'a dovedit hotărîtoare, dar şi în întreaga Românie reîntregită. Toţi semnatarii articolelor de faţă insistă, pe bună dreptate, asupra faptului că tocmai această popularitate i-a îndemnat pe comunişti să-l suprime, după cum tot această teamă de ecoul pe care numele său îl păstra în România, i-a făcut să nu îndrăznească nici măcar a-i anunţa moartea, ca şi a lui Dinu Brătianu, rezervând această ştire îndoliată numai pentru străinătate.

Amintim tot cu prilejul acestei sumare dări de seamă, că tot în Statele Unite a fost înfiinţată o Fundaţie Iuliu Maniu, menită să perpetueze memoria marelui democrat român.

La zece ani dela moartea lui Iuliu Maniu, omagiul acesta ia forma cea mai justă: aceea a unei documentări necesare pentru întocmirea, mai târziu, a unei istorii adevărate a României moderne.

Amintirea lui Sever Pop

Ultimul număr al revistei *Orbis* dela Louvain, «Buletin internaţional de documentare linguistică», aduce un omagiu profesorului Sever Pop, care s'a stins din viaţă la 17 Februarie 1961. După o prezentare biografică şi bibliografică a savantului dispărut, câţiva profesori universitari străini scriu pagini calde despre creatorul Centrului Internaţional de Dialectologie generală înfiinţat în celebrul centru universitar belgian dela Louvain. Monseniorul H. Van Waeyenbergh, rectorul Universităţii catolice din Louvain, scoate în evidenţă, cu multe cuvinte de laudă, cei «59 de ani ai unei vieţi de activitate şi de satisfacţie ştiinţifică, de încercări şi de suferinţe, de cercetări şi de contacte, de fidelitate faţă de munca şi de îndeplinirea datoriei, de iniţiative multiple şi de organizaţie internaţională». E viaţa lui Sever Pop, dedicată în întregime problemelor de limbă şi dialectologie, cu o dragoste neţărmurită pentru cuvântul românesc. Intr'adevăr, în exil, Sever Pop a continuat studiile sale despre Atlasul Linguistic român şi a publicat, printre altele, o Gramatică românească (apărută în 1948 la Berna), în limba franceză, care constituie şi azi un bun manual pentru cercetătorii limbei române din străinătate. Cum constată, pe bună dreptate, în acest omagiu profesorul Willem Grootaers dela Tokio: «dialectologia română a pierdut pe cel mai de seamă reprezentant al său».

N. I. Herescu

Un omagiu adus lui N. I. Herescu, a cărui dispariţie bruscă a îndoliat exilul intelectual românesc, ocupă un întreg număr al ziarului *Românul* din Noembrie 1961. Profesorul Marcel Fontaine scoate în evidenţă trăsăturile aristocratice ale acestui mare «proscris». Dl Mircea Eliade evocă prietenia ce l-a legat, dela Bucureşti până la Lisabona şi Paris, de scriitor. Dl Basil Munteanu stăruie mai ales asupra demnităţii şi distincţiei omului. Dl Mihail Fărcăşanu aminteşte de luptătorul politic «pe drumul conştiinţei româneşti». Dl George Uscătescu descrie pe animatorul unor nobile acţiuni culturale ale exilului. Dl

Eugen Lozovan prezintă pe savant, iar Dl Virgil Ierunca pe poet, prozator şi gazetar.

◆

In editura Universităţii din Catania a apărut în cursul acestui an o lucrare postumă a regretatului nostru umanist, profesorul N. I. Herescu. Se intitulează: *Entretiens avec J. Marouzeau, recueillis par N. I. Herescu* şi formează prima publicaţie din seria «Umanisti Contemporanei» (in-8, 117 p.). Alături de mai vechea culegere de studii *Ovidiana* (1958) şi de importantul studiu publicat în Olanda, în 1960, sub titlul *La poésie latine. Études des structures phoniques* (Brill, Leyden, in-4, 230 p.), acestă lucrare arată elanul de creaţie în care se găsea N. I. Herescu în momentul când o boală perfidă i-a curmat fulgerător viaţa.

R. P. R. contra Culturii Franceze

Francezii dispun de acum înainte de o documentare exaustivă asupra felului în care ţara, cultura şi politica lor sunt prezentate în Republica Populară Română. Datorăm acest lucru profesorului Marcel Fontaine care într'un compact volum, intitulat *La République Populaire Roumaine contre la culture française — 15 ans de guerre 1948-1962*, editat de Fundaţia Regală Universitară Carol I (Paris, 1962), întemeindu-se pe documente, reviste, manuale, studii pedagogice şi ziare din R. P. R., desvăluie etapele manevrei prin care autorităţile comuniste dela Bucureşti au încercat să stârpească din sufletul Românilor o imagine reală a Franţei, pentru a-i substitui o alta, falsă şi orientată după ordinele Kremlinului. Ii datorăm de fapt dlui Fontaine nu numai documentarea aceasta unică — şi cine a urmărit presa şi publicaţiile dela Bucureşti ştie de cât curaj are cineva nevoie pentru a înnota ani de-arândul în acest univers cenuşiu al plictiselii în care acumularea minciunii riscă să stingă până şi reflexul elementar de apărare al revoltei. Dl Fontaine a stat printre noi şi ne-a înţeles nu ca un călător, nici ca un străin care a sălăşluit la noi, ci ca un om împlântat pe meleagurile noastre, căruia izvoarele şi orizonturile româneşti îi vorbesc frăţeşte. Astfel încât nu apără

numai cultura franceză în aceste pagini fremătătoare de indignare, ci însăşi fiinţa neamului nostru. D-sa denunţă încercarea de rusificare şi insistă oportun asupra faptului că acestei manevre de înlăturare a culturii franceze, îi răspunde tocmai manevra cealaltă de îndoctrinare rusească. Totul se petrece ca şi cum pentru a transforma România într'o colonie rusească, diriguitorii de-acolo sau cei dela Moscova ar fi simţit că mai întâi e nevoie ca Franţa să fie absentă. Absentă sau desfigurată. Deoarece când cultura franceză modernă nu poate fi reprezentată la Bucureşti decât de Elsa Triolet, de Aragon, de André Stil, de Garaudy şi iarăşi de Elsa Triolet, adică de acelaşi megafon revărsând în franţuzeşte sloganele zilnice ale propagandei moscovite, se mai poate vorbi de o prezenţă franceză în România? Asupra primejdiilor unei coexistenţe sau a unor schimburi culturale concepute în acest stil — Republica Populară Română aducând nestânjenită propaganda sa în Franţa, iar Franţa neavând voie să prezinte în România decât versiunile acreditate de partidul comunist — insistă îndeosebi profesorul Marcel Fontaine. Să sperăm că vocea sa va fi auzită de aceia care trebue s'o audă. In corul atâtor demisii şi laşităţi, e într'adevăr încurajator să auzi o voce ca a lui Marcel Fontaine. Indignarea lui ne spală de multe amărăciuni, şterge multe desamăgiri. Ea va contribui fără îndoială la reînvierea unei adevărate prezenţe franceze într'o Românie de mâine când oamenii îşi vor număra prietenii de ceasuri negre şi vor putea să le spună pe faţă recunoştinţa.

In aşteptarea unui astfel de moment, cartea profesorului Marcel Fontaine desvăluie o impostură şi mărturiseşte despre o fidelitate. Mai e nevoie să adăogăm că ea mai constituie şi un instrument de studiu de neînlocuit?

Noi Publicaţii de Mircea Eliade

Mircea Eliade, profesor de Istoria Religiilor şi «Chairman» al Departamentului de Istoria Religiilor dela Universitatea din Chicago, a publicat primul număr dintr'o nouă revistă: *History of Religions. An International Journal for Comparative Historical Studies* (vol. I Nr. 1, Summer 1961, 188 pagini, The University of Chicago Press). Noua publicaţie periodică prelungeşte şi completează *Zal-*

moxis, Revue des Études religieuses, pe care D. Mircea Eliade a fundat-o în 1938 şi care, tipărită la Bucureşti, era distribuita de Librăria Orientalistă Paul Geuthner din Paris.

Programul revistei este expus de D. Eliade în articolul *History of Religions and a New Humanism* (p. 1-8). In concepţia autorului, Istoria Religiilor e chemată să pregătească apariţia unui nou umanism, pe plan mondial.

Unul din scopurile revistei este să pună la dispoziţia cercetătorilor, cantonaţi într'o specialistate mai mult sau mai puţin îngustă, articole critice şi de sinteză asupra diferitelor probleme centrale ale Istoriei Religiilor. In acest număr D. Eliade discută literatura consacrată şamanismului după apariţia cărţii sale din 1961, *Le Chamanisme: «Recent Works on Shamanism. A Review Article»*. (p. 162-186).

♦

In Martie 1962 a apărut la editura Seuil din Paris, în colecţia «Les Maîtres spirituels», o nouă carte de Mircea Eliade: *Patanjali et le Yoga*. Interesul lui Mircea Eliade pentru Yoga era binecunoscut în România, de unde plecase pentru prima lui călătorie şi ucenicie spirituală în India, şi unde publicase prima sa carte despre Yoga. Studiul său despre acela care a scris primul studiu sistematic asupra tehnicelor yogiste, cunoscutul yogin din antichitate, Patanjali, este deci deosebit de preţios.

Cu acest prilej amintim că mai multe studii privind istoria religiilor semnate de Mircea Eliade, au apărut nu numai în editurile normale dar şi în atât de cunoscutele şi utilele colecţii ale cărţilor «de buzunar». Astfel în Statele Unite studiul său *Cosmos and History*, apărut în acest format, s'a vândut în 80.000 de exemplare, iar în Germania *Sacrul şi profanul* s'a vândut în 60.000 de exemplare, tiraje care sunt grăitoare.

In curând va apărea în altă colecţie de buzunar, data aceasta la editura Payot din Paris, *Tratatul de istoria religiilor* de Mircea Eliade.

Note şi Contra-note

Eugen Ionescu n'a pretins niciodată a fi un teoretician. După cum izvoarele adânci ale teatrului său, mirarea de a muri, mirarea şi mai mare de a trăi într'un univers în care eşti iremediabil singur, izvoresc din situaţii concrete, tot astfel luările sale de atitudine teoretice din ultima sa carte *Notes et contrenotes* (Pratique du théâtre, Gallimard, 1962) par a-şi afla rădăcinile în experienţe personale. Cartea cuprinde toate articolele, conferinţele şi interview-urile lui Eugen Ionescu în care, de zece ani încoace, se luptă cu ideologiile totalitare — nazism şi comunism — cu realismele în general, cu realismul-socialist în special, cu toţi cei ce vor să impună teatrului o direcţie politică precisă şi să cuprindă omul în funcţiunea lui socială. Citind aceste *Note şi contra-note*, ai impresia că lupta lui Eugen Ionescu împotriva ideologiilor — exprimată şi în teatrul lui prin *Rinocerul* — are la origină două luări de conştiintă precise. In primul rând o desbatere între el şi criticii lui. O anumită critică «progresistă» a notat într'adevăr cu satisfacţie, după primele piese ale sale, că sub dislocarea limbajului şi desintegrarea personagiilor, se ascunde o critică a societăţii. Ceeace era bineînţeles just, cu condiţia ca să nu constituie singura explicaţie a teatrului lui. Când însă aceşti critici au pretins că numai societatea burgheză era astfel vizată, Eugen Ionescu a ripostat, societatea zisă socialistă i se pare tot atât de susceptibilă de «desalienări», dacă nu şi mai mult. Criticii «progresişti» mai voiau să-l convingă că după ce a atacat şi a dislocat limbajul trebue să pună ceva în loc, mai precis să se «angajeze» în «sensul istoriei», să devină «serios» şi«realist». Eugen Ionescu a refuzat. El a trăit astfel, în mic, experienţa scriitorului pe care purtătorii de cuvânt ai unui sistem totalitar vor să-l capteze, să-l îndrume, să-l subjuge într'un cuvânt unei ideologii. «Ah, scrie el despre acest gen de intelectuali progresişti, dacă aceşti oameni ar avea puterea: ce ravagii, ce autodafee! Teatrul educativ ar înflori oficial ... şi cine spune educaţie spune şi reeducaţie pentru cei care refuză să fie educaţi: supraveghere, temniţă». Cealaltă experienţă e, poate, mai subtilă. Explorator al cuvintelor uzate, al cuvintelor false, al clişeelor ce nu acoperă realitatea ci o desfigurează, Eugen Ionescu avea necesar să ajungă până la vorbele cele mai mincinoase, cele mai golite de sens sau contrazicând acest sens: la vorbele impuse şi vehiculate de ideologii. După cum îşi acoperise criticii — fie progresişti, fie conformişti — de ridicol, în *L'Impromptu de l'Alma*, tot astfel va chema aceste vorbe pe scenă, în

Tueur sans gages, şi le va tăvăli prin humor până se vor sparge singure ca nişte baloane. Sensibilizat, Eugen Ionescu îşi va face din humorul său când tragic, când grotesc—dar grotescul nu este decât o altă faţă a tragicului—o armă de luptă împotriva ideologiei. Pe marginea teatrului său, în *Note şi contra-note* va denunţa ideologiile şi pe ideologi, pe micul-burghez de pretutindeni — sub masca revoluţionară el e cel mai virulent în ţările zise socialiste — va arăta că realismul-socialist reprezintă nu numai un academism învechit dar şi un irealism complet, va pleda pentru independenţa absolută a artei, pentru neconformismul total, pentru om care în profunzimile lui este a-social, pentru puterea liberatoare a humorului — acolo unde humorul este interzis se ivesc lagărele de concentrare, notează el; pentru revolta individului împotriva masselor şi epidemiilor totalitare. Profetic, va prevedea chiar revolta din Ungaria, la 15 Februarie 1956, într'un interview apărut în *Bref:* «In acest univers totalitar, în care oamenii nu mai sunt decât tovarăşi şi au încetat să mai fie prieteni, va izbucni revolta care va restaura, sper, pe om în umanitatea sa reală, în libertatea şi echilibrul lui». Pentru acest om restaurat în umanitatea sa, adică pentru omul concret, pledează mereu Eugen Ionescu. «Omul de pretutindeni este omul concret — scrie el. Omul abstract este omul ideologiilor. Condiţia esenţială a omului nu este condiţia lui de cetăţean, ci condiţia sa de om muritor. Când vorbesc de moarte, toată lumea mă înţelege. Moartea nu e nici burgheză, nici socialistă. Ea vine din străfundurile fiinţei mele, e neliniştea mea cea mare, moartea este populară».

Ştefan Lupaşcu

Apariţia, în editura Julliard, 1961, a cărţii *Les Trois Matières* a filosofului francez de origină română, Ştefan Lupaşcu, a stârnit un viu interes în cercurile culturale franceze. Este dealtfel firesc când ne gândim că unul din criticii literari cei mai de seamă dela Paris, Claude Mauriac, nu s'a sfiit să compare lucrarea lui Ştefan Lupaşcu cu *Discursul Metodei* al lui Descartes. In *La Revue* de Paris din Iunie 1961, un alt critic literar francez, Pierre de Boisdeffre, consacră celor *Trei Materii* un articol din care extragem următoarele:

«Acest filosof, în afara oricărei şcoli, acest filosof ale cărui prime cărţi au apărut în 1935, ne propune o meditaţie asupra ştiinţei contemporane. Pentru el, o filosofie care nu este axată pe ştiinţă (acesta este, după el, cusurul curentului hegeliano-marxist pe de o parte, fenomenologiei existenţialiste pe de altă parte, inclusiv opera lui Sartre), e condamnată să ocolească esenţialul. Filosofia ştiinţelor nu va fi deci un comentariu banal al descoperirilor savanţilor, ea va fi *gândirea ştiinţei* căreia ea trebuie să-i furnizeze organizarea conceptuală.

«Lupaşcu pleacă dela o constatare:«toate obiectele cunoscute sunt sisteme atomice». De unde o primă consecinţă în fizica modernă, «noţiunea de eveniment înlocueşte pe aceea de element»; în afară de aceasta orice sistem energetic se bizuie pe dinamisme antagoniste; combinarea lor suprapune trei tipuri de «materie»: *materia macrofizică*, neînsufleţită, care cade sub simţuri şi urmează aproximativ legile fizicei şi logicei clasice; *materia vie*, încă prost cunoscută; *materia microfizică* în sfârşit, obiect al fizicei *quantelor*. Dar aceste «trei materii» au o particularitate comună: ele se reduc la energie. Aceasta se organizează în virtutea a două mari articulaţii: «*al doilea principiu al termo-dinamicei* (care înregistrează ineluctabila degradare a energiei: «universul moare astfel în lumină)» şi *principiul excluderii*, de care vorbeam mai sus. Plecând dela aceste două principii, Lupaşcu ne propune o logică nouă, care se bizuie pe dinamica contradicţiei.

«Nu vom urma pe Lupaşcu în demonstraţiile sale ştiinţifice, dar nu putem neglija concluziile pe care el le trage pentru viaţa spirituală pe care o vede fundată deasemenea pe acelaşi principiu de antagonism. Ceeace deosebeşte pe om de animal e faptul că el nu se hrăneşte numai pentru a se hrăni, nu se înmulţeşte numai pentru a se perpetua. El luptă pentru luptă şi iubeşte pentru iubire».

«Silueta» lui Emil Cioran

In revista *Culture Française*, XI, 1, 1962, p. 3-11, profesorul Alain Guillermou schiţează «silueta» lui Emil

Cioran, scriitor de limbă franceză riguroasă, elegantă, dar cu rădăcini adânci în tradiţia spiritualităţii româneşti. Dela Geţii care se bucurau în faţa morţii, trecând prin resemnarea «Mioriţei» şi prin pesimismul metafizic al lui Eminescu, autorul găseşte o constantă spirituală care se prelungeşte până la Cioran. Dar din toate negările, din toate regretele, din tot blestemul lui Cioran creşte — spune dl Guillermou — «o lecţie de energie»: imaginea unei umanităţi care ar realiza exigenţele severe ale lui Cioran. Ne place să reţinem, despre stilul lui Cioran, această exclamaţie a d-lui Guillermou, el însuşi un erudit preocupat de virtuţile cuvântului: «Mon Dieu, que c'est bien dit !Comme c'est bien écrit!»

Basil Munteanu

In *Civiltà Veneziana* — Studii — n. 8, 1961 — profesorul Basil Munteanu îşi retipăreşte un interesant studiu, publicat mai întâi în *Convivium*, N. S. IV, 1956: *Moments vénitiens dans la littérature roumaine.* D-sa se opreşte asupra a două «momente veneţiene» pe care le socoteşte mai reprezentative prin personalitatea celor care le-au trăit sau exprimat: Alecsandri şi Eminescu.

Dupa ce ne aminteşte că Veneţia reprezenta pentru Vasile Alecsandri o adevărată obsesie, poetul căutându-şi cu tenacitate şi fără rezultat strămoşi veneţieni, Basil Munteanu se opreşte asupra iubirii dintre Alecsandri şi Elena Negri, iubire romantică, care-şi găseşte pentru un scurt timp un nu mai puţin romantic adăpost în Veneţia anilor 1839. Răsfrângerea acestei iubiri în Jurnalul lui Alecsandri îngăduie să se măsoare poate mai precis limitele unui romantism mai mult de atitudine şi formal, care a fost acela al lui Alecsandri. Dl Basil Munteanu insistă pe bună dreptate mai mult asupra impresiilor mărunte asupra Veneţiei, decât asupra romanului însuşi de dragoste, care păleşte elegiac dar sigur în Veneţia atâtor iubiri celebre şi în care, în fond, Alecsandri el însuşi caută umbra lui Byron şi este dinainte descurajat de ea. Acestui «romantism solar» al lui Alecsandri, Basil Munteanu îi opune apoi ceeace numeşte cu un termen semnificativ «romantismul lunar» al lui Eminescu. Ştim ce-i datorăm ca «moment veneţian»: sonetul *Veneţia,* pe

care Basil Munteanu îl analizează stăruitor, arătând toată distanţa dintre izvorul de inspiraţie, poemul *Venedig* al lui Gaetano Cerri, şi «traducerea» lui Eminescu, care dealungul succesivelor sale versiuni îşi dobândeşte şi autonomia şi perfecţiunea şi acea muzică eminesciană care desfide comparaţiile. Nu însă şi un studiu comparatist, spre care Basil Munteanu îşi îndeamnă cititorii după ce le-a desvăluit faţa de noapte şi de moarte pe care Veneţia a cucerit-o în literatura noastră graţie geniului eminescian.

◆

Editura Erasmo din Torino anunţă apariţia apropiată a unui volum omagial închinat profesorului Carlo Pellegrini dela Universitatea din Florenţa. Din Comitetul de onoare care patronează alcătuirea acestui volum de studii de literatură modernă şi comparată, face parte şi profesorul Basil Munteanu.

◆

La Congresul de literatură comparată ţinut la Utrecht, dela 21 la 26 August 1961, au luat parte, dintre Românii din exil, d-nii Basil Munteanu şi Emil Turdeanu. Profesorul Basil Munteanu, care face parte din Consiliul Asociaţiei internaţionale de literatură comparată, a ţinut, în şedinţa plenară, o frumoasă comunicare intitulată *La vocation européenne et humaniste de la littérature roumaine.* In aşteptarea textului complet al acestei conferinţe, cititorii pot găsi elementele de bază într'o altă conferinţă a d-lui Basil Munteanu publicată în *Revue des Études roumaines,* VII-VIII, 1961, p. 42-48 *(La Roumanie créatrice de valeurs humaines)* şi în articolul pe care autorul l-a tipărit în *România,* no. 63, Martie-Aprilie 1962, sub titlul: *Fiinţa românească şi avântul său creator.*

O Comunicare de Emil Turdeanu

In volumul de discuţii al Congresului de Studii bizantine ţinut la München, în Septembrie 1958 *(Diskussionsbeiträge zum XI Internationalen Byzantinistenkongress,* 1961, p. 30-33), dl. Emil Turdeanu publică o dare

de seamă succintă despre rezultatele cercetărilor sale cu privire la «Legenda slavă despre împăratul bizantin Nichifor II Focas şi despre împărăteasa Theofano». Autorul va tipări în curând studiul amănunţit şi ediţia critică a acestui text medieval, cunoscut în mai multe manuscrise de origine serbo-macedoneană (sec. XIV), sârbă, bulgară, rusă, precum şi într'un important manuscris slav din Moldova, dela începutul secolului al XVII-lea.

M. Hubert Juin, Parisien du Danube

Sub acest titlu în importanta revistă pariziană *Preuves*, no. 123 din Mai 1961, dl. Virgile Ierunca se joacă cu un şoricel vopsit roşu şi neastâmpărat, pe nume Hubert Juin. După ce s'a înfruptat câtăva vreme din cașcavalul capitalist, scriind la reviste americane şi plângând cu sughiţuri soarta Ungariei sdrobită de tancurile sovietice, Hubert Juin a descoperit izvorul bunătăţilor în Republica Populară Română, devenind traducătorul «en titre» al poeţilor cu certificat de bună purtare dela Partid şi cronicarul «vieţii» literare şi artistice din Republica-patroană. Falsuri, măsluiri istorice, tăceri suspecte, invenţii tendenţioase: dl. Virgil Ierunca le scoate pe toate la iveală, cu o verva în care ironia şi erudiţia merg mână în mână.

Al. Ciorănescu

După o emisiune la televiziune, într'o altă emisiune literară de mare prestigiu a radiodifuziunei franceze, «Belles Lettres», scriitoarea franceză Dominique Arban, cunoscută mai ales ca traducătoare a celor patru volume de corespondenţă a lui Dostoiewsky în limba franceză, a luat un interview scriitorului şi cărturarului român Alexandru Ciorănescu, cu prilejul traducerii în franţuzeşte, la editura Gallimard a *Operelor Complete ale lui Cristofor Columb*. Dominique Arban începe prin a aduce un omagiu talentului critic al lui Ciorănescu. Stărue apoi asupra metodelor de lucru într'o asemenea operă, metode

destul de dificile dată fiind deformarea unui personagiu real cum a fost Cristofor Columb, considerat când ca un sfânt, când ca un nebun.

Amintim cu acest prilej că lucrarea dlui Al. Ciorănescu continuă să se bucure de o foarte bună primire în cercurile intelectuale franceze. Rând pe rând, *Le Figaro Littéraire, L'Express* dar mai ales *Carrefour*, care a consacrat dlui Al. Ciorănescu o pagină întreagă în numărul său din 3 Ianuarie 1962, au salutat munca, priceperea şi aportul ştiinţific considerabil al profesorului român.

♦

Librăria Erasmo, din Torino, republică în tiraj anastatic importantul studiu al d-lui Alexandru Ciorănescu; *L'Arioste en France des origines à la fin du XVIIIe siècle*, 2 volume in-8, de 399 şi 338 pagini, cu 16 il. afară din text. Lucrarea aceasta — teză de doctorat prezentată la Sorbona — a apărut pentru prima dată în 1939, în seria de publicaţii a Şcoalei Române din Franţa. Noul tiraj e limitat la loo de exemplare. Două elogioase aprecieri, una semnată de profesorul A. H. Schutz dela Universitatea din Syracusa (Statele Unite), alta de Giuseppe Fatini, prezintă aceasta «lucrare capitală».

Mărturiile lui Ştefan Baciu

In 1961 a apărut la Rio de Janeiro un important studiu intitulat *Cortina de ferro sobre Cuba* şi care se bucură de o prefaţă a scriitorului spaniol exilat, Salvador de Madariaga.

In exil, dl Ştefan Baciu n'a continuat să fie doar poetul pe care-l cunoşteam din România, (o culegere de poezii a apărut în exil, în 1951, sub titlul *Analiza cuvântului dor*, alta va apărea în editura Fundaţiei Regele Carol I.) el a devenit şi unul dintre cei mai apreciaţi ziarişti politici din Brazilia, specializat în problemele Americii latine şi în încercările de infiltrare comunistă în continentul sud-american. Secretar general al Congresului pentru Libertatea Culturii la Rio de Janeiro, Ştefan Baciu se luptă pentru o adevărată democraţie în ţările Americii latine, opunându-se dictaturilor de oriunde ar fi inspirate ele. In acest sens, Ştefan Baciu a mai publicat

la Rio de Janeiro încă trei cărţi care au avut răsunet: *Un continente en busca de uma doutrina*, în 1959; *Ideias e partidos politicos na Argentina*, în 1960 şi *America Latina-Estados Unidos*, în 1961. Sutele de articole pe care Ştefan Baciu le-a consacrat Americii latine în ziarele braziliene, (el a fost şi redactorul secţiunii de politică internaţională la *Tribuna da Imprensa* dela Rio de Janeiro), nu sunt numai rezultatul unor studii teoretice; dealungul călătoriilor sale în ţările continentului sud-american, el a luat contact cu principalii fruntaşi politici ca Betancourt, Frondizi, Juan José Arevalo, sau Guevara şi Fidel Castro. Prin articolele sale împotriva dictatorului Battista, Ştefan Baciu se semnalase ca favorabil întru începuturi castrismului şi a fost invitat acolo, în 1959, având astfel prilejul să cunoască personal nu numai pe toţi şefii politici ai Cubei castriste, dar şi stările de fapt. Urmărind apoi evoluţia situaţiei, Ştefan Baciu a ajuns la convingerea pe care o desvoltă îndelung în acest studiu, convingere exprimată şi în titlu: «cortina de fier a căzut asupra Cubei», această ţară devine o «democraţie populară», un satelit al Rusiei.

Valoarea cărţii nu constă deci numai în felul documentat şi amănunţit în care este studiată această evoluţie, în radiografia profundă a acestui nou satelit al Rusiei, dar şi în personalitatea autorului. După cum scrie şi Salvador de Madariaga în prefaţa sa: «Aceasta este o carte de bună credinţă. A scris-o un om care a studiat problema Cubei în viaţă şi în cărţi, şi care a trăit el însuşi această problemă în România». Arătând cum Fidel Castro a câştigat bătălia pentru răsturnarea regimului Battista nu prin forţa numerică a efectivelor sale ci pentrucă s'a sprijinit pe clasa mijlocie, pentrucă însăşi birocraţia lui Battista a abandonat pe dictador, Salvador de Madariaga rezumă în prefaţă trădările succesive ale lui Fidel Castro şi constată: «Deabia Cuba îşi recucerise libertatea, şi Fidel Castro a dăruit-o asasinilor libertăţii din Ungaria. Aceasta este trădarea cea mai desgustătoare dintre toate».

♦

Tot din Brazilia ne mai soseşte un alt volum în limba portugheză al lui Ştefan Baciu, intitulat *Bucareste estação norte* şi apărut la editura Cruzeiro la Rio de Janeiro. Sub acest titlu de *Bucureşti, gara de Nord*, Ştefan Baciu ne prezintă atât amintirile debuturilor sale literare

bucureştene, cât şi o mărturie directă asupra felului în care comuniştii au pus mâna pe putere în România.

Libertate şi Literatură

Rareori a existat în Occident o sete mai mare de a cunoaşte toate literaturile, de a extinde aceasta cunoaştere pe scara mondială. Drept care, niciodată, n'au fost publicate poate în Franţa, mai multe istorii ale literaturilor. După enciclopedia Pleiadei, după Enciclopedia Quillet, după Larousse, Hachette a scos un volum intitulat *Les littératures contemporaines à travers le monde*, cu o prefaţă de Roger Caillois şi având colaboratori de renume printre tinerii critici ca R. M. Albères, Dominique Fernadez, Raymond Las Vergnas, Michel Mohrt, Marcel Schneider, Bernard George, etc. Nu este studiată aici decât epoca de după al doilea război mondial.

Uniunea Sovietică şi Iugoslavia au capitole aparte, însă celelalte ţări de dincolo de Oblonul de fier sunt grupate într'un capitol intitulat *Ţările satelite din Est*, şi semnat de D. Bernard George, redactorul şef al revistei *Défense de l'Occident*. Importanţa acordată fiecărei ţări depinde de gradul său de liberalizare, mai precis de felul în care intelectualii au încercat sau nu, au isbutit sau nu, să se desprindă din chingile realismului-socialist, să înlocuiască propaganda prin literatură. Este deci evident că autorul avea să acorde mai multe pagini Poloniei şi Ungariei decât României. In ce priveşte literatura română, D. Bernard George insistă pe de o parte asupra scurtei efervescenţe care s'a manifestat în tânăra generaţie de scriitori imediat după război şi care s'a încheiat definitiv în 1948, stăruind în deosebi asupra revistei *Agora*, redactată de Ion Caraion şi Virgil Ierunca, asupra primelor strigăte de alarmă împotriva realismului-socialist deci şi asupra «crizismului» — iar pe de altă parte asupra exilului, citând mai ales pe Mircea Eliade, Eugen Ionescu, E. M. Cioran, cum şi aportul revistei *Caete de Dor*. Fragmentul consacrat exilului literar este dealtfel intitulat «La gloire de l'exil». Aceasta glorie a exilului românesc de care vorbeşte criticul francez e considerată astfel pentrucă activitatea celor din exil răscumpără ceeace el numeşte «actul de deces» al literaturii româ-

neşti din ţară. Despre această literatură încătuşată, D. Bernard George scrie mai ales: «Cu începere din 1948, regimul impune ca singură formă literară realismul-socialist. Literatura nu mai este decât o armă de luptă politică pentru edificarea noului regim. Chiar şi operele unor autori clasici ca Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Niculae Bălcescu sunt epurate de textele care par primejdioase regimului. Nu mai rămâne deci de descris în literatura română decât inchizitorii şi vicleniile. Cei doi mari stăpâni care supraveghează literele în numele realismului-socialist cel mai strict, reprezintă două tipuri foarte diferite de funcţionari. Unul, Mihai Beniuc este tipul însuşi al cenzorului care adulmecă pe eretici şi înalţă ruguri cu o intransigenţă cu atât mai totală cu cât e mai recentă. Al doilea, Zaharia Stancu, este modelul oportunistului, campion al unui stalinism integral şi adversar al oricărei destinderi. In faţa acestor stăpâni vigilenţi, nu mai rămâne scriitorilor de ales decât violenţa sau şansa unui moment de neatenţie».

◆

Studiul ecourilor româneşti în lumea germană s'a îmbogăţit, în timpul din urmă, cu importanta contribuţie ce o aduce dl D. C. Amzăr în teza sa de doctorat *Der walachische Fremdenroman Johann Friedrich Mayers*, Wiesbaden, 1961, X 164 p., 1 portret. E vorba de o operă de ficţiune, «Călătoria unui boier valah prin feluritele peisagii ale Europei», apărută la Nürenberg, între 1775 şi 1782. Călătorie «agronomică», spune titlul: de fapt, pretext inventat de un pastor german pentru a-şi semăna ideile sociale, politice, pedagogice şi religioase, cu privire la condiţia diferitelor ţări europene străbătute de aşa zisul boier valah Romanj. Lucrare utopică, deci, după moda şi modelul lui Montesquieu, a lui Voltaire şi a atâtor altora, pe care dl D. C. Amzăr nu-i uită în primul capitol al cărţii. Dar şi roman în care se vorbeşte, cu aproximaţii curioase, despre Ţara Românească, cunoscută mai ales prin ... «Descrierea Moldovei» a lui Dimitrie Cantemir şi prin proaspătul interes al «enciclopedismului» pentru Răsăritul Europei. Scrisă cu dragoste de amănunt, documentată precis, tipărită elegant, cu note bogate, cu bibliografie, cu indice, cartea d-lui Amzăr este un model de investigaţie monografică.

România Pitorească

România, astfel se intitulează un excepţional album de fotografii datorit architectului Alexandre Th. Petit, album precedat de o prezentare a istoriei poporului românesc şi bucurându-se de o entuziastă prefaţă a Principesei Ileana. Albumul este editat de Episcopia ortodoxă din America.

Nu se va stărui niciodată îndeajuns asupra aportului artistic al arhitectului Petit. Ii datorăm una dintre cele mai grăitoare cărţi cu chipuri şi icoane ale României reale, dela bărbosul cap al lui Decebal până la ţăranii noştri ce păstrează în straiuri şi gesturi arhetipul fixat odată pentru totdeauna pe columna lui Traian. Toate aspectele vieţii, dela cele de fiecare zi până la acelea surprinse în momentul privilegiat al sărbătorii, sunt redate în fotografiile din acest album. Dar locul de cinste îl ocupă mai cu seamă bisericile şi mănăstirile semănate pe tot întinsul ţării. Dl. Alexandre Petit s'a oprit nu numai asupra podoabelor arhitecturale bine cunoscute, fie că e vorba de Voroneţ, de Trei Ierarhi, de Mănăstirea Golia, dar şi asupra unor lăcaşuri mai umile, nu însă mai puţin semnificative. Mănăstirea Jgiaburi-Corbi din Muscel, cimitirul din Poiana Sibiului, sau biserica din Bărbuleţ (Dâmboviţa) sunt privite cu aceeaşi generozitate artistică, cu acelaşi talent de a iscodi neîncetat taina şi frumosul. Dl. Alexandre Petit ridică fotografia la rangul nedesmînţit al artei. Felul în care priveşte, în care izolează detaliul — există o măiestrie secretă a alegerii în arta fotografică pe care puţini o au—ne dovedeşte că artistul acesta a ştiut să cunoască, să vadă şi să desvăluie esenţa însăşi a peisagiului spiritual românesc.

Revue des Études Roumaines

Revue des Études Roumaines şi-a consacrat numărul VII-VIII, (Paris, 1961) publicării integrale a conferinţelor pe care savanţi şi scriitori, atât români cât si străini, le-au ţinut în cadrul Zilelor de studii organizate de Fundaţia universitară Regele Carol I la Paris, în Ianuarie 1959, cu prilejul Centenarului Unirii Principatelor. Cum Uni-

rea Principatelor se afla în centrul lucrărilor, e mai mult decât evident că masiva contribuţie franceză la acest eveniment, se află la locul cuvenit, care este unul de cinste. In afară însă de tema centrală, contribuţiile savanţilor francezi, mărturiile pe care ei le-au adus despre vocaţia europeană a României şi a culturii ei, dovedesc cât de mare continuă să fie fidelitatea unor spirite franceze faţă de o Românie reală, cât de profunde au fost adevăratele schimburi culturale dintre cele două ţări, pentru ca sigiliul lor să fi rămas întipărit atâta vreme.

Semnalăm mai întâi din revistă discursul de deschidere la Congres al dlui André François-Poncet dela Academia Franceză, tot atât de actual azi ca atunci când a fost rostit. Hrusciov lansase ofensiva pentru Berlin şi dl François-Poncet arăta dece Occidentalii nu trebue să cedeze în niciun fel, tocmai pentru a nu gira în felul acesta împărţirea Europei, sacrificarea ţărilor satelite. «Am vrut — a spus dl François-Poncet — să aduc omagiul meu marei şi nefericitei ţări care este România. Din toate ţările străine, România este poate cea mai puţin străină pentru noi, Francezii. Din această pricină îi resimţim în mod deosebit suferinţele şi ţinem să ne servim de prilejul care ne-a adunat în acest loc pentru a-i adresa mărturia fidelităţii noastre, a prieteniei şi afecţiunii noastre. Asupra României cortina de fier se coboară şi apasă poate cel mai greu. O ştim şi ne doare».

Filosoful şi scriitorul francez, Gabriel Marcel, insistă la rândul lui asupra a ceeace numeşte «scandalul» în care trăim.«Tăierea Europei, a lumii, în două — afirmă — este scandaloasă mai întâi pentrucă face să dureze o minciună». A se instala în acest scandal reprezintă o trădare, spune filosoful francez.

Nu putem să ne oprim asupra tuturor articolelor, dar trebue să menţionăm pe acela al scriitorului Georges Duhamel, care după ce a evocat călătoriile sale în România de ieri, se gândeşte la toţi artiştii şi scriitorii pe care România i-a dat Franţei şi îşi exprimă în cuvinte emoţionate şi emoţionante, ceeace el numeşte «gratitudinea pentru o ţară pe care o iubim şi o respectăm».

Tot astfel ne oprim o clipă asupra felului în care scriitorul Louis Martin-Chauffier descrie călătoria sa în 1947 în România, spunând mai ales: «Ceeace m'a izbit şi mişcat în deosebi, în afară de căldura sentimentului pro-francez, este entuziasmul cu care ascultătorii mei salutau ceeace spuneam despre libertate. O libertate care

de pe atunci era aproape o amintire, şi care putea fi salutată ca bunul cel mai preţios pe care eşti pe cale de a-l pierde ... Dispreţuită, ameninţată, libertatea era atât de vie în inima tuturor acolo, că nu pot să cred că astăzi e cu totul stinsă, şi că tăcerea poate să fie confundată cu uitarea. Ştim de ce explozii sunt în stare popoarele constrânse la tăcere pentrucă ar avea prea multe de spus».

Am mai vrea să desprindem din acest compact volum de peste 400 de pagini, studiile în care savanţii şi scriitorii francezi insistă asupra rolului pe care-l joacă în clipa de faţă în Franţa personalităţi române din Occident.

I-a revenit părintelui Daniélou, cunoscut teolog şi istoric al religiilor, să vorbească despre influenţa lui Mircea Eliade ca istoric al religiilor în Franţa. D-sa spune mai ales: «Eliade a contribuit cu mult la trecerea unei etape hotărîtoare pentru fenomenologia comparată a religiilor, degajând ceeace din punct de vedere al structurilor constituie originalitatea proprie a tradiţiei biblice şi creştine. Eliade a avut o influenţă foarte importantă asupra gândirii religioase contemporane».

In timp ce filosoful francez Aimé Patri studiază profunda originalitate a gândirii lui Ştefan Lupaşcu, tânărul critic francez Manuel de Dieguez încadrează pe Cioran într'o întreagă familie de spirite româneşti de «moralişti indignaţi ... tragici şi hiperlucizi». «Curios fenomen — constată dsa — marii scriitori români de limbă franceză au un simţ al crispării, al singurătăţii cosmice, al furiei geniale, al prăpăstiilor ce trebuie să le vină din vecinătatea stepelor; dar ei sunt cu totul latini prin claritatea scrisului lor, prin eleganţa şi măsura pe care o introduc în furtunile lor ...» Dece acest avans asupra temelor celor mai moderne ale literaturii noastre de după război? se întreabă Manuel de Dieguez, aplecându-se asupra operei lui Cioran. «Pentrucă destinul României este dintre acelea care deschid ochii şi celor mai orbi. Convulsiunile Europei în şocul imperialismelor, exodul, toate amărăciunile învingerii, cine le cunoaşte mai bine decât cetăţenii unei ţări mici, obiect de schimb între învingători, totdeauna rău înţeleasă, rău protejată, trăind mereu în provizoriu ... O literatură născută în astfel de condiţii reconstrueşte lumea prin vârtej, poezie, o patimă a apocalipsului. Rar o literatură sguduitoare, protestatară, desperată, salvată de o genială luciditate, mereu ameninţată de prăpastie, totdeauna descântând haosul, a arătat mai bine raporturile între un destin politic şi un destin al

artei: literatura ce se îndârjeşte să disece miturile deoarece este răpită de o Istorie care dă morţii, singurătăţii, desrădăcinării, o dimensiune aproape cataclismică şi mitologică».

Nu află scriitorul şi criticul francez Marcel Brion aproape aceleaşi caracteristice în teatrul lui Eugen Ionescu atunci când scrie?: «In gândirea şi expresia literară a vremei noastre, Ionescu, acest Român, se află alături de Cehoslovacul Kafka, de cei doi Irlandezi, Joyce şi Beckett, şi în spatele lui, ca şi în spatele lor, se desluşeşte umbra înfiorătoare a lui Kierkegaard şi a sfidării lui. Iată dece piesele sale sunt orice vrei în afară de un divertisment al inteligenţei: absurdul în stare pură, absurdul cel mai virulent, procesul fiinţei, în punctul cel mai sensibil al desbaterii. In centrul acestui teatru se află neliniştea şi suferinţa noastră, şi resemnarea desperată a omului, acest «nou locatar» înăbuşit de mobilele care se îngrămădesc în jurul lui, ca nişte arhitecturi dialectice».

Cunoscutul muzicolog, compozitor şi profesor la Sorbona, Jacques Chailley, aducând omagiul său celui care a fost Constantin Brăiloiu, nu uită să evoce, în cuvinte emoţionate, exilul său şi încheie astfel: «Acest mare aristocrat al spiritului, cum îl numea Émile Vuillermoz, a a lăsat o pecete profundă asupra ştiinţei muzicale din vremea sa, şi noi salutăm aici cu emoţie şi recunoştinţă, memoria unui mare savant şi artist care cinsteşte Franţa, dupa cum a cinstit România». Despre prezenţa de glorie în Franţa, a unui mare artist român, care a fost în acelaşi timp în ultima parte a vieţii lui, mare exilat, despre George Enescu, scrie cu o admiraţie împărtăşită de întreaga lume muzicală din Occident, dl. Bernard Gavoty, concretizând astfel imensa prezenţă a lui George Enescu: «acest om de geniu şi acest mare suflet care a stabilit între Franţa şi România o legătură rămasă minunat de vie».

Nu mai puţin importante sunt contribuţiile româneşti ale unor cărturari şi scriitori ca: Mircea Eliade, Basil Munteanu, V. Veniamin, E. Turdeanu, Al. Ciorănescu, D. Găzdaru, Grigore Nandriş, D. C. Amzăr, E. Lozovan, Mihai Niculescu, C. L. Popovici, L. M. Arcade, Aurel Răută, Ion Raţiu, D. S. Marin, Victor Buescu, Ghiţă Ionescu, Alexandru Randa, Vintilă Horia, Mircea Popescu, N. A. Gheorghiu, N. Lahovary, etc.

Societatea Academică Română

Sub semnul comemorării lui N. I. Herescu s'a deschis la Veneţia, la 6 Septembrie 1961, al cincelea Congres al Societăţii Academice Române. N. I. Herescu a fost unul din întemeetorii Societăţii Academice Române dela Roma şi era aşteptat la Congresul din Veneţia pe care urma să-l cinstească cu prezenţa sa, ca de obicei. In locul lui, a sosit ştirea dispariţiei sale brusce. Congresul şi-a ţinut lucrările până la 12 Septembrie şi a fost prezidat de un comitet de onoare italian alcătuit din profesorul Italo Siciliano, rector al Institutului Ca'Foscari şi preşedinte al Bienalei din Veneţia, profesorul Bruno Manzone, fost director al Institutului italian de cultură dela Bucureşti, dl Hugo Sola ,fost ministru al Italiei la Bucureşti, profesorul Aldo Ferrabino, preşedintele Societăţii Dante Alighieri, etc.

Pe tema centrală «Criza sentimentului de omenie» şi-au citit sau trimes comunicările dnii: Marcello Camilucci, Mariano Baffi, Mircea Eliade, George Racoveanu, Dem. St. Marin, George Caragaţă, Zevedei Barbu, Dinu Adameşteanu, N. N. Beldiceanu, D. C. Amzăr, Eugen Drăguţescu, Anton Z. Cerbu, Mircea Popescu, Mgr. Bârlea, dnele Alexandrina Mititelu, Antoaneta Bodisco, dnii Ion Raţiu, Vintilă Horia, Teodor Onciulescu, etc.

«Destin», 1962

Ultimul număr al revistei *Destin* (12, Madrid, 1962) de sub direcţia lui George Uscătescu, este cu adevărat excepţional. Dl Mircea Eliade publică o nuvelă «La Ţigănci» care va trebui să figureze deacum înainte în oricare antologie a marilor realizări epice româneşti. Un text postum şi inedit al lui G. M. Cantacuzino — e vorba de un fragment din *Jurnalul* său — prezentat de dl Virgil Ierunca, înlesneşte înţelegerea mai justă a unui scriitor şi cărturar ce n'a fost totdeauna apreciat după cum s'ar fi cuvenit. Dl Zevedei Barbu evocă pe Lucian Blaga, fostul său profesor, în timp ce dl Mircea Popescu ne întreţine despre acel «umanist de omenie» care fost N. I.

Herescu. Dl Mihai Niculescu iscodeşte magia vorbelor la Creangă iar dl Horia Stamatu publică un ciclu major de versuri, *Ingerul a plâns*. Dl Vintilă Horia desvălue geneza romanului său *Dieu est né en exil*, iar dl Virgil Ierunca scrie despre *Ethos şi moarte*, adică despre Alexandru Busuioceanu. Pe marginea technicei şi utopiilor, dl George Uscătescu se întreabă însfârşit asupra sensului secolului nostru.

Cuvântul în exil

Cuvântul în exil se numeşte noua publicaţie condusă de dl George Racoveanu, al cărui prim număr a apărut în Iunie 1962. Dl George Racoveanu semnează editorialul politic în limbile germană şi engleză. Tot restul revistei este în româneşte. Colaborează la primul număr: Mircea Eliade, Virgil Ierunca, Vintilă Horia, Paul Miron, Horia Stamatu. E reprodus din *Predania* un esseu al filosofului Nae Ionescu, sub titlul *Scaun de judecată*.

Goldoni în România

De la Venezia ne soseşte studiul pe care criticul italian Francesco Anelli l-a consacrat în mai multe numere succesive din revista *Ridotto* (Septembrie-Octombrie-Noembrie 1961) lui *Goldoni în România*. Intregul studiu dedicat traducerilor, reprezentaţiilor şi ecoului lui Goldoni în România, denotă nu numai o serioasă informaţie asupra culturii româneşti din secolul al XVIII-lea până în zilele noastre, dar şi a stării de fapte, în materie culturală, din 1945 încoace. Autorul nu uită, pentru a arăta care este situaţia actuală în teatrul românesc, să amintească şi că regizorul pe care Venezia l-a aplaudat cu *Bădăranii*, W. Siegfried, s'a refugiat în Occident şi că actriţa principală din aceiaşi piesă, Nina Diaconescu, a făcut şi ea acelaş lucru. Dl Francesco Anelli aduce un omagiu Românilor, atât de apropiaţi prin firea lor latină de Italia şi Occident.

Denise Basdevant

Izvorîtă din prietenia pentru ţara în care autoarea a petrecut anii cei mai dureroşi din viaţa unui Francez, anii ocupaţiei germane, această carte cuprinde, în partea întâia, o privire fugară peste cei două mii de ani de istorie românească; în partea a doua, consacrată perioadei moderne, dela 1859 la 1940, o relatare mai stăruitoare a procesului de creare a Statului român; iar în partea a treia, perioada contemporană, o mărturie inedită, preţioasă, despre drama actuală a ţării.

Răsturnările de fapte din veacurile trecute, sbuciumul Românilor de a ieşi de sub tutela slavă, maghiaro-asiatică, turco-asiatică sau ruso-asiatică, pentru a se afirma ca neam, ca Stat independent, ca sinteză originală, între civilizaţiile străvechi orientale şi cele mai nouă, latine, ca popor în acelaşi timp mediteranean prin apartenenţele sale la civilizaţiile scăldate de prelungirea Mediteranei în imensul golf al mării Negre, şi occidental prin componenţa sa etnică, romană, prin limba sa latină şi prin atâtea contingenţe cu mai toate popoarele europene, — toată această dramatică luptă de afirmare ca popor independent şi apoi unitar între hotarele sale fireşti, d-na Basdevant o înţelege şi o expune în linii generale, sugestive.

Partea a treia este, însă, de sigur cea mai interesantă, prin faptul că un martor ocular povesteşte pas cu pas instalarea comunismului în România şi toată lupta regimului naţional de a stăvili apetitul rusesc şi desagregarea ţării printr'un bolşevism aproape fără leac. Aici documentaţia devine inedită şi valoarea cărţii incontestabilă.

Dacă judecăţile ni se par uneori aspre, mai ales pentru epoca din preajma ultimului război, tonul cărţii păstrează căldura acumulată de sigur în anii de fraternizare cu bucuriile, îngrijorările, durerile, speranţele şi decepţiile unui popor care a trăit şi el, alături de celelalte popoare europene, cumplita dramă a acestui miez torid de secol.

Un Caz ciudat

In săptămânalul literar care apare la Roma *La Fiera Letteraria* (4 Febr, 1962) cu prilejul decernării unui premiu literar italian de poezie «Etna-Taormina» lui Tristan Tzara, d. Mircea Popescu scrie un lung articol asupra poetului francez de origină română. D-sa insistă îndeosebi asupra faptului că, în ciuda angajamentelor politice foarte precise ale lui Tzara şi care ar trebui să-i deschidă porţile publicităţii în R. P. R., nu se pomeneşte acolo mai nimic despre el. Desigur că aspectul mereu de avantgardă al poeziilor sale pare mult prea primejdios unui regim cultural ca acela dela Bucureşti, care este încă îngheţat în limitele stricte ale realismului-socialist.

Comemorarea lui Lucian Blaga

La 13 Junie 1961, Fundaţia regală universitară Carol I dela Paris a organizat, pentru a cinsti memoria lui Lucian Blaga, o şedinţă solemnă.

Şedinţa a fost deschisă de profesorul Basil Munteanu, legat de Lucian Blaga printr'o temeinică prietenie — ne amintim că Blaga i-a dedicat una din operele sale de filosofie şi un poem — şi care a fost unul din criticii cei mai competenţi întru definirea universului poetic al lui Blaga. In afară de trei substanţiale articole, publicate în revista *Europe Centrale* dela Praga în Octombrie şi Noembrie 1935, profesorul Basil Munteanu a consacrat poetului şi filosofului român capitole de căpetenie în a sa *Panorama de la Littérature roumaine*, apărută la Paris în 1938, şi i-a tradus în franţuzeşte poeme ce-au apărut în revista franceză *Yggdrasil*, din 25 Aprilie 1938. (Amintim cu acest prilej că Blaga a mai fost prezentat publicului francez şi prin câteva poeme traduse de Ilarie Voronca şi de Eugen Ionescu, şi apărute în timpul războiului în *Cahiers du Sud)*. Dl Basil Munteanu nu s'a mărginit să evoce desele sale întâlniri cu Lucian Blaga, dar a insistat şi asupra locului esenţial pe care-l ocupă în istoria culturală a României, unde, alături de un Eminescu, de un Brâncuşi sau de un Enescu, a reprezentat vocaţia europeană şi umanistă a spiritualităţii româneşti.

Asemuind destinul lui Blaga cu acela al unui Boris Pasternak în Rusia, Vintilă Horia a insistat apoi asupra faptului că opera lui Blaga, alături de viaţa sa fără pată, reprezintă un capitol de onoare pentru Români. Lucian Blaga a fost, atât prin opera cât şi prin viaţa sa, o expresie a României eterne. Dl Vintilă Horia a evocat în cele din urmă clipele de rar privilegiu spiritual care au fost pentru dânsul întâlnirile cu Lucian Blaga.

In sfârşit, dl Virgil Ierunca a trecut la o amănunţită analiză mai întâi a sistemului filosofic al lui Blaga şi a metodologiei sale, insistând asupra rolului creator pe care l-a avut în filosofia românească. Apoi d-sa a arătat înnoirea pe care a reprezentat-o lirismul lui Lucian Blaga în universul poetic românesc şi a stăruit asupra mesagiului unic al poeziei lui.

◆

Semnalăm aici, deşi apărută în 1959, placheta de Lucian Blaga, *Spiritualităţi creştine*, tipărită la Wiesbaden de dl D. C. Amzăr. Broşura cuprinde primele trei capitole din *Spaţiul mioritic.*

Comemorarea lui Caragiale

Comemorând la Paris, în seara zilei de 29 Iunie 1926, pe I. L. Caragiale, Fundaţia Universitară Regele Carol I a ţinut în acelaşi timp să restabilească o imagine mai exactă a marelui scriitor român, a cărui operă şi a cărui viaţa sunt sistematic deformate de răstălmăcitorii profesionali dela Bucureşti. In cursul şedinţei prezidată de profesorul Basil Munteanu, dl Virgil Ierunca a răspuns cu texte de Caragiale la afirmaţiile tendenţioase ale celor ce vor să facă azi din marele scriitor un anti-monarhist şi antitradiţionalist sistematic, transformându-l într'un fel de premergător al Republicei Populare Române. Textele arată, dimpotrivă, un Caragiale ziarist, militând şi pentru tradiţie şi pentru monarhie. Era deci firesc ca dl Ierunca să-şi intituleze conferinţa: *I. L. Caragiale, apărător al valorilor tradiţionale.* Dl. W. Siegfried a vorbit apoi despre *Caragiale pe scena românească;* ca-

riera sa ca decorator şi regizor îngăduindu-i să vină cu o experienţă directă a felului în care au fost şi sunt interpretate piesele lui Caragiale, şi cu o seamă de amănunte inedite şi semnificative. In ce priveşte modul actual de a juca pe Caragiale, dl Siegfried a arătat cum scriitorul român se răzbună pe cei ce vor să-l reconsidere, interpretările false neizbutind să pătrundă în miezul operei sau să deformeze stilul jocului şi al regiei. I. L. Caragiale contină să fie jucat în România conform tradiţiei moştenite chiar dela el şi tezele oficiale rămân îngrădite în prefeţe, în studii sau ziare. Humorul său desfide prin el însuşi toate eforturile de a fi pus în slujba unei anumite şi precise propagande. In încheiere, profesorul Basil Munteanu a insistat asupra acestui capitol de teatru românesc pe care-l umple, cu singura sa prezenţă, I. L. Caragiale.

Eugen Drăguţescu

La Roma, în Galeria Anthea, a avut loc între 19 şi 31 Octombrie 1961, o expoziţie a pictorului român Eugen Drăguţescu, cu ultimele sale opere inspirate de călătoria în Europa, Statele Unite şi Mexic. Despre această nouă expoziţie, criticul de artă Rodolfo Palluchini scrie, printre altele, în prezentare: «Desenele noi ale lui Drăguţescu arată o nouă cercetare, mai sistematică şi constructivă, care pare inspirată din structurile grafice ale lui Villon. E fără îndoială o cercetare care nu înseamnă doar o voinţă de reînnoire, dar care imprimă stilului grafic al lui Drăguţescu o nouă consistenţă, o structurare şi mai solidă. Ceeace desvăluie o nouă stare sufletească a artistului: cercetării pline de nelinişte existenţiale pare că i-a urmat o nouă certitudine: aceea a credinţei creştine».

Natalia Dumitrescu şi Alexandru Istrati

Printre pictorii abstracţi români integraţi în Şcoala dela Paris, Natalia Dumitrescu şi Alexandru Istrati ocupă desigur un loc de frunte şi prestigiul lor artistic nu

încetează să crească nu numai la Paris, dar şi în restul Occidentului. Dacă ne oprim la activitatea lor numai în ultimii doi ani, notăm următoarele expoziţii în Franţa şi străinătate:

— In Februarie-Martie 1961, Istrati şi Natalia Dumitrescu expun la galeria Hanover din Londra. In prezentarea din catalog, semnată de Eugen Ionescu, citim: «E evident că aceşti doi pictori se opun şi se completează admirabil. Ei realizează în fond cele două principii fundamentale ale dialecticei universale; ei întruchipează cele două tipuri ale psihologiei umane». Printre cronici, semnalăm îndeosebi pe aceea semnată de John Russel în *Sunday Times* ca şi pe acelea din *The Times, The Guardian, Observer.*

— La New York, Alexandru Istrati expune în Septembrie-Octombrie 1961, 30 de picturi şi 6 guaşe la World House Gallerie. Catalogul, prezentat tot de Eugen Ionescu, cuprinde 6 clişee în culori. Stuart Preston semnează o cronică plastică cu acest prilej în The *New York Times;* alte cronici subliniind originalitatea pictorului român, apar în New *York Journal American,* în *Herald Tribune* şi *France-Amérique.*

— In Octombrie-Noembrie acelaşi an, cei doi pictori au o expoziţie la galeria Hybler, catalogul fiind prezentat şi de data aceasta de Eugen Ionescu. Cu acest prilej galeria a editat o litografie de Natalia Dumitrescu şi o alta de Istrati, cu un tiraj de 75 de exemplare. In *Bérlingske Tidende,* Ernst Mentze scrie: «Aceşti doi pictori născuţi în România, sunt azi foarte apreciaţi în Occident şi în Statele Unite».

— In Aprilie-Mai 1962, galeria Argos din Nantes, adăposteşte picturi şi guaşe ale celor doi pictori. Catalogul este prezentat tot de Eugen Ionescu. In *Ouest-France,* criticul André Lenormand scrie: «Natalia Dumitrescu trăeşte în Paris din 1947; ea se mişcă într'un univers ordonat, elaborat cu răbdare prin pete mici de culoare şi sensibilitatea sa delicată se liberează în acest joc al formelor care se întrepătrund şi apoi îşi reiau autonomia şi organizază un puzzle susţinut de o paletă fără de seamăn, cu un negru, un alb, un roşu, un ruginiu fără pereche, care luminează pânza şi îi dau o puternică personalitate. Istrati apare alături anarhic, mobil, într'o lume ea însăşi în mişcare. Dar nu e decât o aparenţă. Dacă scrierea sa plastică nu este stridentă şi pasta sa este frământată, există în această magma admirabilă, o ordine

COMITETUL NATIONAL ROMAN NATIONAL COMMITTEE

care chiar dacă nu este la început vizibilă, nu e mai puţin strictă».

— La Galeria Leonhart din München, în Mai-Iunie 1962, expoziţia lui Istrati este prezentată de Jacques Lassaigne şi aceea a Nataliei Dumitrescu de G. di San Lazzaro. Afişul expoziţiei cuprinde două reproduceri în culori, iar catalogul patru reproduceri în culori şi patru în negru.

— La Galeria Cavalero dela Cannes, în Iunie-Iulie 1962, Pierre Guéguen este acela care prezintă expoziţia celor doi pictori.

— Natalia Dumitrescu mai expune, în Mai 1962, la Galeria Betty Thomen din Bale, 15 guaşe.

Istrati şi Natalia Dumitrescu mai participă şi la expoziţiile de grup în 1961-1962, la galeriile *La Roue, XX-ème Siècle, R. Casenave,* din Paris, şi saloanele *Comparaison* şi *Réalités Nouvelles.* Alexandru Istrati a fost ales în juriul Salonului *Réalités Nouvelles* în Decembrie 1961.

D. Berea

In acest timp pictura figurativă română continuă să fie ilustrată la Paris de pictorul Dimitrie Berea.

La sfârşitul lui 1961, mai precis la 24 Decembrie, Salonul Internaţional de artă modernă din Paris a decernat Marele Premiu de Onoare «hors concours» compatriotului nostru.

La începutul lui 1962, Berea expune la Nicholas Acquavella Galleries din New York, galerie care păstrează dealtminteri în permanenţă tablouri ale artistului român.

Pentru a situa cât mai precis pe Dimitrie Berea, vom desprinde din numeroasele cronici şi articole ce i-au fost consacrate, marele studiu publicat de criticul Raymond Charmet în săptămânalul francez *Arts* din 25 Aprilie 1962, întitulat *Berea, pictor al luminii şi al fericirii.*

«Arta lui Berea, unul dintre cei mai străluciţi colorişti moderni — îşi începe articolul Charmet — s'a desvoltat şi continuă să se afirme în perfectă independenţă. Criticul englez Mullaly scria odinioară despre el: Berea şi-a asigurat un loc permanent în istoria picturii secolului al XX-lea. Lumea îşi va aminti de el multă vreme după ce contemporanii — mai celebri decât el în clipa

de faţă — vor fi uitaţi! Cam în aceeaşi epocă, André Derain remarcând una din pânzele lui Berea la Puteaux, pe peretele restaurantului— muzeu al lui Camille Renault, exclama arătând-o energic: Acesta e un pictor!»

După ce face o scurtă biografie a pictorului român, stăruind asupra contactelor sale cu Italia, cu câteva mari figuri din pictura franceză, Raymond Charmet scrie: «Acest pictor virtuos nu se mulţumeşte să posede o tehnică uluitoare, el meditează asupra raţiunilor de a fi şi asupra secretelor picturii». Raymond Charmet face aluzie aici la manifestele lansate de Berea la Veneţia, în 1951, sau la conferinţa sa din 1957, făcută la Institutul Francez dela Freiburg in Brisgau.

Raymond Charmet scoate în evidenţă ,cu lux de amănunte, toate aspectele picturii lui Berea, însă stăruie mai mult asupra peisagiilor, despre care scrie: «Toate colţurile lumii, ca şi toate vederile de interior, sunt pentru Berea prilejul unei explozii libere şi generoase de tuşe colorate, clare, jucăuşe, uneori etalate în straturi subţiri şi transparente, alteori sburând parcă în vibraţii deslănţuite. Cuceririle celor două mari şcoli moderne, impresionismul şi fauvismul, se află asimilate de el, reîmpăcate într'un poem al fericirii şi dragostei, în care răsună ca într'o arzătoare muzică albastrul limpede şi ceresc, roşul cald ca sângele, verdele nădejdii, galbenul soarelui şi tot astfel albul de argint şi negrul nopţii».

W. Siegfried

Cunoscutul regizor român W. Siegfried a avut în ultima vreme două importante succese la Paris. Mai întâi a semnat decorurile şi, în colaborare cu dna Cella Voinescu, costumele pentru opereta *Rêve de Valse* la Teatrul Mogador, de sub direcţia lui Henri Varna. Dela premiera din luna Februarie 1962, când publicul aplauda la fiecare ridicare de cortină decorurile şi costumele, succesul a continuat în tot timpul stagiunii. In cursul lunii Mai, dl Siegfried a semnat decorurile pentru comedia lui Nicolae Machiavel *La Mandragore,* reprezentată la Teatrul Comédie de Paris de trupa animată de France Daubrey şi Georges Peyrou. Cu acest prilej, critica a subliniat frumuseţea decorului. Astfel, în ziarul *Combat*

(26-27 Mai 1962), Jean Paget scrie: «Cât despre decorurile lui Siegfried, concepute în încântătoare tonuri aurite, ele sunt frumos prelungite spre fundalul scenei, conform regulilor de perspectivă ale epocei». Chiar criticii care fac unele rezerve asupra felului cum a fost interpretată sau adaptată comedia, vorbesc favorabil de decor.Astfel Georges Lerminier în ziarul *Le Parisien Libéré* (29 Mai 1962): «Totuşi decorul lui Siegfried este încântător. Culorile şi plantaţia decorului sunt izbutite».

In *Le Figaro Littéraire* (2 Iunie 1962), Jacques Lemarchand, deplângând faptul că scena prea mică dela Comédie de Paris împiedică farsa să se desfăşoare cu destulă amploare, scrie: «Decorul lui Siegfried — o piazetta, două case, portalul unei capele — e foarte frumos conceput, dar cere şi el mai mult spaţiu decât îi este oferit». In *Mătrăguna*, dl Siegfried a regăsit pe cunoscutul actor Lucien Raimbourg cu care a mai lucrat — ca regizor de data aceasta — atunci când a montat în 1960, cu prilejul sărbătorii de 10 Mai, *Conu Leonida faţă cu reacţiunea*. Condus de dl Siegfried, Lucien Raimbourg făcuse atunci o savuroasă creaţie în acest rol clasic al teatrului nostru.

M. Făgădău

De semnalat prezenţa unui regizor de origină română, Mihail Făgădău, a cărui activitate e destul de apreciată de critica dramatică franceză, mai ales în legătură cu piesa *Football* de P. Quentin şi G. Bellac, reprezentată de curând la Teatrul Gaîté Montparnasse. Amintim, în paranteză, că Mihail Făgădău are o excelentă şcoală de regie, deoarece el a fost elevul marelui actor şi regizor englez Lawrence Olivier.

C. Silvestri

Al doilea festival Enescu dela Bucureşti, mai puţin important decât primul deoarece lipsea, de data aceasta, o personalitate de talia lui Constantin Silvestri, care fa-

cuse efortul de a prezenta opera atât de rar jucată a lui Enescu *Oedipe*, ne aminteşte de activitatea excepţională, în ultima vreme, a lui Constantin Silvestri în străinătate. Intr'adevăr, o puzderie de discuri îşi fac apariţia în cataloagele internaţionale purtând numele dirijorului român. Muzica franceză e bine slujită de el: o interesantă versiune a *Simfoniei în re* de Cesar Franck a apărut la Paris, la Pathé Marconi. Cu colaborarea pianistului francez Samson François, Constantin Silvestri oferă publicului o interpretare pentru care critica franceză are numai cuvinte bune. E vorba de cele două *Concerte pentru pian* ale lui Liszt, apărute la aceeaşi casă de discuri franceză. La Londra, Silvestri semnează o binevenită interpretare a *Simfoniei în trei mişcări* a lui Strawinski, ce umple un gol în cataloagele europene. Şi pentrucă am amintit de Enescu, semnalăm un alt disc recent al lui Silvestri, în stereofonie: *Rapsodia în la* de George Enescu, cu una din cele mai mari orchestre din lume de azi, Orchestra Filarmonică din Viena. Despre această interpretare, criticul Frans Lemaire scrie, în numărul din Septembrie 1961 al publicaţiei belgiene *La Revue des Disques*, că este cu adevărat strălucită.

R. Tzincoca

Dirijorul şi compozitorul Remus Tzincoca publică în editura Archambault din Montréal (Canada), *Ballade de Noël, dans le style populaire roumain, op. 1.* Alte două compoziţii de Remus Tzincoca, *Pater Noster* şi *Fête du Printemps* au fost interpretate la Festivalul de muzică dela începutul lui Iunie 1962, în cadrul unui concert de gală în prezenţa Reginei Elisabeta a Marei Britanii. Despre participarea compozitorului român, criticul muzical al ziarului *Le Devoir* din Montréal, Gilles Potvin, scria în 12 Iunie 1962: «Corala femenină a Şcolii Vincent d'Indy s'a făcut apoi interpreta a două opere ale directorului său, şeful de orchestră român Remus Tzincoca, un *Pater Noster* şi *Fête du Printemps*, două bucăţi pentru voci de femei şi orchestră. Ansamblul este format din voci proaspete şi cântă cu o justeţe şi o dicţiune admirabile. Operele dlui Tzincoca sunt de un interes susţinut şi foarte bine scrise pentru voci şi orchestră. *Pater Noster*, pe o

temă bizantină, are un farmec deosebit. Modulaţiile sale abrupte amintesc puţin de muzica religioasă a lui Stravinsky. *Fête du Printemps* este de inspiraţie populară... Dl Tzincoca dirijează corul şi orchestra cu autoritate».

Dieu est né en exil

«Dumnezeu s'a născut în exil» lasă frâu liber imaginaţiei. Vintilă Horia a construit o întreagă lume în jurul portretului lui Ovidiu. E ceva magic în această carte, care transformă moartea în viaţă. Zăpada cade în forum-ul unui târg pierdut în timp pe malul Mării Negre şi, printre fulgi, noi vedem feţele vii ale acestui popor dispărut de demult, deoarece, agitându-se alături de acest popor, apare figura chinuită şi obsedată a lui Ovidiu, tot atât de disperată ca aceea a unui om din zilele noastre. Nu putem decât să ne rugăm ca această frumoasă carte să nu fie uitată prea curând».

Robert Payne, în «Saturday Revue», New York, 4 Noembre 1961.

«Dela prima pagină ne dăm seama că istoria nu e numai o istorie retrăită de un artist. Ceva din acel timp ne priveşte astăzi şi e valabil pentru mâine. Horia înserează în mod abia simţit propria noastra condiţie în aceea a Geţilor, a Grecilor oprimaţi, a Sarmaţilor flămânzi, a Romanilor obosiţi, a lui Ovidiu umilit şi exilat. Iar prin tiranul August acţionează toţi tiranii, prin el apare tirania care sdrobeşte, oprimă, înstrăinează, şi totuşi care, pe căi misterioase, pregăteşte timpuri noui. Pare că Horia ar vrea să ne spună: exilaţii, al căror simbol reactualizabil este Ovidiu însuşi, simt acel ceva care umple în mod misterios aerul pe care-l respirăm; şi poate că ceva s'a şi întâmplat, ceva care ne scapă; decadenţa şi minciuna sunt triumfătoare, însă stau să apună; ceva *trebue să se întâmple*. Azi, mai mult ca niciodată, omul este umilit, trădat, exilat din el însuşi. Insă Dumnezeu se naşte în exil; dreptatea se naşte din abjecţie, din tristeţe, şi când întoarcerea la fericire devine cu neputinţă, atunci sufletul se descoperă în sfârşit pe sine însuşi, cât şi calea către adevăr. Ovidiu suntem noi toţi.

«Acesta e deci un strigăt pe care Vintilă Horia îl aruncă, deşi surd, încet, simbolic, dar plin de durere şi de credinţă. Numai speranţa dă viaţă, iar Dumnezeu s'a născut în exil» este proclamarea unei speranţe, după trăirea unei drame, a unei dureri universale. E calma mărturie a unei drame suferită până în fund, o înaltă mărturie, un strigăt de exilat care vrea să creadă în speranţă. Ea atinge umilinţa noastră, singuratatea noastră, exilul nostru. Ne scufundă într'o ceaţă ca să ne facă să ne întoarcem la lumină ... Aluziile, căutarea interioară, simbolurile încarcă acţiunea, o încetinează până la o face să ajungă un fel de halucinată monotonie. Insă frumuseţea cărţii e mai în adânc, deşi chiar şi la suprafaţa ei stau scene de neuitat; o frumuseţe demnă de a fi căutată cu atenţia şi cu dragostea pe care astfel de cărţi o impun, cărţi cărora autorul le-a cedat întreaga sa fiinţă, romanţând dar mai ales dând mărturie».

Pietro Cimatti, în «Fiera Letteraria», Roma 26 Februarie 1961.

«Această carte scrisă ca o povestire la persoana întâia a unui personagiu istoric aparţinând lumii antice, este, mai cu seamă, o carte simbolică. Nu e greu să o treci la prezent. Căci lumea aşteaptă fără încetare momentul în care îşi va putea recunoaşte mântuitorul. Lumea e mereu dominată de un imperiu, de idea de imperiu, de imperiul pe care «mântuitorul îl va distruge». Lumea e încă dominată de nişte «Augusti» şi de armatele lor de cucerire, de delaţiune şi de josnica poliţie. Lumea e populată de oameni pentru care fericirea e reprezentată de amorul venal, de un epicureism care înseamnă a profita de timpul care trece. Lumea e populată însă şi de drepţi necunoscuţi, de cei care dispreţuesc pe tirani, ca acei necunoscuţi din carte care practică ospitalitatea şi pentru care moartea este o a doua naştere. Dumnezeu se naşte întotdeauna în exil, în exilul din noi înşine dar şi în exilul pe care noi i-l pregătim ...

«Dacă îţi dai seama că romanul acesta e plin de chei şi de simboluri, cartea se iluminează de o nouă lumină. Ea se umple de acea dublă distanţă fără de care orice operă îşi pierde rezonanţa umană. Aici ne găsim pe două planuri, cel al istoriei şi cel al simbolului. Povestitorul însuşi e un om istoric, dar e şi exilatul etern care e fiecare dintre noi. Confesiunea lui Ovidiu se identifică astfel cu protestul a mii de exilaţi, victime ale imperiului

şi ale noţiunii de imperiu, protest pe care ei îl fac să răsune pe întreg pământul, de când există oameni. Această blândeţe în tristeţă, vizibilă şi în stilul scriitorului român, înseamnă siguranţa răscumpărării prin intermediul suferinţei celui salvat care nu uită faptul că propria lui condiţie este aceea a unei infinităţi de fiinţe umane. Dar să lăsăm la o parte ficţiunea literară. Fără sprijinul ficţiunii lecţia nu ne-ar fi impresionat. Dar redusă la o simplă ficţiune, cartea ar fi pierdut dimensiunea ei principală: acea a unei înalte invocări a spiritului».

Franz Weyergans, «La revue belge», Bruxelles, Februarie 1961.

«Tot ceea ce omenirea a trebuit să sufere timp de douăzeci de veacuri din cauza marilor totalitarisme este expus în această carte într'un mod extraordinar de subtil şi, în acelaş timp, de eficace. Puţine romane, ca acesta, au izbutit într'atâta să fie ale timpului nostru».

R. Vázquez Zamora, în «Destino», Barcelona.

Despre «Le Chevalier de la Résignation»

«Dintre toate cărţile pe care le citesc în acest moment şi care sunt propuse pentru marile premii de sfârşit de an, singura operă într'adevăr mare şi frumoasă este aceea a unui autor care a avut anul trecut Premiul Goncourt ... «Le Chevalier de la Résignation» depăşeşte în importanţă şi în semnificaţie pe «Dumnezeu s'a născut în exil». Este mai grandioasă, mai exigentă, mai esenţială ... Ne aflăm de astă dată în faţa unei opere compacte, fără cusur, a unui bloc de granit şi în acelaş timp a unei povestiri care posedă toate farmecele unui poem arzător, înflăcărat şi plin de culoare. Carte de gândire, carte densă, dar şi roman care cunoaşte magia artei de care ştie splendid să uzeze».

«La Nouvelle Gazette», Bruxelles.

«Pasiune, culoare şi foc, aceste pagini sunt de o rară strălucire».

Eugène Fabre, «Journal de Genève».

«E vorba fără îndoială de un scriitor remarcabil, a cărei fiecare frază în parte îşi atinge ţinta, şi a cărui gândire originală este egală cu talentul său de povestitor ... Din toate punctele de vedere, o carte de maestru».

«Sélections des libraires de France», Paris.

«Interpretând o experienţă personală în lumina existenţialismului creştin, Horia a desbrăcat exilul de referinţele lui imediate pentru a-l face să asume o semnificaţie de valoare universală... Cărţile lui în general pun, şi apoi încearcă să rezolve, problema singurătăţii, a izolării omului în societate, şi pe aceea a unei posibile reconcilieri».

Giano Accame, în «L'Italia che scrive», Roma, Mai 1962.

Pe Tărâmul Ştiinţei şi Luptei Româneşti

Consemnând în această fatal incompletă rubrică activitatea, în exil, a profesorului Constantin Marinescu, ne mărginim la un aspect ce ni se pare important pentrucă într'o comună orientare calitatea ştiinţifică şi datoria unei lupte. Elev al lui Nicolae Iorga, fost profesor la universităţile din Cluj şi Bucureşti, membru a numeroase şi mai ales foarte cotate instituţii şi academii străine, profesorul Marinescu consacră o atenţie şi o muncă deosebită Academiei Internaţionale Libere de Ştiinte şi Litere, al cărei preşedinte, mereu reconfirmat, este din 1954. Utilitatea acestei instituţii, din care fac parte cărturari refugiaţi din ţările captive, nu mai are nevoe să fie demonstrată .Să remarcăm doar că în cadrele ei, intelectualii români sunt foarte bine reprezentaţi.

Din activitatea ştiinţifică a profesorului C. Marinescu relevăm două comunicări, recente una prezentată la Societatea Naţională a Anticarilor (Franţa), alta la al VII-lea Congres Internaţional de Istorie al Coroanei de Aragon, ce a avut loc la Barcelona. în luna Octombrie 1962.

Prezenţe Juridice

— La 10 Februarie 1962, Asociaţia Juriştilor «Libre Justice», secţiune franceză a Comisiei Internaţionale a Juriştilor, a ţinut adunarea generală anuală. Profesorul

V. Veniamin a făcut o expunere asupra «Raporturilor între individ şi Stat în regimul democraţiei populare».

— Centrul Francez de Drept Comparat a constituit o Comisiune specială, având ca preşedinte pe Decanul Facultăţii de Drept din Paris, având de scop cercetarea sistemului legislativ al ţărilor din Răsăritul Europei. Profesorul V. Veniamin, membru al acestei Comisiuni, în şedinţa dela 26 Februarie 1962, a prezentat raportul asupra «Scrierilor juridice din R. P. R.».

— Uniunea Mondială a Europenilor a organizat la sediul ei din Paris, la 8 Martie 1962, o reuniune de presă. Profesorul V. Veniamin a făcut o expunere asupra «Relaţiilor Culturale Est-Vest».

— Intre 26-28 Aprilie 1962 s'a ţinut la Bruxelles Congresul Fundaţiei Europene a Culturii, sub preşedinţia A. S. R. Principele Bernard al Olandei. Profesorul V. Veniamin a înfăţişat «Permanenţele europene ale culturii tradiţionale româneşti».

— In cadrul Congresului Asociaţiei Internaţionale a Barourilor, ţinut la Edimburg, între 15-20 Iulie 1962, Profesorul V. Veniamin a examinat «Problema dreptului de apărare în regimul democraţiei populare, cu specială privire asupra transformării poziţiei avocatului în R. P. R.».

— Comitetul de direcţie al «Noilor Echipe Internaţionale», una din organizaţiile de bază ale Mişcării Europene, a cercetat în şedinţa ţinută la Berlin, la Noembrie 1962, situaţia creată în ţările captive de regimul comunist. Profesorul V. Veniamin, membru al acestui Comitet, a expus situaţia actuală din R. P. R., subliniind paralelismul problemelor germană şi română în contextul politicei internaţionale.

— In şedinţa Comisiei Europei Centrale şi Orientale, ţinută la Londra (Camera Lorzilor), la 10 Decembrie 1962, Profesorul V. Veniamin a expus problemele ce pun în situaţia actuală raporturile dintre Apus şi Răsărit.

Activitatea Culturală a Fundaţiei Iuliu Maniu

Aceasta instituţie românească din Statele Unite, a cărei acţiune de asistenţă s'a dovedit atât de utilă în exilul nostru, îşi desvoltă activitatea pe un plan larg cultural. La ultima adunare generală s'a luat iniţiativa unui «centru cultural» (cu bibliotecă românească) la New York. Pe de altă parte, adunările generale sunt ele însele manifestaţii culturale în care se fac interesante conferinţe. Subliniem astfel în mod special adunarea din 8 Ianuarie 1962, în care, sub preşidenţia de şedinţă a dlui Norris Harkness, Fundaţia a avut ca orator pe profesorul John Campbell. Subiectul: «Libertatea românească şi Occidentul». A răspuns distinsului oaspete domnul inginer Mihail Marinescu.

Amintim deasemenea, la data de 27 Noembrie 1962, o frumoasă manifestaţie românească la care s'a asociat Fundaţia Iuliu Maniu: Centenarul «Societăţii pentru Cultură» din Bucovina, când principalul orator a fost profesorul Grigore Nandriş de la Universitatea din Londra.

Dar se cuvine să ne arătăm toată deferenta simpatie pentru două persoane a căror românească însufleţire trebue într'adevăr relevată: preşedinta Fundaţiei Iuliu Maniu, doamna Dorothy Harkness autoare, nu demult, a unui frumos studiu asupra artei costumelor româneşti şi doamna Veturia Manuilă, secretara Fundaţiei.

Mexico: N. Petra şi H. Tănăsescu

Printre ultimele manifestări ale exilului, una dintre cele mai mişcătoare este, de sigur, realizarea d-lor N. Petra şi Horia Tănăsescu, la Mexico. O «Asociaţie enciclopedică» a luat fiinţă, în capitala Statului mexican, cu scopul de a contribui la promovarea publicaţiilor româneşti, şi un program destul de cuprinzător a fost trasat. Deocamdată, ne mulţumim să semnalăm activitatea promotorilor: două volume de N. Petra, *Predici în pustiu* (Mexico, 1960) şi *Cele şapte anotimpuri* (Mexico, 1961): volume de căutare, de sensibilitate, de aspiraţii. Nu mai puţin interesantă este activitatea de pictor a d-lui N. Petra: o căutare de relaţii noi între forme, culori şi sentimente, cum spune prospectul unei expoziţii din 1960.

D-nii N. Petra (director) şi Horia Tănăsescu (redactor) publică împreună, în excelente condiţii grafice, eleganta revistă de turism *Viajes*. Notăm, în nr 53 (1962), un articol de profesorul Gino Lupi despre Miskin Baba, Sfântul din Insula Ada Kaleh, cu acquarele şi reproduceri pitoreşti din peisagiile dunărene.

Vom vorbi altă dată de cartea unui tânăr învăţat român din Statele Unite, d. Basil Lapedatu, despre «George Coşbuc», tipărită tot în cadrul publicaţiilor susţinute de d. N. Petra.

CARTI PRIMITE LA REDACTIE

Sub această rubrică se vor menţiona, începând cu numărul viitor, toate publicaţiile trimise la sediul Fundaţiei, sau pe numele şi adresa unuia din membrii Comitetului de Redacţie.

DIN ACTIVITATEA FUNDATIEI REGALE UNIVERSITARE CAROL I

(Conferinţe şi comunicări ţinute între 1 Ianuarie 1960 şi 31 decembrie 1962)

1960

14-I-1960 Theodor CAZABAN: *«O teorie a artei tradiţionale»*.
In cadrul ciclului «Modernism şi tradiţionalism în cultura românească», — în care mai prezentaseră comunicări dnii Mircea Eliade, Vintilă Horia, Constantin Amăriuţei, Anton Z. Cerbu, Dl. Cazaban s'a ocupat de o poziţie extremă, aceea a doctrinelor tradiţionale faţă de fenomenul artistic. Arta sacră, folklorul, simbolismul tradiţional.

24-I-1960 Ion DRAGU: *«Rolul presei în Unirea Principatelor»*.
O documentată informare asupra acţiunii de propagandă dusă în ţară de tineretul unionist, dominat de personalitatea lui Mihail Kogălniceanu şi asupra luptei aceloraşi patrioţi în lumea liberă al cărei centru era Parisul. O paralelă între censura de azi şi cea de atunci, tot rusească, dar mai puţin totalitară.

11-II-1960 Virgil IERUNCA: *«Itinerariul spiritual al lui Albert Camus»*.
După moartea lui Camus se cuvenea a omagia omul integru şi luptătorul împotriva tuturor injustiţiilor, care a fost marele scriitor francez. «S'ar putea ca până la urmă Albert Camus să fi fost figura posibilă a unui Mozart pentru o vreme ca a noastră, în care graţia se cerea neapărat completată cu voinţa de onoare».

16-II-1960 Titus BARBULESCU: *«Modele occidentale» în poezia nouă»*.
Dl. Bărbulescu a arătat care a fost răspunsul românesc la solicitările moderniste, de la primii simbolişti şi până la marii poeţi contemporani, citând numeroase, exemplare poeme (Macedonski, D. Iacobescu, Arghezi, Barbu, Voronca, Dan Botta, etc.).

22-III-1960 N. A. GHEORGHIU: *«Influenţe occidentale la începuturile literaturii române»*.
Autorii asupra cărora s'a oprit mai îndelug conferenţiarul sunt: I. Heliade Rădulescu, Bolintineanu, Boliac, Alexandrescu, Kogălniceanu, Voinescu II. Lectura unui text puţin cunoscut de Negruzzi avea să situeze, mai mult decât «influenţele», un întreg context cultural al evoluţiei primilor scriitori români moderni.

24-III-1960 Eliza CERBU: *«Renaşterea românească, răspântie între tradiţie şi epoca modernă»*.
S'au evocat aspecte mai puţin cercetate ale trecutului naţional, în care stau mărturie mai ales monumentele de artă. Răspântia de influenţe poate fi văzută şi ca ocazia unei sinteze româneşti a curentelor orientale şi occidentale.

27-III-1960 Grigore ALEXINSKY: *«La Bessarabie avant la première guerre mondiale»*.
Fost deputat în Duma, scriitorul rus Gr. Alexinsky a prezentat câteva amintiri personale din epoca în care descoperea, în Basarabia, populaţia autohtonă românească; s'a ocupat apoi de evenimentele politice care au dus la unirea Basarabiei, arătând legăturile ce le-a avut cu fruntaşii din Sfatul Ţării sau cu personalităţi din vechiul regat.

12-IV-1960 Theodor CAZABAN: *«Tradiţionalism şi modernism în România şi Rusia»*.
Intrucât poate fi asemănat fenomenul cultural românesc cu cel rusesc pus sub semnul polarităţii occidentalism-slavofilie? Cu avantajul de a fi fost în circulaţia europeană înaintea noastră ca Stat liber, Rusia a putut avea o strălucită înflorire culturală în sec. al XIX-lea, animată de controversele ideologice între occidentalişti şi slavofili. In termenii unei discuţii mai moderate, Românii au adâncit, între cele doua războaie, şi au depăşit o problematică culturală oprită în Rusia de izbucnirea revoluţiei şi de dogmatismul instaurat de comunişti.

10-V-1960 N. A. GHEORGHIU: *«La fête nationale du 10 Mai»*
Alain GUILLERMOU: *«Caragiale, auteur dramatique»*
D. N. A. Gheorghiu a amintit evenimentele istorice comemorate la 10 Mai (sosirea Prinţului Carol de Hohenzollern la 10 Mai 1866 la Bucureşti, proclamarea Independenţei în 1877 şi proclamarea Regatului în 1881).
Dl profesor Guillermou, excelent cunoscător al literaturii noastre, a făcut portretul lui I. L. Caragiale, căutând să situeze opera sa în România dela 1880. Alocuţiunea sa a

prefaţat spectacolul «Conu Leonida faţă cu Reacţiunea» ce a fost reprezentat în traducerea franceză, în regia dlui W. Siegfried.

27-V-1960 V. VENIAMIN: *«Adevărul asupra revoluţiei din 1848»*.
Conferinţa demască tendinţele istoriografiei din R. P. R. care este obligată să dea un sens progresist politicii ruseşti din 1848.

30-V-1960 N. A. GHEORGHIU: *«Epoca Regulamentului Organic»*.
Se restabileşte adevărul asupra unei epoci în care imperialismul ţarist este considerat ca «pozitiv» istoric de către teoreticienii comunişti.

21-VI-1960 N. BELDICEANU: *«Situaţia cultivatorilor de pământ din Muntenia şi Moldova în veacul al XIV-lea până în primii ani ai veacului al XVII-lea, în lumina cercetărilor dintre 1946 şi 1957»*.
Admirabila operă a cărturarilor din vechea şcoală de istorie românească în comparaţie cu istoriografia tendenţioasă marxist-leninistă de după ultimul război.

27-VI-1960 Al. CRETZIANU: *«Cum se falsifică istoria contemporană.*
Istoricii şi propagandiştii comunişti «fac istoria» contemporană altfel de cum s'a făcut ea însăşi. Proporţiile actualei, permanentei falsificări a evenimentelor istorice.

25-X-1960 Vintilă *HORIA: «Ovidiu personagiu de roman»*.
O prezentare a elaborării intime a romanului «Dieu est né en exil», ce avea să obţină premiul Goncourt 1960. O problematică românească în condiţia spirituală a exilului.

16-XI-1960 Constantin AMARIUŢEI: *«L'essence de la terreur»*.
Nu se poate vorbi de o «esenţă» a teroarei ca de aceea a libertăţii. Cu referinţă la tezele lui Merleau-Ponty şi a mai multor gânditori creştini, autorul român desvoltă de fapt un capitol din cartea sa: «L'église au service de la liberté», pe un plan pur filosofic.

1-XII-1960 Şerban DARVARI: *«La situation politique avant l'Union de la Transylvanie et de la Bucovine»;*
Romain ROUSSEL: *«L'amitié franco-roumaine»*.
După expunerea d. Darvari, care situa marele act al Intregirii României în contextul politic european şi la capătul unei acţiuni româneşti bine gândite, redactorul şef al revistei «Le monde et la vie», a evocat câteva momente culturale comune României şi Franţei (preciziuni asupra relaţiilor dintre Vasile Alecsandri şi Frédéric Mistral).

21-XII-1960 Jérôme CARCOPINO: *«La personnalité de Nicolae Iorga;*
Emil TURDEANU: *«L'oeuvre de l'historien N. Iorga»;*
Em. BEAU DE LOMENIE: *«Nicolas Iorga et la France»*.

Prezidată de d. profesor Jérôme Carcopino, membru al Institutului Franţei, comemorarea împlinirii a 20 de ani dela moartea tragică a lui N. Iorga avea să lumineze multiplele aspecte ale personalităţii ilustrului istoric. După situarea de către d. Carcopino a rolului lui Iorga în ştiinţele istorice, d. Turdeanu analizează opera istorică a lui N. Iorga, încercând să disocieze ceea ce vizionarul, eruditul şi savantul au adus la realizarea ei: pătrunderea poetică, în sensul etimologic al cuvântului, de intuiţie creatoare; recursul necontenit la documente şi bogăţia inegalabilă a informaţiei directe; vastele construcţii de sinteză. «Căci ce este un mare savant dacă nu un erudit dublat de un poet?»
Expunerea dlui Em. Beau de Lomenie avea să adaoge noi elemente referitoare la metoda profesorului Iorga, pe care conferenţiarul o cunoaşte îndeaproape.

(NOTA. Semnalăm că în cursul anului 1960, pe lângă ciclul «Modernism şi traditionalism în cultura românească», Fundaţia a pregătit şi un al doilea ciclu de conferinţe care, din lipsă de timp, nu a putut fi prezentat în şedinţe publice: «Figuri ale României moderne». La acest ciclu au colaborat: Raoul BOSSY: «Nicolae Bălcescu»; Raoul BOSSY: «Ion I. C. Brătianu»; Virgil VENIAMIN: «Mihail Kogălniceanu»; NEAGU DJUVARA: «Take Ionescu»; Dinu HIOTT: «Nicolae Filipescu»; Virgil MICU: «Constantin Stere»; C. VIŞOIANU: «Nicolae Titulescu»; ROMULUS BOILA: «Iuliu Maniu»; Constantin AMARIUŢEI: «Constantin Titel Petrescu».)

1961

11-I-1961 Eugen LOZOVAN: «*Chute et survie de la Dacie romaine: Le christianisme, facteur de renouvellement*».
In secolele obscure de după părăsirea Daciei, supravieţuirea limbii autohtone şi prelungirea romanizării prin intermediul creştinismului.

18-I-1961 Eugen LOZOVAN: «*Quelques travaux récents sur les rapports slavo-roumains*».
Rezultatele istoriografiei din R. P. R. sunt într'adevăr «senzaţionale». Avantagiile populaţiei daco-romane din întâlnirea cu civilizaţia «superioară» a Slavilor ... agricultori, este una din năstruşnicile opinii ale profesorilor Petrovici şi Seidel, pe care ştiinţa adevărată nu le poate omologa.

24-I-1961 Jean THIBAUDET: «*L'enseignement de l'histoire en R. P. R.*»;
Marcel FONTAINE: «*La France telle qu'on l'enseigne en R. P. R.*»
Cercetarea dlui Thibaudet nu privea numai falsificarea istoriei în legătură cu evenimentul comemorat (Unirea Principatelor), ci uluitoarea falsificare a întregii istorii româneşti în manualele şcolare.
Comunicarea dlui Marcel Fontaine, care, îmbogăţită ulterior cu noi date, avea să apară în volumul: «La République Populaire Roumaine contre la culture française»; a fost bine venită pentru cunoaşterea de către publicul francez a adevăratei atitudini comuniste faţă de Occident şi faţă de Franţa în mod special. Propaganda comunistă neîncetată nu vede în lumea occidentală decât şomaj, mizerie, foamete, brutalitate poliţienească şi teroare politică, înapoiere intelectuală, decădere morală, exploatarea poporului.

23-II-1961 Neagu DJUVARA: «*Les grands problèmes de la Roumanie contemporaine*».
Diversele capitole ale istoriei naţionale în care se putea vorbi de «crize» au fost în acelaşi timp locul în care avea să se manifeste vertiginosul progres românesc în mai puţin de un secol de libertate. Drumul parcurs dela situaţia din prima jumătate a secolului al XIX-lea până la formele moderne ale civilizaţiei româneşti.

8-III-1961 Jean CRISTESCU: «*Systèmes de propulsion pour les voyages interplanétaires*».
Interesul faţă de actualitatea ştiinţifică a fost manifestat cu ocazia acestei foarte tehnice prezentări şi a desbaterii care a urmat între oamenii de ştiinţă români reuniţi la sediul Fundaţiei.

20-III-1961 Ion DRAGU: «*Intâlniri cu Nicolae Titulescu*»
Virgil VENIAMIN: «Concepţia de drept internaţional a lui Nicolae Titulescu».
Aniversarea a 20 de ani dela moartea lui N. Titulescu (de care s'a ocupat pe larg presa franceză) a fost prilejul unei importante reuniuni la Fundaţie. Din numeroasele întâlniri cu Titulescu evocate de d. Dragu, se desprinde portretul marelui diplomat român: «Omul cel mai lucid, cel mai informat, cu o putere de convingere neegalată, fără ezitare în faţa obstacolelor şi gata să asume orice răspundere».
Despre concepţia juridică şi implicit substratul doctrinar al politicii titulesciene avea să se ocupe d. profesor V.

Veniamin, arătând cât sunt de imperioase principiile de drept internaţional, garantarea respectului tratatelor care guvernează raporturile între state. Cât sunt de periculoase deasemenea încălcările care, după credinţa lui Titulescu, nu isbutesc totuş până la capăt: «Legea internaţională, ca şi legea internă, poate să fie violată; ea poate să fie lipsită de sancţiunile materiale. Şi totuşi ea îşi păstrează calitatea de valoare esenţială, pentrucă îşi are izvorul în conştiinţa juridică a popoarelor, ceea ce îi conferă un caracter obligatoriu».

27-IV-1961 Theodor CAZABAN: «*Quelques courants littéraires roumains au début du siecle*».
Reflectarea pe plan cultural a «problemelor» României contemporane; diversitatea solicitărilor intelectuale, varietatea literară, eflorescenţa de reviste între datele apariţiei *Sămănătorului* şi *Vieţii Româneşti;* înclinarea socială cu o accentuată notă ţărănească; spiritul progresist românesc cu caracteristica ancorării lui în «concret» şi, de aceea, realizările. Rolul cărturarilor: Maiorescu şi Gherea, Rădulescu-Motru, Densuşianu, Spiru Haret, Stere, Iorga, scriitorii ardeleni.

10-V-1961 Michel JUNOT: «*Le Conseil de l'Europe et les nations captives*»;
Michel HABIB-DELONCLE: «*La conception française de l'ordre européen*».
Prezentaţi de d. profesor V. Veniamin, reprezentantul Comitetului Naţional Român în Franţa, în şedinţa solemnă dinaintea serbării de 10 Mai (în sala La Rochefoucauld-Liancourt) cei doi deputaţi francezi aveau să arate respectiv temeiurile politicii europene de «autodeterminare» pentru popoarele din Est şi politica proprie Franţei inspirată de Generalul de Gaulle, tot atât de categorică în ce priveşte dreptul popoarelor la libera alegere a formei de guvernământ.

13-VI-1961 Basil MUNTEANU, Vintilă HORIA, Virgil IERUNCA: «*Omagiu lui Lucian Blaga*».
(A se vedea nota publicată în paginile anterioare.)

25-X-1961 Emil TURDEANU: «*Miniaturi moldoveneşti din secolul al XV-lea*».
Autorul reia vechea sa teză despre origina bizantină directă, fără mijlocire slavă, a celor dintâi miniaturi din manuscrisele moldoveneşti. Se insistă asupra contribuţiei personale a unui mare artist local, călugărul Gavril dela mănăstirea Neamţu, la formarea unui stil bine definit al miniaturii. Conferinţa a fost însoţită de proecţiuni în culori după manuscrisele examinate de autor în bibliotecile dela Oxford şi München, şi de reproduceri după un manuscris al lui Ştefan cel Mare păstrat în Biblioteca Naţională din Viena.

28-XI-1961 E. NAPOLI: «*Réalités actuelles en R. P. R.*»
In cadrul unei reuniuni mai ample, conferinţa dlui Ing. E. Napoli, însoţită de proectarea a numeroase fotografii şi a unui film, prezenta semnificative imagini ale vieţii din România de azi, aşa cum a putut fi văzută de un grup de turişti francezi în luna August 1961. Dovezi incontestabile ale justeţei afirmaţiilor Românilor refugiaţi.

20-XII-1961 Constantin AMARIUŢEI: «*Lume şi Mister*»
Romancierul Constantin Amariuţei, întors către preocuparea pur metafizică, a desvoltat o temă în care apariţia «lumii» şi zona misterului pot fi luminate într'o nouă perspectivă ontologică. O conferinţă care anunţă poate «Le séjour de l'Etre» (o nouă lucrare în pregătire).

(NOTA. Semnalăm, de asemeni, şi ciclul de conferinţe care, din lipsă de timp, nu a putut fi prezentat în şedinţe publice: «Probleme ale României moderne»: V. VENIAMIN: Concepţia de Stat, vocaţia şi destinul poporului român; G. IONESCU: «Problemele economice ale României moderne»; Romulus BOILA: «Partidele politice în România»; Theodor CAZABAN: «Momente culturale şi ideologice ale istoriei recente»; V. VENIAMIN: «Regimul politic al României moderne»; Zevedei BARBU: Elita României în lumina tradiţiei şi a necesităţilor lumii moderne»).

1962

24-I-1962 Emil TURDEANU: «*24 Ianurie 1859*»;
N.—A. GHEORGHIU: «*Literatura Unirii*».
Prezentarea unor texte inedite sau puţin cunoscute din epoca paşoptiştilor şi unioniştilor. Detalii asupra relaţiilor lui Victor Place şi Alecsandri, şi o ipoteză asupra iniţiativei *Horei Unirii*. O remarcabilă poezie scrisă la Paris de un anonim. (Conferinţa a fost urmată de recitările Dnei Nina Diaconescu, din poezia românească).

30-I-1962 George CARANFIL: «*Le mystère du rouble lourd*».
Aspecte prea puţin cunoscute ale metodei sovietice de stabilizări monetare. Repercusiunile apariţiei rublei noi

(sau «grele») asupra schimburilor între statele din Est; sistemul arbitrariului şi spolierii «clienţilor».

23-II-1962 Vintilă HORIA: «*Un scriitor în faţa veacului*».
După apariţia celui de al doilea roman din trilogia exilului, «*Le Chevalier de la Résignation*», Vintilă Horia a arătat un nou fel de exil, acel al omului lucid în general, al scriitorului în special, faţă de formele noi ale constrângerilor istorice.

24-III-1962 Virgil VENIAMIN: «*Brâncuşi et la conception de liberté de l'art*»;
Pierre COURTHION: «*Brancsi et l'école de Paris*»;
Carola GIEDION-WELKER: «*Considérations sur l'oeuvre de Brancusi*»;
Pierre BRUGUIERE: «*L'atelier de Brancusi*»;
Ionel JIANU: «*Rădăcinile artei lui Brâncuşi*».
(A se vedea nota separată, publicată în paginile anterioare).

27-III-1962 Ion DRAGU: «*Amintiri basarabene de la prima eliberare*».
Cu ocazia comemorării Unirii Basarabiei, fapte văzute de un fost combatant din unităţile româneşti care au trecut Prutul la apelul conducerii basarabene.

12-V-1962 Virgil VENIAMIN: «*L'indépendance de la Romanie dans l'ordre européen*»;
Jean-Paul DAVID: «*Réalité et destin de l'unité européenne*».
Cele două conferinţe care, înaintea festivalului de muzică şi dansuri românesti, aminteau publicului din sala Pleyel, importanţa sărbătorii naţionale de 10 Mai, au avut un aspect politic foarte accentuat. Reprezentantul Comitetului Naţional Român, după o scurtă evocare a evenimentelor istorice comemorate, a dedus deopotrivă vocaţia occidentală a României şi rolul binefăcător al Europei atunci când e prezentă pe plan politic. Cu deosebire rolul binefăcător al Franţei şi al idealului ei de libertate. Cu atât mai mult apare într'un dezolant contrast demisia Europei ilustrată de negocierile cu Uniunea Sovietică şi de falsificarea a însăşi principiilor păcii şi libertătii: «Nu se ajunge prin pace la libertate, sau prin ceea ce în mod abuziv a luat acest nume. Calea este inversă: prin libertate la pace».
D. Jean-Paul DAVID crede că exemplul alianţei şi prieteniei franco-române depăşeşte planul politic. Există o conştiinţă a interdependenţei ţărilor europene şi a unităţii profunde. Regretabil că astăzi istoria contemporană

nu este mai bine cunoscută, că tendenţioase speculaţii ideologice înlocuesc pentru mulţi realitatea, că ţările occidentale mai ales nu vor cu nici un chip să folosească argumentele irezistibile pe care le au în războiul psihologic. Norocul occidentului constă în dificultăţile interne sovietice. Dar oare aceste dificultăţi nu demonstrează tocmai că actuala situaţie e aberantă? Istoria nu poate tolera multă vreme împărţirea Europei.

29-V-1962 Me. C. EMILE-LAURENT: «*L'Est et l'Ouest en 1856*».
Demisia actuală a Europei pare mai evidentă la evocarea biruinţei europene din 1856. O paralelă între imperialismul de astăzi, sovietic, şi cel ţarist pe care diplomaţia europeană şi tehnica europeană, totdeauna superioare, au ştiut să-l răpună cu ocazia războiului Crimeii.

29-VI-1962 Virgil IERUNCA: «*Caragiale apărător al valorilor tradiţionale româneşti*».
W. SIEGFRIED: «*Scena românească şi Caragiale*».
(A se vedea nota publicată în paginile anterioare.)

20-IX-1962 Raoul BOSSY: «*Chateaubriand et les Principautés Roumaines*»;
«*Le problème des nationalités selon Gobineau*».
Comentariul câtorva pasagii din «Mémoires d'outre-tombe» în care e vorba de principatele române. Caracterul de «jurnal», însemnarea rapidă, restituie mai viu ce se gândea politic despre «Chestiunea Orientului» în anumite momente politice trăite de scriitorul francez. In a doua comunicare, câteva perspective asupra gândirii atât de originale şi cu ciudat destin a contelui Joseph-Arthur de Gobineau. Legăturile de prietenie ale lui Gobineau cu intelectualii români aflători la Paris, sau chiar de rudenie (Al. Odobescu).

1-XII-1962 Theodor CAZABAN: «*Poezia Transilvaniei şi a Bucovinei*».
Scurtă introducere la recitalul de poezie cu acest titlu al doamnei Maria Botta ,dela Teatrul Naţional din Bucureşti. Numeroase citate în scopul de a dovedi prin calitatea poetică un ethos specific şi «străvechimea» ro mânească. Trăite şi elaborate filosofic de Blaga, revelate întâi de Eminescu, aceste supreme dovezi, justificau întrebarea (şi răspunsul) conferenţiarului: «Drepturi «istorice» ale Românilor în Transilvania? E prea puţin spus!»

14-XII-1962 José de BROUCKER: «*Quelques observations sur la première session du Concile OEcuménique*»;
Bernard-Dominique DUPUY: «*Conception catholique et orthodoxe du Concile*».

Conferința redactorului Informațiilor Catolice Internaționale înseamnă un clar bilanț al repercusiunilor Conciliului asupra stării sufletești a popoarelor subjugate de sovietici și a ceea ce a realizat până la această dată Conciliul, anume pe planul unui anumit stil al lucrărilor. Revoluție? Renovare? Da, în măsura în care acești termeni se opun unei rutine, în măsura în care li se precizează acest înțeles. Pe un plan pur teologic, expunerea părintelui Dupuy, profesor la Saulchoir, arătând justețea și unitatea profundă a însăși concepției de Conciliu la Catolici și la Ortodocși.

(NOTA. Semnalăm de asemenea o serie de conferințe care nu au fost prezentate în ședințe publice: Emil TURDEANU: «*Românii și Slavii*» (șase comunicări); și ciclul «Cum este falsificată istoria literaturii române», în care au prezentat comunicări: Constantin AMARIUȚEI «Observații asupra metodei realist-socialiste în interpretarea literară»; Emil TURDEANU «Literatura veche»; N. A. GHEORGHIU «Incepurile literaturii moderne»; Theodor CAZABAN «Inainte de Junimea»; Constantin AMARIUȚEI «Eminescu, poezie și metafizică»; Titus BARBULESCU: «Macedonski și primii simboliști»; Monica LOVINESCU «Valori ale literaturii moderne». Mai notăm că acest ciclu a fost completat cu o serie de «mese rotunde» despre marii poeți decedați relativ recent: Ion Barbu, Lucian Blaga, Alexandru Busuioceanu, Aron Cotruș).

SUMARUL

Cuvânt înainte 5
Ion BARBU, O înșurubare în Maelstrom. 7
Ștefan BACIU, Naufragiu. 8
Grigore NANDRIȘ, Intâlniri cu Brâncuși 9
Yvonne ROSSIGNON, Cu ce vers? 21
A. ROMANESCU, Candela celor vii 22
Mircea ELIADE, Dintr'o carte de amintiri 23
T. S. ELIOT (traducere de G. CIORANESCU), Pământ deșert . . . 41
Vintilă HORIA, Claviceps purpurea 43
Ion PARVULESCU, Sârba dominicanilor ajunși din urmă 69
Emil TURDEANU, Oameni și cărți de altădată 71
Mihai TACUTU, Intuneric 86
Virgil IERUNCA, Incă odată 87

Texte si Documente

Și tu, Brutus 89
Nicolae LABIȘ, In odaia lui E. Lovinescu 90

Oameni și Situații

Virgil IERUNCA, Lucian Blaga și marea trecere a poemului 91
Mihai NICULESCU, Duminica scriitorului 95
Mircea POPESCU, Carnet italian 96
Alexandru ARC, Spre un nou umanism 102
Monica LOVINESCU, Haiducia resemnării. 104
M. L., Omul și comisarul 108
Antoaneta BODISCO, Corespondențe românești la Cadiz. 110
Brâncuși 116

Zodia Cancerului

Ion FILIMON, Cum se răstălmăceşte istoria 120
Monica LOVINESCU, "Ţara turcită". 125
Alexandru ARC, Permanenţele. 127
J. CRISTU, Un roman al ambiguităţii 130
J. C., Gala Galaction 133
M. L., Manifestări artistice ale R. P. R. la Paris 136

Insemnări

La moartea lui Aron Cotruş. —Un omagiu lui Iuliu Maniu. —Amintirea lui Sever Pop. —N. I. Herescu. —R. P. R. contra culturii franceze. Noi publicaţii de Mircea Eliade. —Note şi Contranote. —Ştefan Lupaşcu. —"Silueta" lui Emil Cioran. —Basil Munteanu. —O comunicare de Emil Turdeanu. —M. Hubert Juin, Parisien du Danube. Al. Ciorănescu. —Mărturiile lui Ştefan Baciu. —Libertate şi literatură. —D. C. Amzăr. —România pitorească. —Revue des Etudes Roumaines. —Denise Basdevant. —Societatea Academică Română. —"Destin", 1962. —Cuvântul în exil. —Goldoni în România. —Un caz ciudat. —Comemorarea lui Lucian Blaga. —Comemorarea lui Caragiale. —Eugen Drăguţescu. —Natalia Dumitrescu şi Alexandru Istrati. —D. Berea. —W. Siegfried. —M. Făgădău. —C. Silvestri. —R. Tzincoca. —Dieu est né en exil. Despre "Le Chevalier de la Résignation". —Pe tărâmul ştiinţei şi luptei româneşti. —Presenţe Juridice. —Activitatea culturală a Fundaţiei Iuliu Maniu. Mexico: N. Petra şi H. Tănăsescu . . . 144

Din activitatea Fundaţiei Regale Universitare Carol I 183

PUBLICATIILE FUNDATIEI REGALE UNIVERSITARE CAROL I

		Fr.
1.	BULLETIN SCIENTIFIQUE ROUMAIN:	
	Tomul I (1952), 148 pagini	12
	Tomul II (1953), 192 pagini.	12
	Tomul III (1955), 180 pagini	12
	Tomul IV (1956-57), 116 pagini	15
2.	REVUE DES ÉTUDES ROUMAINES:	
	Tomul I (1953), 241 pagini şi VIII pl.	12
	Tomul II (1954), 266 pagini şi VII pl.	18
	Tomul III-IV (1955-56), 260 pagini şi III pl.	18
	Tomul V-VI (1957-58), 331 pagini şi V pl.	25
	Tomul VII-VIII (1959-60), 421 pagini şi VI pl.	25
3.	Pour un cinquantenaire scientifique: MARIO ROQUES ET LES ÉTUDES ROUMAINES. Paris-Gembloux 1953. In-8.°, 222 pagini şi V pl.	14
4.	LA POLITIQUE DE PAIX DE LA ROUMANIE A L'ÉGARD DE L'UNION SOVIÉTIQUE, par Al. Cretzianu. Paris 1953. In-12.°, 16 pagini.	2
5.	STEFAN CEL MARE. Mesagiul Majestăţii Sale REGELUI MIHAI I. Cuvântul înainte al Comitetului de Direcţie al Fundaţiei. Emil Turdeanu, Ştefan cel Mare (1457-1504). Paris 1954. In-12.°, IV-51 pagini şi 1 pl. în culori	3
6.	DON CARLOS DE VIANA, dramă in patru acte, de Alexandru Ciorănescu. Paris 1954. In-12.° de 147 pagini	3
7.	OMUL SI PAMANTUL ROMANESC IN LUMINA LITERATURII NOASTRE, de Mihai Niculescu. Cu o prefaţă de Basil Munteanu.-Antologie de proză şi versuri româneşti. Paris 1955. In-8.°, XXV-764 pagini şi XXV pl., o hartă cu localităţile menţionate în volum. Exemplarul broşat . . .	35
	Exemplarul legat în pânză, titlul aurit	40
8.	MARTURIA POEZIEI, de Virgil D. Vasiliu. Paris 1957. In-12.°, 109 pagini	2
9.	INSEMNARILE UNUI TARAN DEPORTAT DIN BUCOVINA, de Dumitru Nimigeanu. Cu o prefaţă de Grigore Nandriş. Paris 1958. In-12.°, 245 pagini	4

Fr.

10. LE PROBLEME DE LA "COEXISTENCE" RELIGIEUSE AVEC LE COMMUNISME, par l'abbé Pierre Gherman. Paris 1958. In-12.°, 37 pagini 1,50

11. JURNAL DE COPILARIE, poeme de Vintilă Horia. Paris 1958. In-12.°, 72 pagini 3

12. NOTE SUR LE DEVELOPPEMENT DE L'INDUSTRIE CHIMIQUE EN ROUMANIE, SELON LE DERNIER PLAN QUINQUENAL DU PARTI COMMUNISTE, par l'Ing. G. Patraulea. Paris 1958. 50 pagini 1,50

13. LE LIVRE ROUMAIN A TRAVERS LES SIECLES. Exposition présentée dans le cadre des Journées d'Études roumaines (24-26 janvier 1959), par Émile Turdeanu. Paris 1959. In-12.°, 55 pagini şi VI pl. 3

14. POVESTEA VORBELOR, de Mihai Niculescu. Paris 1959. In-12.°, 240 pagini 6,50

15. VIE MUSICALE D'UN VILLAGE. Recherches sur le répertoire de Drăguş (Roumanie) 1929-1932, par Constantin Brăiloiu. Paris 1960. In-4.°, 164 pagini 20

16. CANARE 1960, de George Ciorănescu. Paris 1961. In-12.°, 49 pagini 3

17. LA REPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE CONTRE LA CULTURE FRANÇAISE, par Marcel Fontaine. Paris 1962. In-12.°, 252 pagini, 21 ilustraţii în text şi II pl. 5

18. UN POETE ROUMAIN EN ESPAGNE. ALEXANDRE BUSUIOCEANU, par George Ciorănescu. Paris 1962. In-12.°, 34 pagini. 3

fiinţa românească

revistă de cultură

ANUL 1963

COMITETUL DE REDACŢIE:
Mircea ELIADE, Vintilă HORIA, Virgil IERUNCA
Emil TURDEANU, V. VENIAMIN

ADMINISTRAŢIA:
INSTITUT UNIVERSITAIRE ROUMAIN CHARLES Ier.
13, Avenue Mac-Mahon, Paris XVIIe

COLABORATORI:

Alexandru ARC — Stefan BACIU — Ion BARBU — Antoaneta BODISCO — George CIORANESCU — J. CRISTU
Mircea ELIADE — I. FILIMON — Vintilă HORIA — Virgil IERUNCA — Nicolae LABIS — Monica LOVINESCU
Grigore NANDRIS — Mihai NICULESCU
Ion PARVULESCU — Mircea POPESCU
A. ROMANESCU — Yvonne ROSSIGNON — Mihai TACUTU
Emil TURDEANU

Publicaţiile pentru recenzii şi note se vor adresa fie unuia dintre membrii Comitetului de Redacţie, fie, în două exemplare, la sediul Fundaţiei: 13, avenue Mac-Mahon, Paris XVIIe

LITO. A. ROMERO S. A.-TFE.